CUMHURİYETİN 70. YILDÖNÜMÜ

Geçmişten Geleceğe ATATÜRK

2. Basım 1994

ÇAĞDAŞ YAŞAMI DESTEKLEME DERNEĞİ

ÇYDD Yayını 1993

Kadıköy Belediye Başkanlığı ve Türk Kadınlar Birliği Kadıköy Şubesi'nin katkılarıyla

Cumhuriyet'in 70. yılında

ATATÜRK'E ARMAĞAN

ÇYDD Yayınları 1993

GENDAŞ GENEL YAYIN DAĞITIM
PAZARLAMA ve TİCARET A.Ş.'nin
Katkılarıyla Yayınlanmıştır.

Dizgi: PAMUKÇUOĞLU - 513 81 43
Kapak Düzeni: Şehsuvar MATMAN
Baskı: Yeni Büyük Dağıtım
İSTANBUL - 1994

Kadıköy Belediye Başkanı Dr. Cengiz Özyalçın'ın Türk Kadınlar Birliği Kadıköy Şubesine Mesajı:

Ulusal Kurtuluş Savaşında kağnı çekip sırtında mermi taşıyan saygın Türk Kadınını Ulu Önder Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyetin 70. yılında büyük sorumluluklar beklemektedir. Onun çağdaş ve ödünsüz ilkelerinin yozlaşmasına özellikle laiklik ilkesine karşı duyarlılık temel işleviniz olmalıdır.

Saygıdeğer Türk Kadınlar Birliği her zamanki Atatürkçü işlevselliği ile bu anlamdaki ciddi endişelerimizin amansız takipçisidir.

Böylesine kutsal bir ilke ve inancı kendisine amaç edinmiş bu saygın topluluğu kutluyor, çalışmalarında başarılar diliyorum.

Saygılarımla,
Dr. Cengiz ÖZYALÇIN

2. Basıma ÖNSÖZ

Sevgili Okuyucular,

Kasım 1993'te TÜYAP Fuarı'na yetiştirdiğimiz bu kitabın ik! ay sonra ikinci basımına geçmemiz bize olağanüstü bir mutluluk veriyor. Atatürk'e ve yakın geçmişimize özellikle gençlerin gösterdiği sıcak sevgi ve yakınlık bir çığ gibi artıyor ve 70 yıl önce başlatılmış olan **Türk Aydınlanma** Devrimi yepyeni bir güç ve ivme ile yeniden parıldamaya başlıyor.

20'nci yüzyılın en önemli ve en sağlam atılımı olan Atatürk Devrimleri, yeryüzündeki pek çok ideoloji ve yönetim biçimi çöküp giderken dimdik ayakta kalmış durumda.

Mustafa Kemal Atatürk, **"Devrimin Bütünlenmesi Gerekir"** diyerek aydınlanma devrimini Türk gençliğine emanet etmiştir. Günümüz gençliği bu emanetin ne denli çağdaş bir yol gösterici olduğunu kavramış ve devrimlerin yılmaz savunucusu olmuştur.

Son yıllarda pek çok üniversitemizde Cumhuriyetimizin bekçileri gençlerimiz, **Atatürkçü Düşünce** etrafında toplanmakta, yakın ve uzak geçmişimiz hakkında bilgilerini ve birikimlerini artırmakta, geleceğin Türkiye'sine sahip çıkacak aydınlık kafalı, demokratik, laik bireyler olarak kendilerini yetiştirmektedirler.

Türk Aydınlanma Devrimini yaşamış tüm insanlarımız bu olumlu gelişmeden büyük onur ve mutluluk duymaktadırlar.

Kitabın ikinci basımının 1000 tanesi **Kadıköy Belediye Başkanlığı** ile **Türk Kadınlar Birliği Kadıköy Şubesinin** katkılarıyla basıldı.

İkinci baskımızın da toplumumuza ve özellikle **Genç Cumhuriyet Kuşağına** yararlı olmasını diliyoruz.

Prof. Dr. Türkân SAYLAN
Genel Başkan

ÖN SÖZ

CUMHURİYETİMİZİN **70.** yılında yeryüzü büyük bir çalkantı içinde. Yüzyılın başında oluşan rejimler çöküyor, belirlenmiş olan sınırlar yok oluyor. Etnik ve dinsel kökenli başkaldırılar, iç savaşlar ihtiyar dünyamızın her bir köşesinden birer yanardağ örneği fışkırıp duruyor. Petrol ve pazar paylaşımı, ülkelerarası barışı sağlamak yükümlülüğüyle oluşturulan kurumları işlemez duruma sokuyor. Ülkemizin bütün bu değişimlerden etkilenmemesi olanaksız.

70 yıl önce bir ümmet topluluğundan, kendi kendini yönetebilecek bir ulus toplumuna dönüşen **Türkiye Cumhuriyeti,** kurucusu **Mustafa Kemal Atatürk**'e ve onunla birlikte bağımsız Türkiye'nin oluşmasına katılan insanlarımıza çok şey borçludur.

İçimizden biri olarak ortaya çıkan, herkesin en umutsuz olduğu bir dönemde, karanlıkları yok sayarak, ulusal bağımsızlığımızla birlikte aydınlanma devrimini de gerçekleştiren çağdaş, laik ve demokratik bir ulus ve ülke olmanın temellerini atan **Mustafa Kemal Atatürk**'ü, yeniden ve yeniden tanımak ve tanıtmak hepimizin ödevidir.

Siyasal çıkarların her türlü ilkeyi ve gerçeği yok sayarak kıran kırana çarpıştığı ve bütün olumlu gelişimlerin saptırılabildiği günümüzde, gençlerimizin içine düşürüldüğü kavram kargaşasını ve tepkisizliği her gün görüyor, gözlüyoruz.

Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği olarak bu nedenle Cumhuriyetimizin 70. yılında **GENÇLERİMİZE** bu günün bakış açısıyla **Mustafa Kemal Atatürk**'ten söz et-

mek, onlara kalıcı bir yapıt sunmak istedik. Bu nedenle, konuyla ilgili insanlarımızdan görüşlerini bildiren yazılar aldık, onları bir seçki olarak derleyip **ATATÜRK**'e **ARMAĞAN** ediyoruz.

Ülkemizde **Mustafa Kemal Atatürk**'le ilgili duygu ve düşünceleri, birikimleri olan öylesine çok yazar ve düşünür var ki, her biri bir yazı yazsa yüzlerce cilt oluşur ve de oluşmalıdır.

Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği olarak derlediğimiz bu kitabın, yazılmış ve yazılacak olanların içinde bir yer alacağını ve yenilerinin oluşmasına yol açacağını umuyoruz.

Bu yapıtın ortaya çıkmasında emeği geçen tüm yazarlara teşekkür ediyor, insan haklarına tam saygılı, cinslerarası eşitliğin gerçekleştiği, herkesin yeterli eğitim görebildiği, kendini geliştirebildiği, tam anlamıyla çağdaş, laik ve demokratik, barış içinde bir ülkeyi, genciyle yaşlısıyla hep birlikte paylaşmayı diliyoruz.

Bu dileğimizin gerçekleşmesi için tüm toplum olarak **Atatürk** ilke ve devrimlerinin aydınlattığı yolda el ele vermemizin, daha çok çalışmamızın, bilinçlenmemizin ve 70 yıl önce temeli atılan **Cumhuriyetimize** sahip çıkmamızın gerektiğini asla unutmamalıyız.

Prof. Dr. Türkân SAYLAN (Genel Başkan)

Prof. Dr. Aysel ÇELİKEL (2. Başkan)
Birnur ÖZÜMERT (G. Sekreter)
Prof. Dr. Necla ARAT
Prof. Dr. Nermin ABADAN - UNAT
Prof. Dr. Jale BAYSAL
Gülsevil ERDEM
Deniz BANOĞLU

İÇİNDEKİLER

LAİKLİK VE İKİNCİ CUMHURİYET TARTIŞMALARI

Prof. Dr. Nermin ABADAN - UNAT(*)

29 EKİM 1993 günü laik Türkiye Cumhuriyeti'nin 70' inci yıldönümünü kutlayacağız. Devletimizin anayasal niteliği ancak 1937'de ulusal temel belgemize işlenmiş olmakla beraber Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat'la birlikte başlatmış olduğu Batılaşma ve laikleşme süreci doruğuna ulusal egemenlik kavramına dayalı olarak yürütülen Kurtuluş Savaşımızla oturtuldu. İstanbul hükümetini temsil eden siyasal otorite sahip olduğu dinsel sıfatı da kullanarak işgal kuvvetleri ile işbirliği yaparken Anadolu halkı "Hakimiyet-i Milliye"yi zafere kavuşturmak için Kuvayi Milliye'nin etrafında kenetlendi. Bu kenetleniş sadece Türk halkının bağımsızlığına ulaşabilmesi için girişmiş olduğu yüce bir savaş değildi, bu direniş aynı zamanda Ankara'da yeşeren yeni devletin oturtulmak istendiği fikri temeli de temsil ediyordu. Bu temel **dinsel** bir otorite yerine **ulusal** iradeden gücünü alan laik bir güçtü. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ile birlikte hukukî ifadesini bulan bu güç Türk milletini tam bağımsızlığa eriştirdiği gibi onu "çağdaş medeniyetin" zirvesine çıkartmayı da amaçlamıştır. Bu laik ana düşüncenin doğrultusunda yeni kurulan

(*) Boğaziçi Ü. Siy. Bil. Bl. ve İstanbul Ü. Kadın Araştırmalar Merkezi Öğretim Üyesi

devletimizde 3 Mart 1924'te bir yandan Şeriye ve Evkaf Vekâleti ile Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekaletleri.

Öte yandan Hilâfet ilga edilmek suretiyle din ve ordunun siyasetle ilişkileri kesilerek sivil bir rejime yönelmenin ilk adımları atılmış, öte yandan "dinsel olmayan" bir eğitim - öğretim sistemi gerçekleştirebilmek üzere Osmanlı İmparatorluğu'ndan beri yürütülmekte olan ikili eğitim sistemi kaldırılan 430 Sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanununun (eğitim-öğretimin birleştirilmesi) kabulü ile laik devletin çatısı tamamlanmıştır.

Bu köklü değişiklikler nedeniyle Türkiye kuşkusuz tüm İslâm aleminde eşi olmayan bir yere oturtulmuş bulundu. Amaç laik bir devlet yönetimi kurmak suretiyle devlet ve din işlerini ayırmak, bireyin vicdan özgürlüğünün doğal sonucu olarak inanç sistemini korumak ve bu inanca saygı göstermek suretiyle onu vatandaşların serbest iradesine terketmekti. Başka bir deyimle Türkiye İslâm âleminde o tarihe kadar hatta bugüne kadar eşine rastlanmayan toplumsal bir deneye girişti: **laik Müslümanlardan** oluşan bir toplum yaratmak!

Son yetmiş yıldır en fazla tartışılan bu devrimin başarı derecesi, zorunluluğu, demokrasi ile bağdaşıp bağdaşmadığı olmuştur. Bunun nedeni açıktır: laiklik kavramı batıda gelişmiştir. Bu kavramı İslâm ülkelerine uygulamak belli güçlükler yaratmaktadır, çünkü bu dinin niteliği farklıdır. Müslümanlık da Hıristiyanlık da monoteist (tek Tanrıya dayalı) dinlerdir. Her ikisi de yaratıcı bir Allah'la yaratılanlar arasındaki ilişkileri düzenlerler. Ancak yaratanla yaratılanlar arasındaki bağı Hıristiyanlıkta, İsa'nın şahsında insan haline gelen Allah ve ölümünden sonra da onun beşeri macerasını yeryüzünde devam ettiren kilise sağlar. Kilise "Allahın vekili" olarak kabul edilen bir ruhban sınıfıdır.[1] İslâm'da ise İsa'ya tekabül eden bir

---

(1) Taner TİMUR, **Türk Devrimi ve Sonrası, 1919-1946.** Ankara, 1971, s. 143

aracı yoktur. Araç Mukaddes Kitap, yani Kur'an'dır. Kur'an, ebedî ve ezelî, yani tarih dışıdır. Tevrat ve İncil "Allah sözü" olmakla beraber, bir "Mukaddes Tarih"i anlatırlar. Bu yüzden Hıristiyanlık bir tarih bilincine dayanır. Bu açıdan Batı felsefesinin kaynaklarından birini teşkil etmiştir. İslâm ise tarih dışı bir olgudur, dolayısıyla farklı bir "zaman" kavramına dayanır. İslâm'ın özü sadece Allah'a tapmak, her şeyi Allah'tan beklemektir![2] İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'an'a sonradan Sünnet ve İcma da birer kaynak olarak katılmış ve çeşitli hukuk okulları doğmuştur. İslâm'da kilise fikri bulunmadığı için Peygamberin hemen ölümünden sonra İslâm toplumunda anlaşmazlıklar başlamış ve çeşitli mezhepler doğmuştur.[3] Bunlar o kadar çoktur ki, "bir değil birçok İslâm"dan bahsetmek gerekir.[4] Ancak bu mezheplerin kaynağında tek bir Mukaddes Kitap vardır: Kur'an.

Kur'an bir ahlâkî, hukukî ve siyasî ilkeler bütünüdür.[5] Hıristiyanlıkta laiklik, kilise-devlet mücadelesinde devletin otoritesini kilise aleyhine genişletmesi şeklinde gelişmiştir.

"Sezar'ın hakkını Sezar'a, Allah'ın hakkını Allah'a verin" gibi sözler Batıda laiklik mücadelesinin temelini oluşturmuştur. Oysa İslâm'ın herhangi bir kaynağında bu sözlere tekabül eden bir fikre rastlanmıyor.

Türk devrimi İslâm sorunu ile iki planda karşı karşıya gelmiştir: a) Halife Sultan'ın temsil ettiği resmî İslâm, b) Çeşitli tarikatların temsil ettiği İslâm.[6] Atatürk, Taner

---

(2) J.M. ABDÜLCELİL, **İslâm: Religion et Civilisation,** Paris, 1965, s. 12
(3) J.M. ABDÜLCELİL, a.g.e., sh. 14
(4) Henri LAOUST, **Les Schismes dans l'Islam,** Payot, Paris: 1965, s. V
(5) J. SCHACHT, **Esquisse d'une Histoire du Droit Musulman,** PARİS, 1952, sh. 19
(6) Taner TİMUR, **İslâmiyet ve Siyaset, Türkiye Örneği,** V Yayınları Ankara: 1987, sh. 44 - 49

Timur'un belirttiği üzere devrimciliğin gerektirdiği radikal bir tutumla her ikisine karşı da kesin bir çözüm yolu aramıştır. Bir taraftan hilafet ilga edilmiş ve din, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması ile devlete bağlanarak bir kamu görevi halinde örgütlenmiş, diğer taraftan tekkeler ve zaviyelerin yasak edilmesi ile tarikatçılığın temeli sarsılmak istenmiştir.[7] Atatürk'e göre "son" ve "Ekmel" (mükemmel) din olan İslâmiyet "akla, mantığa ve hakikate uymaktadır!"[8] Buna karşın tarikatların temsil ettiği "hurafeler" ve batıl itikatlara dayanan İslâm, Atatürk'ün bütün hücumlarının hedefini teşkil etmiştir. Konuşmalarının birinde şöyle demektedir: "**Bugün ilim, fennin bütün şümulü ile medeniyetin karşısında filan veya falan şeyhin aydınlatması ile maddî ve manevî saadet arayacak kadar iptidaî insanların Türkiye medeni camiasında varlıklarını asla kabul etmiyorum. İyi biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler ülkesi olamaz. En doğru, en hakiki tarikat medeniyet tarikatıdır!**" [9]

Özetle Kemalist pozitivizm din karşısında ikili bir tavır takınmıştır. Resmi düzeyde islâmı pozitivist bir yoruma tabi tutarak din ve devlet işlerini ayırırken, tarikatları da ortadan kaldırmak istemiştir.

Bugün ideolojik yelpazenin çeşitli uçlarında yer alan kimi Türk yazar ve düşünürler Kemalizm ilkelerine karşı anlaşılması güç bir husumet cephesinde buluşmuş bulunuyorlar. Keza "İkinci Cumhuriyet savunucuları" olarak adlandırılan Komünizmden islâm teokrasisine kadar uzanan değişik fikir akımlarına taraftar olan kişilere göre Atatürk'ün fikir mirası, yani Kemalizm, geçerliğini yitirmiştir. Bu düşüncenin savunucularından Cengiz Çandar

---

(7) Taner TİMUR, a.g.e., sh. 146
(8) Mustafa Kemal ATATÜRK, **Söylev ve Demeçler**, Cilt II, s. 94
(9) Mustafa Kemal ATATÜRK, a.g.e., sh. 218

şöyle demektedir: "Bugün Kemalistler Türkiye'de muhafazakâr, statükocu, gelişmeye direnen fosil güçler haline geldiler. Her türlü sivil toplum kurumuna direnen, ekonomide demode ve geri bir devletçi zihniyeti savunan, bürokratik elitin halksız ve milletsiz iktidar gücünü güvence altına alacak askerî idarelere göz kırpan bir kesim oldular... Zaten Turgut Özal'ın cenaze töreni Kemalizmin cenaze törenine benziyordu, tabut Turgut Özal'a aitti, törenin kendisi Kemalizmin cenaze töreniydi..."[10]

Diğer bir düşünür Ali Bulaç demokrasiyi insanoğlunun siyasi kültüründeki son aşama olarak görmüyor. Bulaç, İslâma yeni bir dinçlik kazandırmak istiyor. Ona göre demokrasinin sakıncaları şunlardır: "Demokrasi neticede bir idarî mekanizma, bir araçtır. Demokrasiye araç olarak baktığımız zaman, demokrasinin çok büyük kusurlar taşıdığını tespit ediyoruz. Demokrasinin iki büyük handikapı vardır: birincisi vekâlete dayanması, diğeri çoğunluk rejimi olmasıdır... Bence modern dünyada bireyler birer sosyal kukla. Devlete bu gücü veren de bilim ve teknoloji ile yasama yetkisinin onda olması. Beni serbest bıraksın. Ben, Müslümanım ve Müslüman gibi yaşamak istiyorum." Ali Bulaç, İslâm dininin devlete karşı sivil alanın daha da genişletilmesine katkıda bulunduğu görüşündedir. Bulaç geniş anlamda katılmacı bir sisteme taraftardır. Ona göre bu geniş katılmacılığı demokrasi yerine ancak İslâm gerçekleştirebilir.[11] Şeriatı savunan Abdurrahman Dilipak ise şeriatın geri getirilmesini savunmaktadır. Dilipak'a göre, "din hakikatin bilgisidir." Laiklik din eğitimini devlete yüklemek suretiyle dini bozmuştur. Tek çözüm laikliği terkedip şeriata dönmektir.[12]

---

(10) Derl. Metin SEVER, Cem DİZDAR, **2. Cumhuriyet Tartışmaları** Başak Yayınları, Ankara: 1993, sh. 96

(11) 2. Cumhuriyet Tartışmaları, sh. 370-371

(12) Abdurrahman DİLİPAK, Devlet Şeriatı Korumalı, **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1993, sh. 8

Laiklik kavramı üzerindeki tartışmalar işte böyle uzanıp gidiyor...

Kökleri Tanzimat'a kadar uzanan Türkiye'nin laikleşme çabaları üzerinde bir buçuk yüzyıl geçmiş bulunmaktadır. Atatürk'ün düşlemiş olduğu "dünya uygarlığı"nın düzeyine ulaşmış bir Türkiye henüz tam anlamı ile gerçekleşemedi. Böyle de olsa Duverger'in tanımı ile demokrasiye yönelen vesayet tipi tek parti sistemi, daha sonraları hazırlıksız çok partili yaşama geçiş, onu takiben üç kez yapılan askeri müdahalelerle Türk demokrasisi 21'inci yüzyıla doğru insan hakları açısından eksik, siyasal kültür bakımından henüz otoriter niteliklerinden arınmamış olmakla beraber giderek daha yüksek sesle konuşmaya başlayan, dinamik, şeffaflaşmaya çalışan katılımcı bir toplum haline geldi.[13] Çok sesliliğin arttığı sırada elbette değişik görüş ve fikirler çarpışacak. Ne var ki bu çok sesliliğin ortasında laiklik ilkesini baş hedef haline getiren İslâmcı siyasal çevreler Türk toplumunu yeniden Şeriata geri götürmek arzusundadırlar. Bu taleplerini ileri sürerken yeni bir egemenlik, yeni bir meşruiyet ideolojisi oluşturmuş bulunmaktadırlar. Bu İslâmcı ideolojiye göre tüm yasaların Allah'ın iradesini gösteren ve bütün İslâm toplumları için geçerli olan Şeriatla uygunluk halinde olmaları gerekecektir. Şeriat yani doğru yol Allah'ın iradesini gösteren bir yasa olduğundan tartışılamaz. İnsanlar tarafından değiştirilemez. İşte günümüzde çözüm aramamız gereken en önemli husus bu görüşte yatmaktadır. Günümüzün çok partili sisteminde, siyasal görüşlerin açıkça ifade edilmesine imkân veren ortamında, demokratik temel haklar yardımı ile kimi siyasi parti sözcüleri, kimi yazar/düşünürler kendi inanç sistemlerine uy-

---

(13) Nermin ABADAN-UNAT, "Patterns of Political Modernization and Turkish Democracy", **The Turkish Yearbook of International Relations"**, 28, sh. 1-27

gunluk yaratmak amacı ile kişinin özel yaşamını en ince teferruatına kadar düzenleyen, cinsler arasındaki ilişkileri eşitsiz bir konuma okturtan, Türk toplumunda bir çeşit sosyal Apartheid yaratacak olan bir toplum düzeninin savunuculuğunu yapmaktadırlar.

Çağımızın bireyi devletin ceberrut kudretinden her zamandan daha çok korunmak isteyen, en geniş özgürlüklere susamış bir insandır. Bu bireyler küreselleşen bir ekonomik sistemin yarattığı pazar ekonomisinin çarkından bunaldıkları kadar sınırsız bir seksüalite anlayışının beraberinde getirdiği düş kırıklığının da ezikliğini duyuyorlar. Dolayısıyla kişisel düzlemde huzur ve mutluluğa birçoklarının dinsel inançta aramaları saygı ile karşılanması gereken bir olgudur. Şu kadar ki bu dünyada ve öbür dünyada yüce bir dine sığınmak bu özlemle birlikte bireyin özgürlüğünü çok kapsamlı bir biçimde sınırlayacak bir düzeni kabul etme anlamını taşımamaktadır. Dolayısıyla özellikle Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu en büyük sorunlardan biri şudur: Mutlak bir vicdan özgürlüğü anlamına gelen laik siyasal düzenin içinde bireyin kendi dinsel anlayışını korumak şartıyla özgürlüğünü nasıl teminat altına alacağız? Bu teminat kuşkusuz laiklik ilkesinin ödünsüz korunmasında yatmaktadır.

Sorunu biraz daha ayrıntılı yanıtlayabilmek için öncelikle daha geniş bilgilere ihtiyaç vardır. Günümüzde sosyal bilim ve siyaset bilimleri İslâm alanında kapsamlı araştırmalar yürütmektedirler. Bunlardan küçük bir bölümü Türk kamuoyuna yansımaktadır. Öncelikle tartışılması gereken sorular şunlardır: Şeriat standart, tek tip bir devlet modeli midir? Şeriatı resmî devlet ideolojisi olarak uygulayan Suudi Arabistan, Fas, Sudan, İran ve Pakistan'daki rejimler birbirinin aynı mıdır yoksa Şeriat bunlarda çok farklı biçimlerde uygulanıyor mu? Bunlar arasında önemli farklar varsa, bunlar sadece ilk ikisinin krallık, diğer üçünün cumhuriyet olması ile açıklanabilir

mı? Benzer şekilde halkın çoğunluğu Müslüman olmasına karşın kısmen laik bir hukuk düzenine geçmiş olan Mısır, Suriye, Irak, Ürdün, Bangladeş, Endonezya, Malezya'daki uygulamalar çerçevesinde İslâm dini hangi alanlarda etkili olmaktadır sorusu ortaya çıkmaktadır. Günümüz siyaset bilimcileri: a) Devletin temel niteliğini belirleyen **resmî** İslâm, b) Tasavvuf ve yerel koşullardan hareket eden **halkçı** İslâm, c) Kimlik sorununa çözüm getiren **milliyetçi** İslâm, d) Siyasal bir örgütlenme gücü olarak şiddeti de benimseyen militan, **köktendinci** İslâm, e) Tekke ve tarikatları siyasal örgütlenmenin bir ögesi haline getiren **siyasal** İslâm arasında farklar saptamaktadır.[14] Bunlardan hiçbiri İslâm'la birlikte çoğulcu rekabetçi demokratik düzeni kurumlaştıramamışlardır. **Türk modelinin eşsiz yeri dinî inançlara mutlak bir saygı sağlayan laikliği anayasal düzenin temel taşı haline getirmiş olmasıdır. Bu sayededir ki Türk toplumu demokratik bir düzen yaratabilmiş, insan haklarına saygılı, çağdaş bir toplum olma özlemini canlı tutabilmiştir.** İşte bu nedenle laiklik Türk demokrasisinin vazgeçilmez ögesidir. Onun değişik uygulama ve yasal düzenlemelerle içten oyulmasına rıza göstermemeliyiz. Son yirmi yıldır devletçe anayasal güvence altına alınan laikliğin ötesinde, Türk sivil toplumu, köktendincilere karşı demokratik bir mücadele verebileceğini kanıtlamıştır. Uğur Mumcu'nun ölümünden sonra tüm ülkede yükselen protesto sesleri Türkiye Cumhuriyetinin güçlü bekçilere sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Ali Kazancıgil'in isabetle belirttiği gibi son kırk yılın Türk siyasal tarihine baktığımızda Kemalist doktrin —iddia edildiği gibi yenilgiye uğramak şöyle dursun— as-

---

(14) Alain Gerard MARSOT, "Political Islam in Asia", ANNALS, AAPSS, 163 - 169

lında uzun vadeli bir atılım yapmıştır.[15] Bugün endüstrileşmiş, demokratik ve laiklikten ödün vermeye yanaşmayan çağdaş bir Türkiye, Mustafa Kemal'in ülkesini yönlendirmek istediği evrensel bir medenilik örneğine çok yaklaşmış bulunmaktadır. Bu alanda daha atılacak önemli adımlar vardır. Bunların başında anayasal düzenimizi çağdaş düşünceye uygun, insan haklarına saygılı, katılımcı ve daha demokratik bir hale getirmek geliyor. 1982 Anayasasının değişmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni bir anayasaya kavuşunca, ikinci cumhuriyetçiler ya da Neo - Osmanlıların amaçladıkları gibi Atatürk'ün koyduğu en önemli ilke olan laiklikten feragat edeceğini beklemek safdillik olur. Çağdaş Türkiye için laiklik içi boş, kof, taklitçiliğe dayalı bir kavram değil, aksine demokratik yaşamını sürdürebilmek için toplumun özgürce nefes almasını sağlayan yaşamsal bir dokudur. Genç kuşaklar demokrasi ile vicdan özgürlüğünü güvenceye kavuşturan laikliğin bir bütün olduğunun bilincindedirler. Devletimizin bekçilerine güvenimiz tamdır.

---

(15) Ali KAZANCIGİL, "Le Kémalisme a l'épreuve du pluralisme" **Peuples Mediterranéens / Mediterranean Peoples**, No. 60 Juillet - Septembre 1992, sh. 8

ÖNCÜMÜZ ATATÜRK

Oktay AKBAL

ATATÜRK ilkeleri eskimiş midir? Bugünkü kuşaklar için bir anlamı, bir değeri kalmamış mıdır? Bize öyle gelmiyor... Bize, yani Atatürk dönemini yaşamış insanlara... Ama Atatürk öldüğünde yeni doğmuş, ya da daha doğmamış kuşaklar var. Onlar, yalnızca yazılardan, resimlerden, filmlerden, kitaplardan öğrendiler Atatürk'ü... Çoğu kez yalan yanlış şeyler öğrettik onlara. Ülküsü, düşüncesi, kuramı ile değil de "mavi gözler, sarı saçlar, şimşek bakışlar" övgüleriyle tanıttık Atatürk'ü... Güzel olan, önemli olan düşünceleri, yapıtları, ilkeleri değilmiş de yüzü, boyu posu, gözleri, bakışlarıymış gibi!...

Atatürk dönemi sonrası kuşağından birine, bir politikacıya sordum bu soruyu, "Atatürk ilkeleri eskidi mi sizce?" dedim. Tatlı bir söyleşiye daldığımız sırada, böylesine ağır, ciddi bir soru hiç şaşırtmadı:

"Atatürk ilkelerinin eskimiş, geçersiz, etkisiz olduğuna inanmıyorum. Atatürk, toplumun yeniden yaratılmasını, yeni toplumda yeni insanın yaratılmasını sağlayan bir dizi devrimler yapmış, ilkeler koymuştur. Kimileri Atatürk ilkelerini eskimiş görüyorlar. İyi kravat takıp, şapka giymeyi Atatürkçülük sanıyorlar. Bunların hiçbiri geçerli değildir."

Ecevit, "Atatürkçülük ve Devrimcilik" adlı yapıtında bu noktaya şöyle değinir: "10 Kasım 1938'de Atatürk ebediyete göç etmese idi o günkü devrimleri ile sınırlı olarak

mı kalacaktı." Sürekli atılım, sürekli devrim, birbirini tamamlayan, bütünleştiren devrim yanlısıydı Atatürk. Önce yurdu kurtardı düşmandan... Sonra insanımızı kurtardı gerilikten... Daha sonra da toplumu yeni bir biçime, bir anlama kavuşturmak istedi. Yeni bir uygarlık kurma savaşına girişti. Giyimi, dili; gelenek ve görenekleriyle yeni, yepyeni bir toplum, bir halk, bir ulus yaratmak çabasına atıldı. Ama tam olarak başaramadan öldü. Yalnızdı, desteksizdi, anlayıştan, yardımdan yoksundu. Gereken kadrolar yoktu elinde. Ne felsefecisi, ne iktisatçısı, ne de türlü dallarda bilim uzmanları... Bu koşullarda Atatürk'ün ortaya koyduğu yapıt, giriştiği savaş, ulaştığı sonuç şaşırtıcıdır. Buna olsa olsa mucize adı verilir.

Elli beş yıl önce aramızdan ayrıldı Atatürk. Demek yaşı elliyi bulanlar, hatta altmışa yaklaşanlar için o bir düş insanıdır. Gözleriyle göremediler, canlı bir varlık olarak tanıyamadılar onu. Yine de Atatürk konusunda en iyi yorumları bu kuşak yaptı. İlk önemli bilimsel çalışmaları, ilk anlayışlı yaklaşımları, Atatürk'ü bir "tabu" olmaktan çıkarıp bir "insan", bir "devlet kurucusu" kişiliğiyle inceleyen en iyi araştırmaları bu kuşak yaptı. Bizlerin daha çok duyguya dayanan sevgimizi, ciddi yorumlarla somut bir hale soktu.

Atatürk "tabu" değildir. Atatürk her türlü eleştiriye açıktır. Büyük adamların gücü buradadır, eleştirildikçe önem kazanırlar, etkileri artar. Atatürk, çağının en büyük atılımlarından birini yaptı. Georges Duhamel'in de yazdığı gibi Atatürk başka hiçbir önderin, devlet adamının yapmaya kalkışamayacağı işleri başarmıştır: "Atatürk'ün ortaya koyduğu yapıt, İngiliz, Fransız ve Rus devrimlerinin yapıtına hiçbir bakımdan benzetilemez. Bu ülkelerden hiçbiri dile, yazıya dokunabilmeyi akıllarının kıyısından geçirmemişlerdir. Ne Cromwel, ne Robespierre, ne Lenin ve başkaları önderlik ettikleri ulusu, bilim felsefesi, dü-

şünce yöntemi, kısacası alınyazısını değiştirme yoluna götürmeye kalkışmamışlardır."

Gerçekten Atatürk, Türk ulusunun alınyazısını değiştiren, o yazıyı silip, yerine yenisini yazan, daha doğrusu kazıyan insandır. Her türlü eleştiri, her türlü yorumlama, hatta her türlü saldırı onu ancak yüceltir. Ölümünden yıllar sonra söylenecek en doğru söz budur.

TÜRKİYE'DE AYDINLANMA DEVRİMİ VE KADIN

Prof. Dr. Necla ARAT

"Devrimler yalnız başlar, ama
devrimin bitişi diye bir şey yoktur."*

BİLİNDİĞİ gibi Aydınlanma, daha çok 18. yüzyılı niteleyen bir sözcüktür. Avrupa'da bu dönemde Rationalismin (akılcılığın) düşünce ve tutumları küçük bir düşünürler grubunun tekelinden çıkmış, eğitim görmüş kitlelerce benimsenmiştir. Bu yüzyılın tüm gücü, düşünceden çok eylem üzerinde odaklanmaktadır. Aydınlanma dönemi, metafiziksel düşüncelerle ilgilenmediği gibi, tersine ideleri soyut ideler olmaktan çıkarıp, büyük siyasal savaşımların silahlarına dönüştürmeyi başarmıştır.[1] Bu nedenle 18. Yüzyıl, kuramla eylemin, düşünce ve yaşamın örtüştüğü, tüm düşüncelerin hemen eylemlere dönüştüğü özgün bir dönemdir.

Aydınlanma insanının dünya görüşünde anahtar kavramlardan biri olan **akıl**, bir tür sağduyu olup **mantık** ve **bilim** eğitimi ile keskinleştirilir, güçlendirilir. Ne var ki aydınlanma insanına göre, çevre koşulları (fiziksel çevreden çok kurumsal ve kültürel çevre) 18. yüzyılda in-

---

(*) Bkz. M. Gökberk, Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk, Eczacıbaşı Vakfı Yay. Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, İst. 1983, s. 331

(1) E. Cassirer, **Devlet Efsanesi**, s. 177 Çev. N. Arat

sanların çoğunda aklın normal işleyişini bozmuştur. 18. yüzyıl, bu bozulma ve yozlaşmadan öncelikle geniş kültür çevresini sorumlu tutmaktadır. Kilise, devlet, toplum, ekonomik sınıf, boş inançlar, bilgisizlik, önyargı, yoksulluk vb. nedenler, hep birlikte aklın normal işleyişini engellemişlerdir.

Dönemin filozofları, örneğin Voltaire, Roma Katolik Kilisesini, gerçekte de tüm Hıristiyan Kiliselerini en büyük ve tek yozlaştırıcı etki olarak kabul etmişlerdir. Aydınlanmacılara göre, kilisenin en bağışlanmaz yönü, inancı ve vahiyi aklın üzerine çıkaran aşkın ve doğaüstü yaklaşımıdır.[2] Nitekim, I. Kant da 1784'de yazdığı "Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt" başlıklı denemesinde, İnsanın bir ergin olmama, kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmadan kullanamama" durumundan söz etmekte ve "bu duruma insanın kendi suçu ile düştüğünü, çünkü aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanmak kararlılığını ve yürekliliğini gösteremediğini" söylemekte ve eklemektedir: "**Aklını kendin kullanmak cesaretini göster**" sözü, Aydınlanma'nın parolasıdır."[3]

Demek ki Aydınlanma Çağında insan, hazır bulduğu gelenek şemalarından kopup yaşamının düzenini kendi aklı ile bulmaya girişmektedir. Bu çağda, Ortaçağların statik gelenekler şemasını kıran, düşünce ve değerlendirmelerde özgürlüğü amaçlayan bir yöntem uygulanmaktadır. Aydınlanma düşüncesi, aklın aydınlattığı doğrularla beslenecek kültürün de geleneklerin köleliğinden kurtulacağına "sonsuz bir ilerlemeye aday olduğuna ve insanın özgürlük ve mutluluğunun boyuna artacağına inanmaktadır."[4]

---

(2) The Ency. of Philosophy C. 1-2, s. 519

(3) Bkz. I. Kant, **Seçilmiş Yazar**, s. 213, Çev. N. Bozkurt

(4) Bkz. M. Gökberk, Felsefe Tarihi, s. 395

Öyleyse gerçek Aydınlanma, uygun çevresel koşullar sağlandığında yani doğa bilimleri alanında egemen olan **akıl**, kültür dünyasını da aydınlatıp bu dünyaya da egemen olduğunda ortaya çıkacaktır. Aydınlanma düşünürleri, bunun uzun bir zaman ve çabayı gerektirdiğinin bilincindedirler.

Örneğin Kant'a göre: "Her birey için neredeyse ikinci bir doğa yerine geçen ve temel bir yapı oluşturan ergin olmayıştan kurtulmak çok güçtür. Hatta insan, bu duruma seve seve katlanmış ve onu sevmiştir bile. Çünkü, ergin olmama durumu çok rahattır. Benim yerime düşünen bir kitabım, vicdanımın yerini tutan bir din adamım, perhizim ile ilgilenerek sağlığım için karar veren bir doktorum oldu mu zahmete katlanmama hiç gerek kalmaz artık... Başkalarının denetim ve yönetim işlerini lütfen üzerlerine almış olan gözeticiler, insanların çoğunun bu arada latif cinsin (kadınların) ergin olmaya doğru bir adım atmayı sıkıntılı ve hatta tehlikeli bulmaları için gerekeni yapmaktan geri kalmazlar... Oysa, onların kendi başlarına hareket etmelerinden doğabilecek böyle bir tehlike, gerçekten büyük sayılmaz. Çünkü, bunu göze alanlar, birkaç düşüşten sonra sonunda yürümeyi öğreneceklerdir.[5]

18. Yüzyıl Aydınlanmasının temel niteliği, laik bir dünya görüşünü yaşamın her alanında tutarlı olarak gerçekleştirmeye çalışmasıdır. Çünkü Aydınlanma, Hıristiyan inancına karşı bir antitez olarak ortaya çıkmış olup temel yaklaşımı, dine karşı eleştirel ve kuşkucu olmasıdır. Bu yaklaşım, özellikle 18. yüzyıl Fransız felsefesinde belirgindir. Örneğin Voltaire, yazılarında ve mektuplarında böyle bir eleştirel yaklaşımı sergiler. Ama, Aydınlanma, temelde **inançsız** bir çağ değildir. Nitekim E. Cassirer'e göre, Aydınlanmanın en etkili düşünsel gücü, inancı

(5) I. Kant, agk. s. 214

yadsımasında değil, daha çok açıkça dile getirdiği **yeni inanç** biçimindedir. Ona göre, Goethe'nin inanç ve inançsızlık arasındaki çatışmanın dünya tarihinin ve insanlığın en derin ve gerçekte biricik teması olduğunu dile getiren söylemi, tüm derinlik ve hakikatiyle Aydınlanma için de geçerlidir. Goethe, içinde inancın egemen olduğu tüm dönemlerin parlak, ileriye götürücü ve bol ürünlü olduğunu;- inançsızlığın egemen olduğu dönemlerde ise, kimse kendini ürün vermeyecek bilgilere adamayacağından, hiçbir ilerlemenin olamayacağını söylüyordu.

"Aydınlanma, gerçek yaratıcı duyguyla ve dünyanın değişimine ilişkin tartışılmaz bir inançla dopdoludur ve böyle bir **değişim** artık dinden de beklenmektedir.[6]

Hiç kuşkusuz 18. yüzyıl Aydınlanması ile Cumhuriyetimizin **Aydınlanma Devrimi**'nin ya da **Çağdaşlaşma** atılımının pek çok kesiştiği nokta vardır. Bir kere Türk toplumu da 18. yüzyılın ortalarından beri Kültür Çevresini değiştirmeye, gerekli reformların yapılabileceği **özgür düşünce** ortamını oluşturmaya çalışmaktadır. Nitekim, Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet, bu çabanın değişik aşamaları ya da tarihsel anlarıdır.

70 yıl önce kurulan Cumhuriyetimizin temellerini oluşturan Atatürk'ün **Aydınlanma Devrimi** toplumumuzun çağdaşlaşması için gerekli olan özgür düşünce ortamının altyapısını oluşturan atılımların toplamıdır.

[illegible] Kemal, akl[illegible]ak özgür [illegible]r ortamda geleneksel [illegible]ınları ve kurumları eleştirip yerlerine yenilerini yerleştirebileceğini çok iyi bildiği için 1924'te Türk ulusunu "dar kafalı bağnazların" elinden kurtaracak, ulema,

---

(6) E. Cassirer agk. s. 136

tarikat, medrese geleneğinden farklı, radikal ve aydınlatıcı bir strateji hazırlamıştır. Eyleme dönük bir aydınlanmacı olarak da Cumhuriyet'in çağdaş ideolojisini topluma yerleştirmek ve güçlendirmek için önce Cumhuriyete karşı çıkabilecek köhnemiş kurumları belirlemiş ve **akla uygun** kültürel çevreyi oluşturmak üzere saltanatı, halifeliği, şeriat hukukunu, ulema örgütlerini, medreseleri, tarikat ve zaviyeleri ortadan kaldırmıştır.

Yeni kurumsal ve kültürel çevreyi yaşatacak ve geliştirecek olan gücün ancak nitelikli insan gücü olacağını öngören Mustafa Kemal, eğitimin bir azınlığın ayrıcalığı olmaması, kitlelere ulaşması için ilk ve temel adım olarak **Öğretim Birliği** (Tevhid-i Tedrisat) ilkesini getirmiştir. Bunu değişen - dönüşen kültür çevresi ile ilgili simgesel bir anlam taşıyan **Kılık Kıyafet** (ya da şapka) **Devrimi, Harf Devrimi** belki de dinsel reformu simeleyen **Laiklik İlkesi** izlemiştir.

Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği Türk Aydınlanması'nın arka planında **ilerlemeci** ve **yaratıcı** duyguyla ve gerçek anlamında **değişimle** bağlantılı tartışılmaz bir **inanç** vardır. Bu inanç, Türk halkına, Türk ulusuna duyulan güvenle dopdoludur. Cumhuriyet'in ilk on yılında, "Anayurdu demir ağlarla ördüren ve her yaştan 15 milyon genç yaratan" **güç** de bu inanç olmuştur. Coşku ve inancın egemen olduğu bu dönem, Türk toplumu için Goethe'yi haklı çıkaracak ölçüde parlak ve bol ürünlü bir dönemdir.

Batı uygarlığının Rönesans'ta 17. ve 18. yüzyıllarda sağladığı kazanı[illegible] Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde inanılmaz bir hızla ve çok kısa bir zaman dilimi içinde (1924-1934) soyut idelerden eylemlere ve büyük bir siyasal savaşımın silahlarına dönüştürülmüşlerdir. Cumhuriyete, geleceğe ve ilerlemeye duyulan inançla, gurur ve güvenle dopdolu olan bu dönem, kimi post-modernist toplum bilimcilerimizin yaptıkları betimlemelerde "Bilincimi-

zi yaralayan kimliğimizi değiştiren, Türk toplumunu kendi pratiğine, adetlerine yabancılaştıran bir süreç"[7] ya da bir "kimlik şizofrenisi"[8] nin doğuş nedeni gibi gösteriliyorsa da kanımızca Cumhuriyet tarihimizin en başarılı ve en sağlıklı dönemidir.

Bu dönemin Batı'da yaşanan Rönesans ve 18. yüzyıl Aydınlanmasından ayrıldığı, onlara üstün olduğu özgün yan, Cumhuriyet ideolojisinin toplumdaki kadın öğesine yaklaşımıdır. Rönesans dönemi kadınları, erkeklerin yararlandığı fırsat ve olanaklara yaklaştırılmadıkları, 18. yüzyıl Batı Aydınlanma'sı büyük ölçüde **kadınsız** bir Aydınlanma olduğu halde[9] Cumhuriyet'in **Aydınlanma Devrimi** içinde öncelikle Aile Hukukunun ele alınması, Türk Medeni Kanunu'nun kabulü ve kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, yalnız İslam dünyası içinde değil, Batı dünyası içinde de özgün atılımlardır. Kadın ögesi, bu dönemde ne "Salt bir simge ve kadın hareketini duraksatıcı bir motif"[10] ne de "işlevsiz ve göstermelik bir yan uğraş"[11] olarak ele alınmıştır. Mustafa Kemal, kadın konusundaki devrimci düşüncelerinin içtenliğini ve kararlılığını daha 21 Mart 1923'te Konya'da kadınlara seslendiği bir toplantıda şöyle dile getirmektedir: "Tutacağımız yol, büyük Türk kadınını çalışmalarımıza **ortak** yapmak, yaşamımızı onunla **birlikte** yürütmek, Türk kadınını bilimsel, ahlâksal, toplumsal, ekonomik yaşamda erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve desteği yapmak yoludur."[12]

---

(7) Bkz. Milli Gazete, 8 Mayıs 1992 Nilüfer Göle ile Yapılan Söyleşi
(8) N. Göle, **Modern Mahrem** s. 74'te Ş. Tekeli'den yapılan alıntı
(9) Bkz. J. Kelly "Did Women Have a Renaissance?" Becoming Visible: Women in European History, Der. R. Bridenthal ve C. Koonz, Boston: Hougton Miffin 1977
(10) Bkz. Ş. Tekeli, Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın, s. 20
(11) Bkz. N. Göle, Modern Mahrem, s. 56
(12) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (II), s. 147

24 Ağustos 1925 günü Kastamonu'da yaptığı bir konuşmada ise, toplumsal devrimlerin ve ilerlemenin kadınsız gerçekleşemeyeceğini, kadınları ihmal eden bir toplumun geri kalmaya yazgılı olduğunu vurguladıktan sonra, kadınların **özgür** birer **birey**[13a] olarak toplumda yer almalarının engellerini açıklamakta, bunu izleyen 28 Ağustos 1925 tarihli İnebolu konuşmasında ise kadınların **mahrem** yaşamdan **kamusal** yaşama çıkmalarının gerekliliğini vurgulayıp **erkek bencilliğini**[13b] eleştirmektedir.

"Efendiler, daha önce de ulusumuz yenilik yolları üzerinde yürümeye, toplumsal devrimlere girişmemiş değildir. Ama gerçek ürünler görülemedi. Bunun nedenini araştırdınız mı? Bence neden, işe esasından, temelinden başlanmamış olmasıdır. Bu konuda açık söyleyeyim: Bir toplum, bir ulus erkek ve kadın denilen iki cins insandan kuruludur. Olanak var mı ki bir kitlenin bir parçasını ilerletelim, öbürünü bırakalım da kitlenin tümü ilerleyebilsin? Olanak var mı ki bir topluluğun yarısı topraklara zincirle bağlı kaldıkça, öbür bölümü göklere yükselebilsin? Kuşkusuz ilerleme adımları, dediğim gibi, iki cins tarafından birlikte, arkadaşça atılmalı, ilerleme ve yenilik alanında aşamalara birlikte ulaşılmalıdır." "Kimi yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez, ya da bir peştemal ya da benzer birşeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir ya da yere oturarak yumulur. Bu durumunun anlamı, gösterdiği nedir? Efendiler, uygar bir ulus anası, ulus kızı bu şaşırtıcı biçime, bu vahşi duruma girer mi? Bu durum, ulusu çok gülünç gösteren bir görünüştür. Hemen düzeltilmesi gerekir."[14]

"Erkek arkadaşlar bu, biraz bizim bencilliğimizin

(13ab) Atatürk'ün 1925'te dile getirdiği bu düşünceler, Türkiye'de Feministlerin gündemine ve Feminist yazına ancak 1975'ten sonra girmiştir.

(14) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 216, 217.

ürünüdür. Kadınlara ahlâkın kutsal ilkelerini göstermek, ulusal ahlâkı anlatmak ve onların kafalarını ışıkla, temizlikle donatmak ilkesi üzerinde durulduktan sonra, artık bencilliğe gerek yoktur. Onlar da yüzlerini dünyaya göstersinler ve **gözleriyle dünyayı görebilsinler.** Bunda korkulacak bir şey yoktur. Bu gidiş zorunludur ve bizi yüksek ve önemli bir sonuca ulaştırıyor."[15]

Günümüzde toplumumuz yeni feministlerinden bir bölümü, Cumhuriyet'le birlikte okumuş meslek sahibi kadınların Kemalist reformların yücelttiği değerler bağlamında ayrıcalık kazandıklarını, ama cinsiyetsizleşip, erkek kimliğine büründüklerini savlıyorlar.[16] Ayrıca, Cumhuriyet'in devlet Feminizminin kadınlarda "Şizofrenik kimliğe" yol açtığını, ilk dönem Cumhuriyet kadınlarının kendi kişisel isteklerini bastırmak pahasına yaşamlarını vazife duygusu ve ulusal idealler çerçevesinde tanımladıklarını yineleyerek öne sürüyorlar.[17]

Oysa o ilk dönem Cumhuriyet kadınlarından Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu döneminin tanıklığını bakın nasıl yapıyor: "O zamanın kız çocukları olarak ne rahat bir atmosfer içindeydik. Nasıl bir mucize olmuştu da kendimizi bir 'ikinci cins' olarak görmek hiç aklımıza gelmemişti... En başta gelen özelliğimiz, kendimizden, insanlık değerimizden hiç şüphe etmeyişimizdi. Kız çocuğu olmanın bir eksiklik olduğunu aklımızdan bile geçirmiyorduk... Şimdi düşünüyorum da bir kız çocuğu için, bu kendini güven içinde hissetmek, gelecekte kendi toplumu için bir şeyler yapabileceğine inanmak, kamu hayatında, erkek dünyasında bir azınlık muamelesi görmemek... Kendini vatandaş kavramının eşit seviyesinde hissetmek, başka ülke-

(15) agk. İnebolu'da Bir Konuşma, s. 211
(16) Bkz. Göle, Kandiyoti, Durakbaşa, Tekeli,
(17) Bkz. Göle, Tekeli

lerde ne uzun mücadeleler sonunda kazanılmış, hatta tamamı hâlâ kazanılmamış başarılardı...

İçimizde nasıl bir güven duygusu vardı hâlâ şaşarım ve çocukluğumun en çok hasretini çektiğim yanı bu duygu olmuştur... Ne ümitsizdik ne de gayretsiz. Aşağılığın kendisine de kompleksine de yabancıydık ...

... Atatürk'ün kadın meselesini ele alış tarzını, kadın kişiliğine, kadın haysiyetine sağladığı o sınırsız olanakları bilmek gerekir. Aksi halde peçeli bir cahil ile peçesiz bir cahil arasında pek büyük bir fark yoktur."[18]

Türkiye'de **Aydınlanma Devrimi**'nin kadınlar için açtığı fırsat alanlarını ve olanakları kadın onuruna ve kimliğine yakışır biçimde kullanmak, korumak, geliştirmek ve yaygınlaştırmak **Cumhuriyetçi - demokrat** ya da **Kemalist Feminist** diye adlandırılan kadınların temel amacıdır. **Ümitsizlik** ve **aşağılık kompleksi** bu kadınların hiç kapılmadıkları duygulardır. Onlar da öncüleri gibi **güven** ve **inançla** dopdoludurlar ve Atatürk'ün Aydınlanma Devrimi'nin kazanımlarını "örtülü", "örtüsüz" cahillere karşı sonuna kadar savunmaya kararlıdırlar.

---

(18) Bkz. Şemsettin Sami'nin Aile Düzenine İlişkin Görüşleri, s. 129
Aktaran : Özer Ozankaya

ATATÜRK VE DEMOKRASİ

Prof. Dr. Toktamış ATEŞ

SAPLA samanın iyiden iyiye karışmış olduğu günümüz Türkiye'sindeki temel sorunlardan biri, kavram kargaşasıdır. İnsanlar aynı kavramlara farklı anlamlar yükledikleri ve aynı kavramı farklı biçimlerde tanımladıkları için; yazılı ve sözlü tartışmalar çoğu kez havanda su dövülen "sağırlar diyaloğu"na dönüşmektedir. Bu bakımdan, diğer dillerde de kısmen görülen bu kavram kargaşasını mümkün olduğunca düzene sokmak gerekir.

Türkiye'nin "nev-zuhur" ve (artık nasıl oluyorsa) liberal - sosyal - demokratlarının Atatürk'le ilgili çok güldüğüm iki iddiaları var: Bunlardan birincisi Atatürk'ün "devrimci" olmadığı, sadece "inkılâpçı" olduğu, öbürü de Atatürk'ün "demokrat" olmadığı ve bu nedenle "ilerici" sayılamayacağı.

Atatürk'ün devrimci değil, inkılâpçı olduğunu ileri süren yazarların temel kanıtı, altı ok arasında devrimcilik değil, inkılâpçılık ilkesinin olması. Devrim ve devrimci kavramlarını bir başka yazıda ele alacağım ve benzer kavramlarla karşılaştıracağım. Ama burada şu kadarını söyleyeyim ki; en azından Mustafa Kemal için, inkılâp ve devrim (doğru olarak) aynı anlama geliyordu.

9 Mart 1935'te CHP Büyük Kurultayı'nı açarken yaptığı konuşmaya şöyle başlıyordu: "... Uçurum kenarında yıkık bir ülke... türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... yıllarca süren savaş... ondan sonra içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız **DEVRİMLER** İşte Türk genel DEVRİMİNİN kısa bir diyemi..." (Bir zamanlar Milli-

yet Gazetesi bu güzel konuşmanın plağını dağıtmıştı. Meraklıları bulur dinler.) Bu "nevzuhurlara" ek olarak, bir başka grup da, neredeyse "işbirlikçi ve tarikatçı" bir Atatürk görüntüsü sergilemeye çalışıyor. "Efendim Atatürk zaten devrimci değil, inkılâpçıymış... Yani yıkmadan yana değilmiş de, reformdan yanaymış..."

Yazımızın başında sözünü ettiğimiz ikinci iddiayı ileri sürenler de gene aynı "altıok" kanıtını ileri sürüyorlar: Altıok arasında demokrasi yokmuş. Doğrudur. Ama altıok arasında "bağımsızlık" da yoktur, "çağdaşlık" da. Şimdi, Atatürk "bağımsızlık" ya da "çağdaşlıktan yana değildi" denebilir mi? Kaldı ki; Atatürk döneminde günümüz anlamında bir demokrasi olmadığı da gerçektir. O dönemlerde demokrasi; bir ideal, bir amaç idi. Ama bu nedenle Atatürk'e "ilerici değildi" denemez.

O günlerin dünyasında hiçbir ülke günümüzdeki anlam ve biçimiyle demokrasi değildi. Avrupa ülkelerinin çoğu katı diktatörlükler altında idiler. Tek tük demokrasi örnekleri arasında en önde gelen Fransa'da bile kadınların siyasal hakları yoktu. Atatürk Türkiye'sinin kadınları, seçme - seçilme haklarını Fransız hemcinslerinden çok daha önce aldılar. ABD demokrasisinde bir dizi ekonomik ve eğitimsel kısıtlama vardı. Zaten ekonomik kısıtlamalar, yani belli bir ekonomik düzeye ulaşamamış olanların siyasal haklarının kısıtlanmış olması, o günlerin demokrasilerinin çoğu için söz konusuydu.

İşe biraz da şaka katarsak; her şey bir yana, Spartaküs de, Şeyh Bedrettin de, Napolyon da özgürlükçü demokrasiden yana değildiler. Acaba bunlar da mı "gerici" idiler?

Olayları ve insanları yaşadıkları çağ ve o çağın koşulları içinde değerlendirmek gerekir. Yoksa adama çok gülerler.

Geçenlerde TV1'de, izleme fırsatını bulamadığım bir açık oturum yayımlanmış. Bu açık oturumu izleyen bir-

kaç dostum ve birkaç okuyucum; engin yöneticilik deneyimi bulunan bir RP'linin, Sayın Oğuzhan Asiltürk'ün dile getirdiği bir görüşü aktarınca, bu konuya eğilmek gereğini duydum.

Çok genç yaşlarından beri siyasal yaşamın içinde olan ve düşünce yapısından kaynaklanan kimi "takıntıları" dışında, ciddi bir açığı ve gafı bulunmayan Asiltürk, laiklik konusunda bir öneride bulunmuş. "Şu laiklik sözcüğünü bırakalım, yerine din ve vicdan özgürlüğü kavramını kullanalım" demiş. (Kendim izlemedim ama, birkaç kişi aynı şeyi söylediği için doğru kabul ediyorum)

Ayrıca Sayın Asiltürk bu oturumda yinelemiş olsa da olmasa da; bu görüş, kimi siyasetçiler tarafından dile getirilmiş ve kimi yazarlar tarafından kaleme alınmış bir görüştür. Açık oturuma katılan diğer konuşmacılar ciddi bir karşı çıkışta bulunmamışlar ama, bence bu görüş, laik cumhuriyetimizin temeline konulmuş bir el bombası kadar tehlikeli bir görüştür.

Tehlikeli bir görüştür, çünkü ilk bakışta mantıklı ve masum bir görüş izlenimi vermektedir.

Tehlikeli bir görüştür, çünkü laiklik kavramını saptırmakta; din ve vicdan özgürlüğü ile karıştırılmasına neden olmaktadır. Şimdi bu hususları biraz derinliğine irdeleyelim:

Din ve vicdan özgürlüğü, hiç kuşkusuz insanoğlunun (ve insankızının) uğruna yüzyıllarca savaşım verdiği bir özgürlüktür. Ve günümüz dünyasında bile, kimi insanların din ve vicdan özgürlüklerinin olmaması, insanlık adına utanılacak bir şeydir. Ancak her laik toplumsal düzende insanların din ve vicdan özgürlüğünün mutlak bir biçimde olmasına karşın, din ve vicdan özgürlüğünün olduğu her toplumsal düzen, mutlaka laik bir düzen değildir. Daha doğrusu laik bir düzen olmayabilir.

Din ve vicdan özgürlüğü; laiklikten çok, sekularizm ve hoşgörü kavramlarına yakındır. Fakat bu üç kavram

da zaman zaman birbirleriyle karıştırılmaktadır. (Bu kavramları yakında Ümit Yayıncılık tarafından basılacak olan "Laiklik ve Türkiye" başlıklı kitabımda daha geniş bir biçimde ele alıyorum.)

Gerçekten en üst düzeylerde ve en seçkin kalemler tarafından bile karıştırılan dört kavramla karşı karşıya bulunmaktayız: Laiklik, hoşgörü, din ve vicdan özgürlüğü ve nihayet sekularizm.

Öncelikle şunu vurgulamak isterim ki laiklik dışındaki üç kavram, aşağı yukarı aynı olguyu betimlemektedir.

Hoşgörü, bir toplumda yaşayan insanların birbirlerine ve inançlarına karşı tahammüllü ve sevecen olmaları demektir.

Sekularizm, aşağı yukarı din ve vicdan özgürlüğü ile aynı şeydir.

Laiklik ise tüm bunlara ek olarak egemenliğin kaynağının Tanrı değil, halk olması demektir.

Yönetenlerin "yönetme yetkisini" Tanrı'dan değil, halktan alması; yasaların kaynağının "Tanrı buyruğu" değil, halkın özgür iradesi olması demektir. Laik bir toplumda, hiç kuşkusuz din ve vicdan özgürlüğü vardır, ama, bunun ötesinde bir de "egemenliğin kaynağının halk" olması özelliği vardır.

Örneğin Osmanlı İmparatorluğu, teokratik bir imparatorluktu. Yani bir din devletiydi. Padişah aynı zamanda Hz. Muhammed'in "halef"i, "İslam Halifesi" idi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim felsefesi, daha kurulduğu dönemden itibaren hoşgörüye dayanıyordu.

Çok uluslu yapısı içinde "kulların", din ve vicdan özgürlüğü vardı ve kimi alanlarda seküler bir yapıya sahipti. Zaten bu özellikleri olmasa kısa sürede bir "cihan imparatorluğuna" dönüşemez ve 600 yıl yaşayamazdı.

Ancak Osmanlı İmparatorluğu laik değildi. Mutlak yetkilerle donatılmış bulunan padişahın bu yetkisinin kaynağı "tanrısal"dı. Ve imparatorluk tebası; her ne ka-

dar din ve vicdan özgürlüğüne sahipseler de netice olarak "padişahın kulları" idiler. Kaderleri, padişahın iki dudağının arasında idi. Arada bir padişahların sonu da kötü olurdu ama, bu başka bir meseledir.

Bugünlerde sık sık "Yüzde 98'i Müslüman olan halk" ifadesini duyuyoruz. Doğrudur. Bu halkın yüzde doksan sekizi tertemiz Müslümandır ama, aynı halk Atatürk'ün oluşturduğu sağlam temeller üzerinde "kul" olmaktan kurtulmuş ve kendi kaderini kendi belirleyen "vatandaş" durumuna gelmiştir. Egemenlik hakkını kimseye vermek istememektedir. Yaklaşık yarım yüzyıldır yapılan özgür ve dürüst seçimlerin sonuçları, bunu açıkça göstermektedir.

Laiklik, cumhuriyetimizin temelidir, halk egemenliğinin temelidir, özgürlükçü demokrasinin temelidir. Laiklik olmadan ne demokrasi olur ne de halk egemenliği.

Kullanılan kavramları dikkatli seçmek gerekir.

Bugünlerde laiklik kavramı üzerinde çok konuşulmaya başlandı. Sık sık vurguladığım üzere; toplumsal yaşantımızın her yanında gördüğümüz kavram karmaşası, laiklik konusunda da son derece yanlış anlaşılmalara yol açıyor. Bu bakımdan, laiklik ve benzer kavramlar üzerinde biraz genişliğine durmayı yararlı gördüm.

Laiklik kavramı eski Yunancadaki "laikos" kavramından gelir ve "din adamı olmayan insanları" nitelendirir. Zaten Yunancadaki bu laikos sözcüğü de halk anlamına gelen "laos" sözcüğünden türemiştir. (Bülent Daver, Laiklik, s. 3) Eski Yunan'da ruhban sınıf üyesi 'kleros' olmayan kişiler, "laikos" idiler.

Daha sonra bu sözcük "laicus" olarak Latinceye geçmiş ve Türkçeye de Fransızcadan gelmiştir. Ziya Gökalp laik sözcüğü yerine "la-dini" (bir anlamda 'din dışında kalan') sözcüğünü kullanırken örneğin Müşir Ahmet Paşa 'La-ruhbani' (bir anlamda 'ruhbanlar dışında kalan') sözcüğünü kullanıyordu.

Laiklik kavramının en çok karıştırıldığı kavramlar 'se-

cularizm" ve "tolerans" (hoşgörü) kavramlarıdır. İngilizce ve Almancada zaman zaman laik anlamında da kullanılan ve bu nedenle Türkçede de anlam bulanıklığına yol açan "secularizm" kavramı (Türkçe'de 'sekularizm' olarak kullanıyoruz) Latincedeki 'seacularis' sözcüğünden kaynaklanmaktadır ve "dünyaya ait" (dünyevi), "maddeye ait" (cismani) anlamlarına gelmektedir. (A. Altındal, Laiklik) Webster'de bu sözcük, "dine ve kiliseye bağlı (bağımlı) olmayan; ruhbanlara ait olmayan, toplumsal ahlâk standartlarının dine ve dinlere göre değil güncel hayata göre düzenlenmesinden ve ayarlanmasından yana olunması" vb anlamlarına gelmektedir. Ve bu kavram bu biçimiyle laikliğin bir dizi unsurunu içermekte ve laikliğe benzemektedir ama, laiklik değildir. Zaten biraz aşağıda laikliğin farklı tanımları üzerinde durduğumuz zaman, sanıyorum bu husus daha iyi görülecektir.

Laiklikle karıştırılan bir diğer kavram "hoşgörü"dür (tolerans). Aslında hoşgörülü olmak; laiklikten çok, seküler olmaya yakın görünmektedir. Fakat ne laikliktir, ne de sekülerlik. Hoşgörü; bireysel ya da toplumsal olarak, kendisine çok aykırı olsa bile, başkalarına tanınan özgürlüktür. Hatta özgürlük tanımanın da ötesinde, aykırı düşünceye sıcak ve sevecen bir yaklaşım söz konusudur.

Kimi zaman laiklikle karıştırılan ve kimi zaman da bilinçli olarak laikliği sevimsiz göstermek için laiklikmiş gibi sunulan bir diğer kavram da "ateizm" yani "tanrıtanımazlık"tır. Aslında ateizm; ne laikliktir ne de sekularizm. Zaten Arnavutluk'ta yaşanan kısa bir dönem hariç tutulursa, bir devletin ateist olma örneğine de rastlanmaz.

20. yüzyıla damgasını basmış olan sosyalist devletlerde din kurumuna karşı saldırılar olduğu ve özellikle din adamlarının ciddi baskılar yaşadığı yadsınamaz. Ancak bu sosyalist devletlerden hemen hiçbiri, anayasalarına 'dinsiz' olduklarını yazmamışlardır. Baskı altında tutsalar

bile, hemen hiçbiri ibadethaneleri kapatmamıştır. Arnavutluk bunun tek istisnasıdır.

Türkiye'de Atatürk ve laik cumhuriyetimize ilişkin en sistemli saldırı, "dinsizlik" ya da "tanrıtanımazlık" suçlamasıdır. Cumhuriyetin "ibadet özgürlüğünü" ortadan kaldırdığı ve camilerin ahır yapıldığı yalanı da yaygın bir biçimde kullanılmıştır. Oysa ki bunu ileri sürenlerin birçoğunun da iyi bildiği gibi ne laiklik dinsizliktir ne Türkiye Cumhuriyeti dinsizliği özendirmiştir, ne ibadet edenlere baskı yapılmıştır, ne de camiler ahıra dönüştürülmüştür. Hatta tam tersine; eski fotoğraflardan görebildiğimiz üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yıkılmaya yüz tutan mezbelelikler içinde boğulan pek çok cami, pırıl pırıl hale getirilerek ibadete açılmıştır.

Ayrıca Türkiye'de dinî inançlarının gereğini yerine getirdiği için baskı gören insanlardan çok daha fazlası, oruç tutmamak vb. gibi dinî vecibelerini yerine getirmedikleri için baskı görmüştür ve hatta dayak yemiştir.

Bireysel olarak "ben laikim" demek, "ben kimsenin inanç ve düşüncesine karışmıyorum, kimse de benim din ve vicdan özgürlüğüme karışmasın" demektir. Bu ifade aynı zamanda bireysel olarak sekülarist bir yaklaşımı ve hoşgörüyü de kapsar.

Zaten kavram karmaşasının kaynağı burasıdır. "Ben laikim" demek, asla "ben dinsizim" demek değildir. "Benim dinim sizi ilgilendirmez, ben de sizin dininizi merak etmiyorum" demektir bu. Ancak, "ben laik değilim" demek, sadece "ben Müslümanım" demek değildir. "Ben kendi inancımı sana kabul ettireceğim; eğer zorla ya da ikna ile bunu kabul etmezsen seni toplumun dışına süreceğim" demektir.

Burada ne laiklik kalmıştır ne de sekularizm. Ayrıca hoşgörü de kalmamıştır. Zira bir hoşgörüden bahsetmek için "Ben Müslümanım, Müslüman şeriatına göre yaşayacağım. Başkaları nasıl yaşarlarsa yaşasınlar, beni ilgilen-

dinmez" diyebilmek gerekir. Ama bunu söyleyene de pek rastlanmaz. Keşke söyleyebilseler...

Mahalle imamının elde fener 'âlem basması' sadece Ahmet Rasim'in kitaplarında yazan bir hayal değildir...

Gençliğimizde iyi görüştüğüm, tutucu bir dostum vardı. Yaşamını çevirmenlik ve yayıncılıkla kazanırdı. O zamanlar yeni yeni palazlanmaya başlayan MSP'ye ve Erbakan Hoca'ya gönül vermişti. Şimdi nerelerdedir, ne yapar, bilmiyorum. Yıllardır görmedim.

O dönemde, yani bundan 20-25 yıl önce, üniversitelerde okuyan öğrenciler genellikle solda yer alırlardı. 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük ortamı içinde, tam bir 'sol patlama' ortaya çıkmıştı. Tarihte ilk kez sosyalist bir parti, Türkiye İşçi Partisi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grup kurmuştu. (Bu grubu oluşturanlardan bazıları "cılk" çıktı ama olsun.)

Benim arkadaş, gençlerin sosyalist düşünceye olan bu eğilimlerine çok içerlerdi. Ve sürekli olarak "ilk ve orta eğitimde Kemalist ideolojiyi alan gençler, üniversitede sosyalist olur elbet" derdi. İşin başının burası olduğunu savunurdu.

Doğrudur. İlk ve orta öğretimde gerçekten Kemalist olan gençler, üniversitede sosyalist ya da sosyal demokrat olur. Zira bunlar aynı çizginin muhtelif duraklarıdır.

Kimi 'Akl-ı evvel' solcu eskileri, "Kemalizmi sosyal demokrasi olarak yutturamazsınız" diye yazıp çiziyor ve konuşuyorlar. Elbette yutturamayız. Zaten yutturmak isteyen kim?

Kemalizm Türk devriminin ideolojisidir. Türk devrimi ise "Teokratik kökenli meşruti bir monarşiden; halk egemenliğine dayanmak isteyen laik bir cumhuriyete ve bu monarşinin 'kul'undan, cumhuriyetin 'vatandaşı'na geçiştir."

Bu tanımda Türkiye Cumhuriyeti'nin iki özelliği açıkça görülür:

— Halk egemenliğine dayanmak istemesi,
— Laik bir cumhuriyet olması.

Kuruluş dönemindeki bu iki özelliğiyle Türkiye Cumhuriyeti elbette sosyal demokrasiyi içermez. Hatta demokrasiyi de içermez. Bunu elbette yadsıyamayız. Zaten demokrasinin yeşerebileceği bir ortamın özellikleri bellidir. Bunlar:

— Eğitimli ve kültür düzeyi yüksek bir halk,
— Gelişmiş bir iletişim ağı,
— Örgütlü bir toplum'dur.

Ve bu özellikler 1920'lerin, 1930'ların Türkiye'sinde elbette yoktu ve bu nedenle, elbette demokrasi de yoktu, olamazdı. Zaten o dönemde dünyanın hiçbir yerinde bugünkü anlamıyla demokrasi yoktu. Başta Fransa olmak üzere, pek çok ülkede kadınlar oy kullanamazdı. Eğitimden, gelirden vb. gelen bir dizi kısıtlamalar vardı.

Ancak Türkiye Cumhuriyeti "kul"dan vatandaşı oluşturmayı hedeflemişti. Vatandaş olmak, insanoğlunun ulaşmak isteyebileceği en ileri noktadır. "İçinde yaşadığı toplumda, yasalar karşısında tam bir eşitlik içinde olan; hak ve sorumlulukları eşit olarak nesnel yasalarla belirlenmiş, özgür insan"dır vatandaş. Ve zaten bir kez insanlar vatandaş oldu mu, demokrasi de ardından gelir. Nitekim Türkiye'de de böyle olmuştur.

Gerçekten, Türkiye Cumhuriyeti bunu başarmıştır, ama bu vatandaşlar arasında eşitliği sağlamayı başaramamıştı. Asla etnik olmamakla birlikte, ülkenin orta bölgeleri ve doğusuyla batısı arasında bir gelir farklılığı doğmuştu. Daha doğrusu var olan farklılık sürmüştü. Yani Türkiye vatandaşları eşitti, ama bazıları daha eşitti.

1950 sonrasında kentlere göç de bu olguyu değiştirmedi. Doğu'nun zenginleri Batı'ya kaçtılar, Batı'da zengin olan Doğulular, Doğu'yu unuttular. Kentler köyleşti, köyler yoksullaştı.

Ve patlamalar başladı. Koşullar önceleri "eşkıyalığa"

itiyordu. 1970 sonrasında siyasal içerik kazandı. 1980 sonrasında ise işler çığırından çıktı.

Bana kalırsa Türkiye'nin temel sorunu, bazı etnik grupların "kimlik" sorunu değil, bazı bölgelerde yaşayanların vatandaşlık sorunudur. Eşitlik sorunudur. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmanın nimetlerinden yeterince yararlanabilme sorunudur.

Eğer bugün Olağanüstü Hal Bölgesi'nde çalışan tüm serbest meslek erbabının ödediği vergi toplamı, İstanbul'da bir avukatın ödediği vergiden azsa, ortada ciddi sorunlar var demektir. Eğer bugün o bölgedeki bir kentin tüm satılık dairelerinin bedeli, İstanbul'da iki yalının bedelinin altında ise sorunlar içinden çıkılmaz bir duruma gelmiş demektir.

"Önce toplum" diyen, "yerli malı kullandırmaya özendiren", "tutumlu olunması gerektiğini vurgulayan" Atatürk'ü unutturmaya çalışarak; IMF patentli piyasa önlemleriyle bu sorunlar çözülmez, bu uçurumlar kapanmaz, akan bu kanlar durdurulamaz.

Akan kan bizim kanımızdır, durdurmak zorundayız. Ama bunun çözümü 1920'lerin, 1930'ların çözüm yolu da değildir. 1990'ların çözümüdür. Artık değişen bir dünyada yaşıyoruz. Günümüzün tek çözüm yolu, eksiksiz bir demokrasinin, tüm kurum ve kurallarıyla yaşama geçirilmesidir. İnsanlara siyasal, toplumsal ve ekonomik fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. Bir kısım insanlara "ikinci sınıf insan" olmayı ve kalmayı kader haline getirip, toplumsal barışı, huzuru sağlayamazsınız.

1930'larda demokrasinin altyapısı yoktu, bugün var. Bu olanağı kullanmak gerekir.

AYDINLANMA VE ATATÜRK

Jale BAYSAL

AYDINLANMA, gerçeğe özellikle de insan gerçeğine akılla ve aklın aracı olan deneyle yönelme tutumudur.

Felsefeci Kant bu konuda şu açıklamayı yapıyor:

Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu ergin olamayış durumundan, yani kendi aklını bir başkasının kılavuzluğu olmadan kullanamayışı durumundan kurtulmasıdır. Ergin olmayışın nedeni, aklın kendisi değil, aklını kullanmayı göze alamayan insanın durumudur.[1] Bundan dolayı da Kant, aydınlanmanın temel öğretisi olarak, "kendi düşünme yeteneğini kullanma cesaretini göster", demiş "en başta da din konularında" diye tamamlamıştır.

On sekizinci yüzyıl felsefesinin genel olarak ana tutumu, bütün konuları akılla aydınlatmayı isteme oldu. Bu yüzden on sekizinci yüzyıl felsefesine "Aydınlanma Felsefesi", bu yüzyıla da "Aydınlanma Çağı" denmiştir. Ancak, kendi düşünme yeteneğini kullanma cesareti; insan onuru, insan hakları, insan özgürlüğü vb. gibi evrensel nitelikli kavramların da ön koşulu olduğu için her zaman ve doğal olarak günümüzde de evrensel bir değer taşımaktadır. Çağdaş bilimin, tekniğin, çağdaş uygarlığın temelinde aydınlanma düşüncesi vardır.

---

(1) Macit Gökberk, "Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk" Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk. İstanbul. Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, 19983, s. 292

Türk toplumunun aydınlanma ile bir devlet politikası biçiminde karşılaşması, Cumhuriyet döneminde ve Atatürk'ün önderliğinde olmuştur. Tanzimat sonrasında Osmanlı yöneticilerinin giriştiği reformlar, devlet yapısını çürümekten kurtaramadılar çünkü bütüncül bir temel felsefeden yoksundular. Doğal olarak da böyle bir felsefenin, yeni bir dünya görüşünün bütün toplum katlarında yaygınlaştırılması, ulusa mal edilebilmesi için gerekli çalışmalar ortaya konamamıştı.

Atatürk, çağdaş uygarlık, bilim ve teknik konularındaki görüşlerini, güçlü bir devlet adamı olarak topluma şöyle açıklıyordu:

"Dağları delen, göklerde kanat vuran, göze görünmeyen zerrelerden yıldızlara kadar her şeyi gören, aydınlatan, inceleyen uygarlığın gücü ve yüceliği karşısında, Ortaçağ işi düşünce yolları ile, ilkel hurafelerle yürümeye çalışan uluslar mahvolmaya ya da hiç değilse esir ve hor olmaya yargılıdırlar."[2]

"Dünyada her şey için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici bilimdir, tekniktir. Bilim ve teknik dışında yol gösterici aramak habersizlik, bilgisizlik, yolunu şaşırmış olmaktır. Yalnız, bilim ve tekniğin yaşadığımız her dakikadaki görünüşlerinin gelişmesini anlamak ve ilerlemelerini zamanla izlemek şarttır. Bin, iki bin, binlerce yıl önceki bilim ve teknik dilinin çizdiği yasaları bugün aynen uygulamaya kalkışmak, hiç kuşkusuz bilim ve tekniğin içinde bulunmak değildir."[3]

"Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş ve bütün anlam ve biçimiyle uygar bir toplum durumuna geçirmektir. Devrimlerimizin temel dayanağı budur. Bu

(2) Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, 3. Bası, Ankara, T.T.K. Basımevi, 1969, s. 50

(3) Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 81

gerçeği kabul edemeyen anlayışları darmadağın etmek zorunludur. Onlar yok edilmedikçe beyinlere gerçeğin nurlarının girmesi olanağı yoktur. Her halde düşüncelerdeki hurafeler tamamen yok edilecektir."[4]

"Ülkeler çeşitlidir. Fakat uygarlık birdir; ve bir ulusun yücelmesi için de bu biricik uygarlığa katılması gereklidir."[5]

Bu kavramsal açıklamaların somut sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz:

Laiklik ilkesinin benimsenmesi.

Laiklik Ortaçağ'da Hıristiyan dünyasında din görevlilerinin dışında kalanlar için kullanılan "laik" teriminden gelmiş, ilerleyen çağlarda din ve devlet ilişkilerini belirleyen yönetim tarzını ifade etmek suretiyle siyasi ve hukuki bir içerik kazanmıştır.[6] Kelime Türkiye'de ilk kullanıldığı günlerden bugünlere, yakın zamanlara kadar, devlet işlerini din işlerinden ayırma olarak kullanıldı ve öyle benimsendi. Bu arada ilginç bir tarihsel olguya da değinmek istiyorum. Ülkemizde "laik" terimini kullanmadan laiklik fikrini ilk defa ifade eden, ilk basımevimizin kurucusu İbrahim Müteferrika olmuştur. 1730'larda Padişah I. Mahmut Müteferrika'ya "küffarın ekser zamanda galebesine ve ehli İslamın mağlubiyetine sebep nedir, araştır, bildir" diye emretmiş, Müteferrika da "Usul-ül Hikem fi Nizam-ül-Ümem" adlı kitabında, başka nedenlerle birlikte şu noktayı da belirtmiştir: "Günümüzde artık devletler dinden ve gelenekten gelen esaslara göre değil, akıl ve bilim ilkelerine göre yönetilmektedirler."[7]

(4) Enver Ziya Karal, a.g.e., s. 41

(5) Macit Gökberk, a.g.e., s. 301

(6) Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1973, s. 16

(7) Niyazi Berkes, "İlk Türk Matbaası Kurucusunun Dini ve Fikri Kimliği" Türk Tarih Kurumu Belleten XXVI (104, Ekim 1962) s. 715

Bu temel "doğru"nun hayata geçirilebilmesi ancak 200 yıl sonra Atatürk'ün önderliğinde oldu ve 5 Şubat 1937'de "laiklik" ilkesi Anayasamıza girebildi[8]. Bu tarihten daha önce, aynı ilke doğrultusunda ortaya konan somut uygulamalar şunlar olmuştur.

1924 yılında "Diyanet İşleri Başkanlığı ve Kurulu" konusundaki kanun çıkarıldı. Tarihçi Niyazi Berkes bu kanunun Cumhuriyet döneminin, dinin eğitim, hukuk ve devletle ilişkileri açısından getirdiği en önemli kanun olduğu görüşündedir[9] Kanunun birinci maddesi Müslümanlık kurallarını eylemler (muamelât) ile inançlar ve ibadetler olarak ikiye ayırmaktadır. Muamelât alanı tüm olarak Büyük Millet Meclisi'nin yasama yetkisi altına verilmiş, böylece şeriat, hukuk olarak ortadan kaldırılmıştır. Buna karşılık inanç ve ibadetle ilgili işlemlerin yönetimi Diyanet İşleri Başkanlığının alanı olmuştur. Diyanet İşleri Kurulu, Hıristiyanlıktan farklı olarak İslamlığın en üst ruhani kurulu değildir. Ne İslam dinini yorumlama yetkisi vardır ne de devlet kanun ve tüzüklerini din açısından yorumlama yetkisi. Yalnızca yurttaşların çoğunluğunu oluşturan Müslüman halkın inanç ve ibadetleri ile ilgili görevleri karşılamaya çalışan, amme hizmeti veren bir devlet dairesidir.

Laik devlet anlayışının bir uzantısı olarak, şeriat mahkemelerinin tamamiyle kaldırılması, İsviçre medeni kanununun kabulü, İslamlık ve şeriat üzerine olan hükümlerin Anayasadan çıkarılması, şapka ve kılık kıyafet konusundaki kararname, takvim reformu, Latin alfabesine dayanan yeni Türk alfabesinin kullanılmaya başlaması, her biri gerçekten önemli birer devrim niteliği taşıyan uygulamalardır.[10]

---

(8) Gotthard Jaschke, Yeni Türkiye'de İslamlık. Çev.: Hayrullah Örs. Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972, s. 97

(9) Niyazi Berkes, a.g.e., s. 473

(10) Bkz.: Gotthard Jaschke, a.g.e., s. 22-37

Aydınlanma yolunda etkisi çok geniş ve büyük olabilecek ikinci büyük uygulama Tevhid-i Tedrisat (Öğrenimi Birleştirme) yasası olmuştur. Bu yasa 3 Mart 1924'de halifeliğin kaldırılması ile ilgili yasa ile aynı zamanda çıkarıldı. En önemli maddesi şuydu:

Madde 2 "Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti veya hususi vakıflar mütevellileri tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâleti'ne devir ve raptedilmiştir."

Bu yasa, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin, yaratılmak istenen yeni toplumun ve tümüyle devrimlerin koruyucusu değerinde bir yasaydı. Günümüzde yaşanan olumsuzluklar en büyük ölçüde, bu yasayı gerektiği gibi koruyamadığımız için ortaya çıkmışlardır. Yalnız yasayı değil, bütün yapısı ile Millî Eğitimimizi de aydınlanma ilkeleri doğrultusunda koruyup işletemedik.

Aydınlanma bakış açısından üniversite reformunu da burada anmamız gerekir. 1933'de o günler için ülkenin tek üniversitesi olan İstanbul Darülfünunu'nu ıslah amacıyla yeni düzenlemelere gidilmiş, Almanya'dan getirtilen çok sayıdaki öğretim üyesinin de katkılarıyla yapı ve anlayış olarak çağdaş bir üniversite sahibi olmanın yolu açılmıştır. Çağdaş bir üniversitenin, ülkenin bilim, felsefe ve kültür alanlarında oynayabileceği rol ölçülemeyecek kadar büyük ve önemlidir.

Cumhuriyetin dünya görüşünü aydınlar aracılığı ile halka kadar indirme girişimi ve denemesi olarak Halkevlerini de anmadan geçemeyiz.

Türkiye'de, Türk aydınlanmasının sözcüsü ve izleyicisi Atatürk oldu. Bugün, Türkiye'nin geleceği, bu mirasın halk katlarında ne kadar yaygınlaşabildiğine ve ne kadar korunabildiğine bağlı gibi görünmektedir.

CUMHURİYET DÖNEMİ
— HUKUK DEVRİMİ —

Prof. Dr. Aysel ÇELİKEL

I - GİRİŞ:

Bu yıl Cumhuriyetimizin 70. yılını kutluyoruz. 29 Ekim 1923 Pazartesi günü saat 20.45'de 1921 Anayasası'nın Devletin yönetim biçimini belirleyen 1. maddesinin sonuna, **"Türkiye Devleti'nin hükümet biçimi Cumhuriyettir."** cümlesi eklenerek, Türk Ulusunun çağdaş bir yönetim sistemi içinde yaşamını sürdürmesi kabul edildi.

Yaklaşık 600 yıl mutlakıyetçi bir hanedan yönetimi altında yaşamış olan Türk ulusu daha 1920'lerde kendi seçtiği temsilciler eli ile yönetilmeyi kabul etmişti. Bu rejimin "Cumhuriyet" olacağı 29 Ekim 1923'de TBMM'nin verdiği tarihi bir karar ile hukuksal olarak tescil edilmiş oldu.

Tanzimat döneminde başlayan ve I. ve 2. Meşrutiyet dönemlerinde güçlenen, padişahın mutlakiyetçi yetkilerini kısıtlama mücadelesi, ancak Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile birlikte başarıya ulaşabilmiştir. Yeni yönetim biçiminin kabulü, teokratik hukukun yerine kaynağını akıl ve bilimden alan çağdaş hukuk kurallarının kabulünü de beraberinde getirmiştir. Cumhuriyetin hukuk devrimi; kişilerin yurttaşlık haklarını da içeren demokratikleşmenin ilk adımlarını ve hukuka bağlı devlet kavramının başlangıcını oluşturmuştur.

Bu yazı, Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli olan "hukuk devrimi"nin anlam ve değeri üzerinde durmayı amaçla-

maktadır. Bugün Anayasasında demokratik, laik, insan haklarına saygılı hukuk devleti ilkelerini kabul emiş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri, Atatürk Devrimlerinin temel taşı olan "hukuk devrimi" ile atılmıştır. Atatürk Türkler için yeni esaslara dayalı bir devlet kurarken, toplumun ihtiyaçlarına cevap verme niteliğini yitirmiş bütün Ortaçağ kurumlarını devrimler yolu ile değiştirmiştir. Bu devrimlerin yapılması da doğal olarak hukuk yolu ile olmuştur.

Türk insanının bugün sahip olduğu, özlük haklarının, medeni ve siyasal haklarının, ulus bilincinin, demokrasinin, hukuka bağlı devlet anlayışının yaratıcısı **"20. Yüzyılın tek yenilmeyen Devrimcisi Atatürk'tür."**[1]

1. Hukuk Devrimi ve Anlamı:

Cumhuriyet Döneminin Hukuk Devrimi, geniş anlamda, hem kişiler ve devletle kişi arasındaki ilişkileri düzenleyen çağdaş yasaların kabul edilmesi, hem de siyasal ve hukuksal olarak hukuk devleti kavramını içeren bir yönetim sistemini kapsamaktadır. Cumhuriyetin hukuk devrimi, özel hukuk ve kamu hukuku alanında hukuksal ve siyasal yapıyı hukuk kuralları hiyerarşisi içinde oluşturan ve denetleyen bir yönetim sistemine geçişi ifade etmektedir.

Hukuk devrimi Atatürk Devrimlerinin çekirdeği ve hareket noktasıdır. Hukuk devrimi laik hukuk, laik siyasal, ekonomik, kültürel ve toplumsal yaşamın ülkede hakim olmasının anahtarıdır. Bu nedenle Cumhuriyetin hukuk devrimini laiklik kavramı dışında düşünmek de olanaksızdır. Hukuk devrimi ve laikliği ulus-devlet kavramı dışında düşünmek de olanaksızdır.

---

(1) Bu ifade İtalyan Il Messaggero Gazetesi'nde yer almıştır. Bkz. 6 Eylül 1993 tarihli Hürriyet Gazetesi, s. 28

2- Ulus Devlet Kavramının Gelişimi ve Cumhuriyet Yönetimi:

Osmanlı İmparatorluğu teokratik esasa göre yönetilen, devletin tek hakiminin, yönetim gücünü tanrıdan aldığı ve kişinin tanrının temsilcisi olan hükümdarın kulu olarak kabul edildiği, bir mutlakiyetçi yönetim biçimi sergilemekteydi. Devletin siyasal ve hukuksal yapısı ve kişilerin birbirlerine ve Devlete karşı olan hukuksal konumu İslam Şeriatı kurallarına ve ona uygun yasalarla düzenlenmekteydi.

Batı ülkelerinde 19. YY. dan itibaren gelişen uluslaşma ve tek kişinin siyasal hakimiyetine karşı olan hareketlerin Osmanlı Devleti'nin çöküşü ile birlikte Türk toplumuna yansıdığını görüyoruz. Ulus ve vatan kavramlarının içeriği daha Kurtuluş Savaşı'nın başlamasından önce yeni siyasal düşünce akımları çerçevesinde tartışılmaya başlanmıştır[2]. Amasya Tamimi, Erzurum ve Sıvas Kongreleri kararlarında "Milletin istiklalini, milletin azim ve kararı kurtaracaktır.", "Kuvvay-ı Milliyeyi amil ve iradeyi milliyeyi hakim kılmak" gibi ifadelerle, **"milli irade", "milli egemenlik"** kavramları bağımsızlığın elde edilmesinde temel şart olarak kullanılmıştır.[3]

Ümmet yerine uluslaşma kavramının kabulü, teokratik yönetimin yerini demokratik ve laik hukuk kurallarına bırakmasının başlangıcını oluşturduğu bazı yazarlarca ifade edilmiştir. Hatta laikleşme ve laikliğin, köklerini II. Meşrutiyet'ten alan, fakat asıl ulusal kurtuluş savaşımızın olağanüstü devrimci şartlarında fışkıran, demok-

---

(2) Bkz. TANÖR, Bülent, Lozan'a Giden Yıllarda Türk Anayasa Tezinin Doğuşu, Lozan'ın 50. Yılına Armağan, Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 1973, 210 vd.

(3) TANÖR, a.g.m., 212.

ratikleşme sürecimizin ayrılmaz parçasını oluşturan bir anayasal tez olduğu belirtilmektedir.[4]

Türkiye Cumhuriyeti yeni bir Devlettir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkiye Cumhuriyetine dönüşümü devletin temel unsurlarında köklü değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Hareketin başlangıcı, egemenlik anlayışının niteliği ve meşruluk ilkelerinin temelden değişmesi olmuştur.[5] İşte bu değişiklik laikliğin kabulü anlamını taşıyordu.

3 - Hukuka Bağlı Devlet Kavramı:

"Cumhuriyetçilik ilkesi", bir devlet ve hükümet şekli olarak egemenliğin bir kişi veya zümreye değil, toplumun tümüne ait olmasını ifade eder. Cumhuriyetçilik, Atatürk'ün devlet anlayışının temeli olan milli egemenlik ilkesi ile iç içedir ve onun tabii sonucudur.[6] Bu rejimin aynı zamanda demokratik cumhuriyet olma özelliği o tarihte dahi, Atatürk'ün sözleri ile ifade edilmişti.[7] Kurulduğu yıllarda günümüzün demokrasi kurallarını yerine getiremeyen Cumhuriyet yönetimi, 70 yıllık dönemde bu konuda aldığı çok önemli mesafelerle, hiçbir İslam devletinin bugüne kadar gerçekleştiremediği bir başarıya ulaşmıştır.

---

(4) Türkiye'de laikleşme olayının bir ithal mal olarak görülmesinin kesinlikle yanlış olduğu, laikliğin özellikle 1920'den itibaren yavaş yavaş geliştirilerek tamamen yerli ve milli nedenlerle Anayasa kuralı yapıldığı belirtilmektedir. Bkz. TUNAYA, Tarık Zafer, Siyasal Müesseseler ve Anayasa Hukuku, 262, TANÖR, a.g.m 216'dan naklen.

(5) ÖZBUDUN, Ergun, Atatürk ve Devlet Hayatı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, 1987, 34 vd.

(6) ÖZBUDUN, a.g.m., 43.

(7) "Demokrasi prensibinin en asri ve mantıki tatbikini temin eden hükümet şekli Cumhuriyet'tir.", "Cumhuriyet ahlaki fazilete dayalı bir idaredir. Sultanlık korku ve tehdide müstenit bir idaredir." Bkz. ÖZBUDUN, agm. 45-46.

Demokratik yönetim, seçilmiş bir parlamentonun ötesinde hukuka bağlı devlet kavramını içeren bir rejimdir. Hukukun üstünlüğü olarak da ifade edilen hukuka bağlı devlet kavramı demokrasinin temel kuralıdır. Bütün devlet organlarının yaptığı işlemlerin hukuk kurallarına tabi olduğu, her konuda insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alındığı bir Anayasal sistemin ve hukuk düzeninin varlığını ifade eder. Bu sistem, Devletin işleyişinin Anayasaya uygun, devletin her kademedeki işlemlerinin keyfi değil hukuka bağlı olduğu, bireyin hukuk kurallarının güvencesi altında yaşadığı, yönetimin her türlü eylem ve işlemine karşı kişinin yargı güvencesi altında olduğu bir sistemi şart koşar. Bu sistemde kişi Tanrı'nın ve onun adına bu hakkı kullanan hükümdarın kulu değil, bireydir. Hakimiyetin kaynağı da Tanrı değil ulustur. Kişi devletin tebası olmayıp vatandaştır.

Yaklaşık 400 yıllık bir insanlık ve demokrasi mücadelesinin sonucu olan hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü kavramları, kaynağını dinden almayan bir siyasal ve hukuksal bir devlet sisteminin varlığı halinde yaşama geçirilebilirdi. Yaklaşık 400 yüzyıllık bir toplumsal değişimin ürünü olan "demokrasi"ye ulaşmak isteyen Türk toplumu, bu dönüşümü çok kısa bir süre içinde ve başlanıçta bazı otoriter önlemler yolu ile yapmak zorunda kalmış ve Cumhuriyetin kurucuları tarafından da böyle uygulanmıştır.

Çağdaş demokrasinin temelini teşkil eden bütün hukuksal kavramların hukuk sistemimize ve toplumsal kültürümüze mal olması, Cumhuriyetle kurulan yeni hukuk rejimimizin fazileti olmuştur. Ancak bu rejimin ilk kurulduğu yıllarda bugünkü çağdaş anlamda insan hak ve özgürlüklerine yeterince yer vermemesi ve çağdaş demokrasinin niteliklerini taşımaması, rejimin yanlışlığından değil, dönemin demokrasi ve insan hakları anlayışı ve devrimlerin kendi özelliklerinden kaynaklanmıştır.

4 - Yabancı Hukukun Benimsenmesi (İktibası) - Hukukta Devrim

Şeriat hukukunun kişiler arasındaki hayat ilişkilerini düzenleyen hukuk ve ceza kuralları ile hakkın aranmasını sağlayan yargılama hukuku kuralları Cumhuriyet dönemi ile birlikte yerini, zamanın ihtiyaçlarına göre değiştirilebilen akla ve bilime dayalı hukuk kurallarına bırakmıştır. Bu yeni hukuk düzeni Batı hukuklarından **"benimseme - iktibas"** (reception) yolu ile aktarılmıştır. Türk Hukuk Devrimi toptan benimsemenin en çarpıcı örneklerinden birini oluşturmaktadır.[8]

a) Osmanlı İmparatorluğu Dönemi:

Türk hukuk devriminin kendine özgü, geçmişten gelen yaklaşık 100 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu belirtmek gerekir. Yabancı hukukların benimsenmesi 1839 Tanzimat döneminin getirdiği şartlarla başlayan bir olaydır. Batı Avrupa'daki Rönesans Reform hareketi ile başlayan ve siyasal düşünce ve felsefi akımlarla devam eden ve gelişen Aydınlanma hareketi Avrupa'da hukuk düzenini etkilemiştir. Batı Avrupa'da yeni yasalara yansıyan pozitivist felsefe, özellikle II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı düşün hayatını etkilemiştir. Ancak Batı ideolojisi, Batıdakinden farklı nedenlerle; Devletin kurtarmak, çöküşü durdurmak amacı ile Batının bilim ve teknolojisi ile feodal İslam ideolojisini uzlaştırma yolu ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.[9]

---

(8) Bkz. ÖZSUNAY, Ergun. Yabancı Hukukun Beimsenmesi Yoluyla Bir Çağdaşlaşma Modeli: Kemalist Hukuk Devrimi Üzerine Gözlemler ve Değerlendirmeler, Atatürk'ün Hukuk Devrimi, 1983, 16. Bu konudaki diğer önemli örnek, Japonya'da Meiji Döneminde Batılı hukukların benimsenmesi olayıdır. Bkz. ÖZSUNAY, a.g.m., 16.21

(9) TİMUR, Taner. Türk Devrimi ve Sonrası, 1993, 100-!01

Tanzimat döneminden sonra yapılan kanunlaştırmalar başlıca iki yönde gelişmiştir. Bazı alanlarda yürürlükteki dinsel hukukun yenilenmesi, diğer bazı alanlarda ise yabancı kanunların benimsenmesi yolu ile çağdaşlaşma amaçlanmıştır.[10] Osmanlı hukuk düzeninde kişiler hukuku, aile ve miras hukuku İslam esaslarına dayandığı için bu hukuk dallarında Batı hukuklarının kabulü mümkün olmamış, ancak evlenme ve boşanma gibi konularda dinsel hukukun yumuşatılması amacıyla 1917'de Aile Hukuku Kararnamesi kabul edilmişse de, uygulanamamış, 1919'da yürürlükten kaldırılmıştır.

Ticaret Hukuku ve Usul Hukuku alanlarında yabancı yasalar yürürlüğe konulurken, Medeni Hukukun Borçlar Hukuku ve kısmen Eşya Hukuku alanlarını ilgilendiren ve Fıkıh esaslarına dayanan orijinal bir yasanın kabul edilmesi yoluna gidilmişir. Böylece Ali Paşa'nın da benimsediği Fransız Medeni Kanunu'nun benimsenmesi fikrine karşı Cevdet Paşa'nın Fıkıh esaslarına dayanan yerli bir kanun yapılması fikri galip gelmiştir. Bu; kısaca **"Mecelle"** olarak anılan yasadır.[11] Mecelle genel hükümler yerine, fazla teferruatlı, bütün ihtimalleri nazara almaya çalışan ve kanun yapma tekniği bakımından çok geride bir düzenleme niteliği taşıyordu.[12] 1840-1881 yılları arasındaki dönemde, Ticaret Kanunu, Ceza Kanunu, Deniz Ticaret Kanunu, Hukuk ve Ceza Muhakemeleri Kanunu gibi temel yasalar yabancı hukuklardan tercüme suretiyle kabul edilmiştir.

Hemen belirtmek gerekir ki, Osmanlı hukuk düzenini çağdaşlaştırmak ve Batılılaştırmak amacını güden bu değişiklikler, Osmanlı yönetiminin gönüllü davranışı dışında, iç ve dış baskıların sonucu olarak alınmış kararlarla gerçekleşmiştir.

(10) Bkz. ÖZSUNAY. agm. 23.
(11) OĞUZMAN. Kemal. Medeni Hukuk Dersleri. 1978. 19.
(12) TEKİNAY. Seyahattin Şulhi. Medeni Hukuka Giriş Dersleri. 1978. 27 vd.

b) Cumhuriyet Dönemi:

Cumhuriyet döneminde hukuk düzeninin çağdaşlaşması yönündeki ilk hareket yürürlükte olan hukukun yenilenerek değiştirilmesi olarak ortaya çıkmıştır. 1923 yılında Adalet Bakanlığınca bu amaçla kurulan komisyonlar başarıya ulaşamamışlardır. Çünkü medeni hukukla ilgili konuların düzenlenmesi için kurulan **"Ahkamı Şahsiye Komisyonu"** ve **"Vacibat Komisyonu"**, bu hukuk dalında yenileşmenin "Ahkamı Şeriye"ye muhalif olamayacağı esasını kabul etmişti. Yani yapılacak her yeni düzenlemenin Şeriat'a uygun olması gerekiyordu.

Şeri hükümlerin muhafazası yolu ile yenileşmenin mümkün olamayacağı, medeni hukukta yenileşme ve çağdaşlaşmanın Batı Hukuklarından esinlenerek yeni yasaların yapılması yönünde olabileceği görüşü bir süre sonra ağırlık kazandı. 1924'lü yıllarda halifeliğin ve şeri mahkemelerin kaldırılması ve eğitimin laikleştirilmesi (Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulü) esasen Türkiye Cumhuriyetinin benimseyeceği dünya görüşünü açık olarak ortaya koymaktaydı. Hukukta çağdaşlaşma için kurulmuş olan bu komisyonların çalışmalarının, yapılmış olan ve devam edecek olan devrimlerle bağdaşmayacağı anlaşılmaktaydı.[13]

Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt tarafından komisyonların görevine son verilerek, Batı ülkelerinde yürürlükte olan Medeni Kanunların incelenerek, bünyemize en uygun olanının kabul edilmesi çalışmalarına başlandı. Sonuçta, İsviçre Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu bazı ufak değişikliklerle tercüme edilerek kabul edildi. Böylece

---

(13) Adalet Bakanlığı bünyesinde kurulmuş olan hukuk komisyonlarının çalışmaları için bkz. VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, Medeni Hukukun Umumi Esasları, 1951, 61 vd.

Türk Medeni Kanunu 17 Şubat 1926'da ve Borçlar Kanunu 22 Nisan 1926'da kabul edildi. Her iki yasa 4 ekim 1926'da yürürlüğe girdi.

Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra, Türk Ceza Kanunu, Türk Ticaret Kanunu, Deniz Ticaret Kanunu, Hukuk ve Ceza Muhakemeleri Kanunları, İcra ve İflas Kanunu ve diğer çeşitli konulara ilişkin yasalar yabancı hukuklardan alınarak kabul edildi.

Bütün bu yeni hukukların kabulü özellikle Türk Medeni Hukukundaki devrim, bütün dünyada büyük yankılar uyandırmıştır. Batı Avrupalı hukukçular bu olayı **"hukuk tarihinin en önemli olaylarından biri", "köklü hukuk devrimi"** olarak nitelemişlerdir.[14]

5 - Türk Medeni Kanunu'nun Özellikleri:

Türk Medeni Kanunu Cumhuriyet dönemi hukuk devriminin bel kemiği ve temel taşıdır. Bu yasa ile Türk toplumu İslam hukuku yerine laik karakterli, bilimsel temele oturan, akılcı, zamanın ihtiyaçlarına göre değiştirilebilen bir Medeni Kanun ile yönetilmeye başlanmıştır Kişilerin kişisel durumlarını, aile ilişkilerini, miras sorunlarını, mallar üzerindeki yetkilerini, diğer kişilerle olan borç ilişkilerini kısaca tüm medeni hukuk ilişkilerini düzenleyen **Türk Medeni Kanununun iki temel özelliği vardır. Bunlardan biri laik karakteri, diğeri Türk kadınının özgürleşmesini sağlayan çağdaş eşitlikçi hükümleridir.**

Türk Medeni Kanununun laik karakteri Yasanın Gerekçesinde, Adalet Bakanı M. E. Bozkurt tarafından aşağıdaki cümlelerle açıklanmıştır.

> Yasaları dine dayalı devletler kısa bir zaman sonra yurdun ve ulusun isteklerini karşılayamazlar.

---

(14) ÖZSUNAY, a.g.m., 36-37.

Çünkü dinler değişmez kuralları kapsarlar. Yaşam yürür, gereksinimler hızla değişir. Din yasaları her ne olursa olsun ilerleyen yaşamın karşısında biçimden ve ölü sözcüklerden ileri bir değer ve anlam taşıyamazlar. Bu nedenle dinlerin yalnız bir vicdan işi olarak kalması, çağdaş uygarlığın temellerinden ve eski uygarlıkla yeni uygarlığın en önemli ayırıcı niteliklerinden biridir.

Kuşku yoktur ki yasaların amacı herhangi bir gelenek ve görenek veya yalnız vicdanla ilgili olması gereken din kuralları değil, siyasal, sosyal, iktisadi ve ulusal birliğin her ne pahaya olursa olsun sağlanması ve yerine getirilmesidir."[15]

Türk Medeni Kanunu'nun ikinci temel özelliği olarak, bu yasa ile Türk kadının özgürlüğe kavuştuğunu belirtmiştik. Bu özellik Yasa'nın laik karakterinin sonucudur. İster dinsel, ister laik olsun her yasa konulduğu dönemin şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap vermek amacını taşır. 14. yüzyıl önceki toplumsal ihtiyaçlarına cevap vermek için konulmuş olan ve değişmez bir özellik gösteren dinsel hukukun, 20. yüzyılın gelişen insan haklarına cevap vermesi ve demokratik yönetimin sorunlarını aşaması doğaldır. Yasaların ve bu yasalarla kabul edilmiş hakların geliştirilmesi ve çağa uygun hale getirilmesi laik karakterli yasaların en büyük özelliğidir. Nitekim Medeni Kanunun da bazı hükümlerinin günümüzün gelişen insan hakları kavramlarına uygun hale getirilmesi, özellikle evli kadının hukuksal konumunun yeniden ele alınarak eşler arasında eşitlikçi bir esasa göre düzenlenmesi kamuoyumuzun gündeminde bulunmaktadır.

Kadınların eşitlik içinde bütün hak ve özgürlüklerden yararlanması gerçeği, içinde bulunduğumuz yüzyılın

---

(15) Gerekçenin Türkçeleştirilmiş biçimi için Bkz. VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, Türk Medeni Kanunu, 4. Bası, 1988.

ikinci yarısından itibaren uluslararası ve ulusal kamuoyuna ve hukuk düzenine damgasını vuran bir özellik olmuştur. Oysa Şeriat'ın kadınlar için öngördüğü kurallar, eşitlik şöyle dursun, kadınları tam fiil ehliyetine sahip kişiler olarak kabul etmemektedir. Bunun en açık örneği, iki kadının bir erkek tanık yerine geçtiği, iki tanıkla ispat edilebilen olaylarda dört kadının yetmeyeceği iki kadın yanında mutlaka bir erkek tanığın bulunması zorunluluğudur. Bu anlayışın sonucu olarak kadın mirasçıların erkek mirasçıların hissesinin yarısına sahip olabileceği, evlenme akdinin bazı hallerde evlenecek kızın rızasını almadan babası vasıtası ile aktedilebileceği, boşanmanın talak olarak adlandırılan ve kocanın tek taraflı iradesi ile gerçekleşebileceği gibi kurallar dinsel hukukun günümüzün insan hakları ve demokrasi anlayışına aykırı olan kurallarından bir kısmıdır.

İslam Hukukunun aileye ilişkin ve kadınları hukuksal olarak erkeklerden aşağı gören kurallarını yumuşatmak, Meşrutiyet Döneminde İstanbul'daki kadın hareketinin başlıca uğraşı alanı olmuştur. Bu uğraşıların sonucu olarak 1917 Aile Hukuku Kararnamesi'nin kabul edilmesi, ancak uygulanamadan 1919'da yürürlükten kaldırılması tarihi bir gerçektir.

İsviçre için muhafazakâr olma niteliğine rağmen Türkiye için tamamen devrimci karakter taşıyan demokrat ve laik karakterli Medeni Kanunumuz, kabul edildiği yıllardaki Türkiye'deki toplumsal kültürel ihtiyaçlara cevap vermekle birlikte, Yasa'nın bazı hükümleri çağın gerisinde kalmıştır. Özellikle aile hukukunda eşlerin karşılıklı hak ve yükümlülükleri konusunda Yasa, kadını ikinci planda tutan, kocasının yardımcısı kabul eden, birçok hayat ilişkisinde kocasına bağlı, onun iradesi doğrultusunda hareket etmek zorunda olan bir kişi olarak kabul etmiştir. Bugün ülkemizde hızla yükselen kadın hareketi, kadınlarımızın her alandaki eşitlik isteğini kamuoyuna ve

siyasal iktidarlara duyurma başarısını göstermiştir. Ailede eşler arasında eşit hak ve yükümlülükleri sağlayacak bir Medeni Kanun Değişiklik Taslağı hazırlanmış ve TBMM'ye verilmiş bulunmaktadır.

Cumhuriyet Döneminde cinsler arasındaki eşitliği sağlayan çok önemli bir hukuksal gelişme kadınlara siyasal hakların tanınmasıdır. 3 Nisan 1930'da Belediye seçimlerinde, 5 Aralık 1934'te milletvekili seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı. 1934, birçok Batılı ülkenin kadınlarının dahi henüz siyasal haklara sahip olmadığı bir tarihtir. İslam ülkelerinde kadınların siyasal haklarının bulunmadığı, çok yakın tarihlere kadar İsviçreli kadınların sahip olmadığı bu hakkın 1934 yılında Türk kadınlarına tanınmasının değerini takdirlerinize sunuyorum. Ülkemizde kadınların gerçek anlamda parlamentoya ve karar mekanizmalarına katılamamalarının siyasal partilerimizin demokrasiye bağlılıklarının bir göstergesi olduğunu düşünüyorum. Eşitliğin fırsat eşitliğini de içerdiği kabul edildiği ve uygulamaya geçirildiği takdirde sorunun büyük ölçüde çözüleceği muhakkaktır.

Atatürk'ün Kadın Hakları Devrimi, dinin siyasal ideoloji olarak engellemelerine rağmen, önemli ölçüde başarıya ulaşmıştır. Türk kadınının, siyasette ve karar mekanizmalarında ve ülke yönetiminde görev alması; hukuksal statüsünün yükseltilmesinde, çalışma yaşamında, toplumsal yaşamda, siyasal ve kültürel alanda yerini almasında bir başlangıç oluşturacaktır.

II - DEĞERLENDİRME:

Cumhuriyetimizin temelini oluşturan ulusal egemenlik ve laiklik ilkeleri, insan hak ve özgürlüklerine dayalı demokratik ve liberal bir Devlet olmanın önkoşulu ve başlangıcıdır. Cumhuriyetimizin anlam ve değeri de buradan kaynaklanmaktadır.

Cumhuriyetin Hukuk Devriminin Türk toplumuna uluslaşma ve Türk Devletine demokratik ve laik olma niteliğini tanıyan, bütün insanların birey olarak kendini koruma ve geliştirmesine hukuksal olarak olanak veren bir yönetim biçiminin başlangıcı olduğuna inanıyorum. İşte bu özelliği nedeniyle demokratik ve laik bir hukuk devleti yönetimi altında yaşama isteği, bugün her zamandan daha fazla kadın-erkek, yaşlı-genç bütün insanlarımızın ortak özlemi olmuştur. Türk ulusu bu sayededir ki günümüzde hiçbir İslam Ülkesi tebasının erişemediği bu şansı yakalayabilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi Hukuk Devrimi, topluma ve Türk hukukçusuna akılcı ve bilimsel yeni bir düşünce biçimi sunmuş, çağdaş hukuk kavramları ve kurumlarının tartışılarak daha iyiyi, daha güzeli, daha demokrat ve insan haklarına dayalı olanını tartışma ve önerme olanağını kazandırmıştır.

Atatürk'ün kişiliği ya da onun kurduğu Cumhuriyet rejimi tartışılmaz bir tabu değildir. Ancak bu tartışma, eriştiğimiz ya da erişmeye çalıştığımız evrensel değerler ve evrensel düşünce sistemini sağlayan demokratik ve laik rejimimizin varlığını yok edecek bir boyutta değil, onu geliştirecek bir düzey ve boyutta olmalıdır. Çünkü Atatürk'ün Hukuk Devrimi gelişmeye ve tamamlanmaya açıktır.

Bu incelemede, Atatürk'ün ve Cumhuriyetin Hukuk Devriminin kazanımlarını vurgulamayı ve bu kazanımların yeni uluslararası siyasal ve hukuksal düzende evrenselliğe kapılarını açan düşünce biçiminin oluşmasındaki değerini anlatmaya çalıştık. Yarının Türkiye'sini emanet ettiğimiz gençlerimizi, Türk insanını durağan, değişmeye ve gelişmeye kapalı dinsel hukukun içine hapsedecek siyasal boyutlu düşünceler karşısında, Atatürk'ün Devrim-

lerine sahip çıkmaya ve onları geliştirmeye çağırıyorum. Bir olaya sahip çıkmak, onu önce irdelemek, düşünmek ve değerlendirmekten geçiyor. Bugün yapamadığımız bu değerlendirmeyi, yarın yapmaya kalktığımızda, korkarım vakit çok geç olacaktır.

ATATÜRK NEDİR?

Emin ÇÖLAŞAN

CUMHURİYETİN 70. yılını kutluyoruz ve ülkemizde halen Atatürk tartışılıyor. Bu da gösteriyor ki, Atatürk gerçekten büyük adammış. Yaşadığı günlerin çok ilerisini görme yeteneğine sahip olan bir insanmış.

Yobaz takımı ona saldırıyor. Onların en büyük düşmanı Atatürk! Piç olduğunu bile ilan ediyorlar. Selanik'ten belgeler bulmuşlar, annesinin genelev kadını olduğunu söylüyorlar! Yobazların araştırma yeteneği çok üstün! Taa 1880'li yıllarda Selanik genelevinde kimlerin çalıştığını bile öğreniyorlar! Tüh tüh maşallah!

Yobazlar niçin saldırıyor? Hadise belli. Türkiye'yi çağdaş bir devlet yapan adama hayır dua edecek değiller ya!...

Atatürk'e Kürtçüler de saldırıyor. Onların amacı da belli. Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuş, bazı Kürt isyanlarını bastırmış. Eğer Atatürk kavramı günümüz Türkiye'sinde kafalardan yok edilebilirse, Kürtçülerin önünden çok önemli bir engel kalkmış olacak.

Bir başka kesim de Atatürk'e dil uzatıyor. Bunlar yobaz değil. Ama bu kesimin çok önemli özellikleri var. Bunların iyi bilinmesi gerekiyor. Bunlar, bizim basınımızdaki libos takımı ve onların uzantıları. Bunlar geçmişin hızlı solcuları! Kimisi Leninci, kimisi Maocu!... Bu arkadaşlar entel!... Hepsi de paranın uşağı olmuş, geçmişte savundukları fikirleri bugün tümüyle unutmuş, unutma-

nın da ötesinde 180 derece çark etmiş haysiyetsiz ve onursuz adamlar.

Bunların kim olduğunu çok iyi biliyoruz. Özal döneminde hepsi onun arkasına sığınıp gazete, dergi ve televizyonlarda iş sahibi oldular. Bunlardan biri işsiz kaldığında, Bay Özal patronlara telefon edip iş bulurdu!

Evet, ortada hem acı, hem de komik bir tablo var. İş Atatürk'e sövmeye geldiğinde bizim yobaz kesimiyle entel alkolik ve ilerici kesim harika bir işbirliğine giriyor! Örneğin RP milletvekili Hasan Mezarcı ile basından hırsız Mehmet Ali Bey, bu konuda birleşiyor! Eh, buna Kürtçüleri de eklediğinizde, ballı börek tamam oluyor!

Şimdi bunları bir yana bırakalım da Atatürk nedir, ona bakalım. Atatürk bir insandır. Bizim gibi bir fanidir, yaşamıştır, büyük eserlere damgasını vurup öteki aleme göç etmiştir.

Hataları olmuş mudur? Elbette olmuştur. Örneğin devleti içki sofralarından yönetmesi bence büyük yanlıştır. Yaşam biçimi bana ters gelir. Sabaha karşı yatan ve öğlene doğru kalkan biridir.

Her devlet adamı gibi, onun da çevresinde yağcılar birikmiştir.

Ancak bunlar, O'nun yaptıklarıyla kıyaslandığında hiç önemli değildir. Gerçekten büyük, hele o dönemde ve o koşullarda akla hayale gelmeyecek işler başarmıştır. Balkan Savaşı'ndan, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkıp dağılmış bir İmparatorluk düşünün. İlim yok, bilim sıfır. Sanayi yok, ticaret yok, eğitim ve sağlık yok, yol yok, altyapı yok, insan gücü yok, kadro yok.

Olumlu açıdan akla gelen hiçbir şey yok.

Buna karşın savaşlardan bıkmış bir halk var. Cehalet ve koyu bir taassup var. Korku var, kişisel ve toplum-

sal güvensizlik var. İşgale uğramış bir vatan ve burada yaşayan ezik, sinik insanlar var. Bunların bir bölümü ise düşmanın işbirlikçisi.

Eğer bir insan bütün bu karanlık tablodan yeni ve çağdaş bir devlet kurmayı başardıysa, o insan çok büyüktür. Kazandığı savaşları, kahramanlık öykülerini, imzaladığı anlaşmaları, Hatay olayını ve pek çok şeyi burada hiç yazmıyorum. Onları bir an için unutalım.

Onuncu Yıl marşında yer alan dizeler çok anlamlıdır: Çıktık açık alınla on yılda her savaştan / On yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan / Demir ağlarla ördük ana yurdu dört baştan...

O günlerin bazı sloganları bugün çok anlamsız geliyor. Örneğin bir Türk dünyaya bedeldir...

Atatürk bunun böyle olmadığını bilmez miydi? Elbette bilirdi. Ama yeni devleti kurmak için ahaliye bir heyecan, bir umut dalgası gerekirdi. Uyuşuk, bitik ve savaşlardan yenik çıkmış bir toplum, ayağa başka nasıl kaldırılacaktı?

Atatürk nedir? Atatürk, bazılarının yapmaya kalkıştığı gibi Gardrop Atatürkçülüğü ve belli sloganlar değildir

Atatürk, çağdaşlığın simgesidir. Işıktır, aydınlıktır, uygarlıktır, ilericiliktir, ülke çıkarlarıdır, bilimdir.

Atatürkçülük durgun bir kavram değildir. Yeniye dönük olmaktır. Ülkenin ve milletin bütünlüğüdür. Akılcılıktır. İnançsızlık değil, taassuptan uzak durmaktır. Bu nedenle, günümüzde de geçerlidir Ve Türkiye var oldukça, hep geçerli kalacaktır.

Yobazlar, Kürtçüler ve entel takımı bunları bilmez mi? Çok iyi bilirler ama bildiklerini göstermek işlerine gelmez... Çünkü Atatürk'ün yaptıkları, geride bıraktıkları

ve büyüklüğü karşısında hep ezilmiş, hep yenik düşmüşlerdir.

Şimdi yalanlarla saldırarak ve ona küfrederek intikam almak peşindeler!

Bunlar bizim için sorun değil. Türkiye'de Atatürk ilkelerini ve devrimlerini benimsemiş çok büyük kitleler var. Bu kitleler belki örgütlü değil, sesleri çok fazla çıkmıyor. Ama Atatürk olayı, milletimizin büyük çoğunluğu tarafından içtenlikle, yürekten benimsenmiş. Çatlak sesler, bu nedenle amaca ulaşmıyor. Ulaşacağını da hiç sanmıyorum.

BARIŞ HAKKI İÇİN ÖRGÜTLENME

Doç. Dr. İbrahim KABOĞLU
(Marmara Üniversitesi)

"Yurtta Barış, Dünya'da Barış"
Mustafa Kemal ATATÜRK

"BİZ Birleşmiş Milletler halkları, bir insanın yaşamında iki kez insanlığa eşi görülmedik acılar yaşatan savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, temel insan haklarına olan inancımızı yeniden ilan etmeye..." cümleleriyle başlayan Bileşmiş Milletler (BM) Şartı, Atatürk'ün çerçevesini otuzlu yılların başında çizdiği barış hakkının tohumlarını 1945 yılında atıyordu.

Ne var ki yüzyıl biterken, Dünya barış içinde yaşamadığı gibi, Türkiye açısından da "iç barış"ı tehdit eden kaygı verici akım ve eylemler gündemdedir. Buna karşılık bizler için Atatürk gibi bir öndere sahip olmak esin ve umut kaynağı olmalıdır; barışı gerek yurtta gerekse uluslararası alanda kurup sürdürebilmek için O'nun yukarıda belirtilen ilkesi —tıpkı diğerleri gibi— yönünde çaba göstermek, hepimiz için, özellikle gençlerimiz için bir görevdir, bir ödevdir.

"Barış" ne sadece güzel bir söz, ne de yalnızca bir özlemdir. Bu bir haktır; öteki insan haklarında olduğu gibi bu hakkın gerçekleştirilmesi için de "özneleri"nin mücadele etmesi gerekiyor. Bu nedenle, "barış hakkı"nın anlam ve öğelerini belirttikten sonra, bu hakkın geçerli kı-

lınması için, barışı tehdit eden etmenlere karşı en etkili önlem olarak "örgütlenme gereği" üzerinde durulacak.

I - BARIŞ HAKKI

Barış hakkının içeriği, dayanaklarını gözden geçirdikten sonra daha iyi anlaşılır.

1) Dayanakları

Barış hakkını formüle eden ve tanıyan insan hakları belgeleri son yarım yüzyıldır, özellikle "İnsan Hakları Uluslararası Hukuku"nun gündeminde yer almaktadır.

"Gelecek kuşakları savaş felâketinden korumak (...) ve bu amaçlarla iyi komşuluk ilişkileri anlayışında barış içinde yaşama" iradesini ortaya koyan Birleşmiş Milletler Şartı, "barış ve güvenliğin korunması" ve (meşru savunma hakkı saklı kalmak kaydıyla) "uluslararası ilişkilerde güç tehdidine başvurma veya kullanma" yasağı üzerine hükümler (m. 1, 2) öngörmektedir. Uyuşmazlıkların barışçı düzenlemeyle giderilmesi, toplu güvenlik sistemi, "Uluslararası barışçıl ve dostane ilişkiler kurmak" (m. 55) için gerekli uluslararası iktisadi ve toplumsal işbirliği üzerine Bölümler (VI, VII, IX) de gözönüne alındığında, 1945 metninin "barış hakkı"nı örtülü olarak bahşettiği öne sürülebilir. Bunu, insan hakları bağlamında, gelişme ve barış arasında bağ kurarak gerçekleştiriyor. Barış hakkının kişinin insan hakkı olarak tanıyan ilk organ ise, BM İnsan Hakları Komisyonu'dur (Karar O XXXII 27.2.1976).

"İnsanlık ailesinin bütün üyelerinde içkin olan eşit ve devredilmez hakları tanımanın dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğu"nu ilan eden İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (10 Aralık 1948), insan haklarına saygıyı uluslararası barışın güvencesi olarak görmektedir

(m. 28). BM'nin Halkların Barış Hakkı Üzerine Bildirgesi de, "yeryüzü halklarının kutsal bir barış hakkına sahip" olduğunu ilan eder (8 Kasım 1984).

Bölgesel ölçekteki metinler de barış hakkına ilişkin hükümler öngörmektedir. Bunlar arasında en açık ve somut tanıma, İnsan ve Halklar Hakları Afrika Şartı'nda (1986) yer alır: "Halklar, ulusal düzlemde olduğu kadar, uluslararası alanda da barış ve güvenlik hakkına sahiptirler..." (m. 23). İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (1953) ile İnsan Hakları Amerikan Sözleşmesi (1978) de konuya ilişkin dolaylı hükümler öngörür (...)

Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesine Başlangıç'larında yer veren 1961 ve 1982 Anayasaları, hak biçiminde olmasa da barış iradesine temel norma yansıtmış oluyorlar. Dileğimiz, hazırlanacak yeni Anayasa metninde "barış hakkı"nı formüle eden bir maddenin öngörülmesidir.

2) Barış hakkının içeriği nedir?

Belirtilen dayanaklar, barış hakkının içeriği üzerinde ipuçları sağlamaktadır. Barış hakkı, bir yandan herkesin savaş suçlarına karşı, insanlığa ve barışa karşı suçlarla mücadele hakkını, öte yandan, şiddet ve terörizme karşı korunma hakkı ile yığınsal yıkım silahlarının yasaklanması biçiminde silahsızlanma hakkını da kapsamına alır. Görüldüğü üzere barış deyimi, yalnızca savaşın yokluğu anlamında değil, silahsızlanma biçiminde olumlu yönüyle de anlaşılmalıdır. Her insanın ve toplu olarak bütün insanların ulusal düzlemde olduğu denli uluslararası planda da sahip olduğu barış hakkı, şu üç ögede somutlaştırılabilir: [1]

(1) Barış hakkının tanımında; barış, gelişme ve çevre haklarıyla insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkını, birlikte "Dayanışma Hakları" olarak formüle eden, "Dayanışma Haklarına İlişkin Üçüncü Uluslararası Pakt Öntasarısı"ndan (1986) esinlenilmiştir.

Güvenlik hakkı, ülke içinde ve devletlerarasında şiddet eylemlerine karşı korunmadır. Bu, devlet içinde iç-barış anlamına gelir. Herkes, barışa karşı tehlike oluşturan insan haklarının sistematik ve yığınsal ihlallerine, tek başına ya da toplu olarak karşı koyma hakkına sahiptir. **Savaşa muhalefet** ise, öncelikle vicdani ret (inancı gereği askerlik görevini yerine getirmeyi reddetme) hakkını anlatır. Savaşa karşı çıkma, savaş lehine propagandalara karşı mücadele olanağını da kapsamına alır. Nihayet her birey, savaş suçlarına, insanlığa ve barışa karşı suçlara muhalefet hakkına sahip olmalıdır. **Silahsızlanma hakkına** gelince, bir yandan silah stoklarının ve taşıma vektörlerinin imhası, öte yandan silahlanma sanayilerinin ve askeri-bilimsel araştırmaların dönüşüme uğratılması işlemlerini kapsamına alır. Bunun güçlüğü, Dünya'da büyük silah üretim aygıtları yönünde kurulmuş olan sistemin gücü gözönüne alındığında kolayca anlaşılabilir. Bu nedenle, silahsızlanma yönündeki çabaların artırılıp yoğunlaştırılması ve örgütlenmesi gereği yaşamsaldır.

"Üstün bir değer"e ulaşmak amacıyla, toplumları eşitlik temeline dayanan "karşılıklı güven ve anlayış" düşüncesi içerisinde birlikte yaşamaya ve işbirliği yapmaya hazırlama görevi, hükümetlere, uluslararası örgütlere, resmi ve gönüllü kuruluşlara, kitle iletişim araçlarına ve eğitim aygıtlarına düşer. Barışın uluslararası ölçekte sağlanmasında Birleşmiş Milletler Örgütü'nün daha etkili kılınması amacıyla yeniden şekillendirilmesi gereğine işaret edip, ülkemiz açısından gönüllü kuruluşlara ve bu bağlamda gençlere düşen göreve değineceğiz.

II - ... ÖRGÜTLENME

Cumhuriyet'in 70. yılında kurucusunun ilkelerinden "barış"ı korumaya yönelik çabalar, barış hakkının etik temeli olan "yaşama hakkı"nı güvence altına almayı da he-

deflemektedir. Bu yönde, en etkili araç, "birlikten güç doğar" ilkesinden hareketle örgütlenmektir. Gönüllü örgütlenmenin klasik ve genel çerçevesini dernekler oluşturmaktadır. Hukukumuzda bunun güçlükleri yok değildir; ancak engellerin aşılmasında bilinç ve istenç (irade) de önemlidir.

1) Anayasal ve yasal kısıtlamalar

1982 Anayasası ve 4.10.1983 tarihli Dernekler Kanunuyla "dernek özgürlüğü", kuruluş, denetim ve dernekleşme hakkı yönlerinden sınırlanmıştır.

Derneğin kuruluşunda biçim gereklerinin uzunluğu ve çokluğu, sınırlama ve yasaklamalar, dernek özgürlüğünün kullanılmasını ileri derecede güçleştirmektedir. Kuruluş için öngörülen bildirim-önleyici sistem ve yasaklamalar, derneğin örgütlenişi, işleyişi ve etkinliği olmak üzere varlık hakkına yaygınlaştırılmış bulunuyor. Bu çerçevede geçtiğimiz yıllarda hükümetler tarafından "muhalif" addedilen birçok derneğe aşılması çok güç engeller çıkarıldı. "Nükleer Savaşa Karşı Hekimler Derneği", "İnsan Hakları Derneği", "Dil Derneği" ilk akla gelenlerdir.

Çok yönlü yetkilerle donatılan denetim birimleri, derneksel etkinlikleri sürekli gözetim altında tutmaktadır. TÜSİAD ve Aydınlar Ocağı gibi kimi dernekler yasal engelleri de aşarak günlük siyasetin içinde yer alabildikleri halde, İnsan Hakları Derneği, Çağdaş Hukukçular Derneği gibi birçok gönüllü örgütlenme, idari makamların sürekli baskısı ile karşı karşıya kalmaktadır. "Barış Derneği" davası, baskının salt idari makamlarla sınırlı kalmadığını göstermesi bakımından belirtilmeye değer. Seksenli yıllarda "yargılanan" Barış Derneği, yönetici ve üyeleri için onurlu bir mücadele, ancak dönemin siyasal iktidarları açısından tam tersi bir nitelemeyi hak ettirecek acı bir gerçeği yansıtmaktadır.

Dernek kurmaları veya üye olma hakkı izne bağlanan ya da bu haklardan yoksun kılınan kişi kategorileri uzun bir çizelge oluşturur. Bu arada öğrenci derneklerine ilişkin kayıtlamalar, öğretim üyelerinin bile "üstlerinden izin" alma zorunluluğu gibi olgular gözönüne alındığında, doğrudan ve izin koşulu bulunmadan dernekleşme hakkına sahip toplumsal kesim sayısının son derecede sınırlı kaldığı anlaşılır. Sınırlama ve yasaklamalar, genellikle, hak özneleri ve gençler için dernek özgürlüğünü kullanmada caydırıcı bir etkiye yol açmaktadır.

"Mevzuat kıskacı"nın Türkiye'nin "dernek fakiri" bir ülke haline gelmesinde rol oynadığında kuşku bulunmamaktadır.[1] Hatta derneklerle öteki örgütlü (sendikalar, partiler) ve geçici (toplantı, gösteri, yürüyüşler) gruplaşmalara getirilen sınırlamalarla, her birinin ötekilerle "ortak hareket" yasağı biçiminde ifade edilen "dayanışma yasakları", Türkiye'de kazanç amacı gütmeyen gönüllü kuruluşların baskı grubu işlevini ileri derecede zayıflatmıştır.

Önerimiz, Anayasanın ve toplu özgürlüklere ilişkin yasaların değinilen yasaklardan arındırılmasıdır.

2) Özgürlükler için örgütlenmek

Bununla birlikte, bireylerin haklarına sahip çıkarak bunları yoğun bir biçimde kullanmaları da belirleyici olsa gerek. Genel olarak ülkemizde gözlenen "örgütlenme isteksizliği", acaba bireyciliğin ve daha çok maddi değerlere eğilimin baskın olmasına mı bağlanmalı? Bu sorun tartı-

(1) 1970'li yılların sonunda sayıları 50 bini aşan dernek sayısının 90'lı yılların başında azalmış olması, ülkemizi gerçekten "dernek fakiri" yapmaktadır. Çünkü, yaklaşık nüfusa sahip Avrupa devletlerinde bu sayı en azından ona katlanmakta ve toplam dernek sayıları yüz binlerle ifade edilmektedir (500 bin, 700 bin, 800 bin gibi).

şılmaya değer. Ancak yürürlükteki hukuk sisteminde bile örgütlenerek haklar ve özgürlüklere sahip çıkılabileceğini birçok dernek kanıtlamıştır. Atatürkçü Düşünce Derneği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, çevre ve doğayı koruma dernekleri, insan hakları dernekleri, çeşitli olumsuzluklar ve baskılara karşın toplumun değişik katmanlarında örgütlenip, toplumsal dokuda giderek yaygınlaşıyorlar. Bunları ve benzerlerini toplumsal dokunun her yanına yaymak gerekir.

Dernekleri çoğaltırken, bireylerin ilgi duydukları birden çok derneğe üye olmaları gereği de bulunmaktadır. Gönüllü girişim ve etkinliklerde gençlere düşen görevler büyüktür. Yarının ülke yönetiminde söz sahibi olacak kişiler için şimdiden toplumsal çoğulculuk, dayanışma ve barış ortamına katkıda bulunmanın yanında, aynı zamanda birer "demokrasi okulu" olarak yetişme ortamı şeklinde algılamalıdırlar dernekleri. Birlikte düşünmek, düşünce iletişiminde bulunmak, ortak kararlar almak, ülkenin karşı karşıya bulunduğu sorunlar üzerinde ortak tutum takınmak, gereğinde birlikte eyleme yönelmek...

"Toplumsal dayanışma" için Atatürk ilkeleri etrafında daha güçlü bir örgütlenme zorunluğu bulunmaktadır. İç barışı tehdit eden akım ve eylemlere karşı "laiklik ilkesi" eksen alınarak dernekler aracılığıyla toplumsal dokuyu "örmek" gerekiyor. Çoğulcu bir toplum yapısı ancak böyle bir çaba ve özveriyle kurulabilir. Özgürlükler, bunların geçerlilik koşulu olan ilkelere sahip çıkılarak korunabilir. Özgürlükçü toplumun erdemlerini, buna karşı olanlara da kanıtlayarak...

Sonuç olarak, 70. yıldönümünü kutladığımız Cumhuriyet'imizin daha nice onyıllarına ulaşabilme ereğiyle, "kurucu ilkeler" üzerinde yeniden düşünürken, gençlerin "Barış hakkı"nı temellendirme yolunda öncelikle barışı tehdit eden erenlere karşı örgütlenmeleri yaşamsal önem taşıyor.

"Tek ve sürekli" Cumhuriyetin değerleri bağlamında yaşama hakkını güvence altına almak için...

ÖZGEÇMİŞ

Doç. Dr. İbrahim Ö. KABAOĞLU

(1950 Artvin doğumlu)

Ankara Hukuk Fakültesi mezunu.

Fransa'da Kamu Hukuku doktorası.

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Başkanı.

1987'den bu yana "Konuk Profesör" statüsüne sahip olduğu Fransa'nın Limoges Üniversitesi'nde her yıl ikişer ay süreyle ders veriyor.

Başlıca yapıtları:

— Kollektif Özgürlükler

— Çevre Hakkı

— Özgürlükler Hukuku (yayında).

ATATÜRK'ÜN AYDINLIĞINDA ...

Sami KARAÖREN

ULUSALLIK ve evrensellik bilincine ulaşmak, insanı insan yapan erdemlerin en yücesiyle onurlanmak değil midir? Bu onura ulaşmanın yolu Akılcılık'tan, Aydınlanmacılık'tan, Uygarlaşmak'tan ve tarih bilincinden geçer elbet.

İşte Atatürk, ulusallık ve evrensellik bilincinin doruklarına ulaşmış ulusunun yeniden doğuşunu sağlayarak çağdaş uygarlık evreninde yer almasının başarılı savaşımını vermiş, yalnız Türk'ün ve Türklüğün değil, dünyanın da ölümsüz Önderlerinden biri olmuştur.

O Mustafa Kemal adının başına Gazi, sonuna da Atatürk sanını, önce ulusunun bağımsızlığını sağlayan meydan savaşları vermiş komutanlığıyla, sonra da bir uygarlık savaşçısı olarak dünyada Türklüğün de saygın bir yer almasını sağlayarak aldı.

Ulusal'dan Evrensel'e ulaşan yolu ulusuna açan bu yüce öndere **ATATÜRK** sanı ulusumuzca bir "minnet borcu" olarak verilmiştir.

Ulusumuzun ölümsüz Gazi Mustafa Kemal Atatürk'üdür O; onur kaynağımız sevgili Atatürk'ümüzdür.

Bu ulusal ve evrensel boyuta ulaşmak elbette çok çileli yollardan geçilerek gerçekleştirilmiştir. Bu çileli yolu kısaca özetlemeye çalışalım:

Önce askerlik eğitimi Geleceğin büyük komutanlığına hazırlanan bir genç... Çökmekte, batmakta olan Osmanlı Devletinin, dünyanın nereye gittiğinin ayrımında genç bir kurmay subay...

Sömürgen emperyalist devletler (ne yazık ki akılcılığın, aydınlığın, uygarlığın yaratıcısı da onlar) paylaşım savaşındadır... Bu kanlı ilk Dünya Savaşı'nın hızla yayılıp sürdüğü o günlerde, genç Kurmay Yarbay Mustafa Kemal, Çanakkale'de (1915) yurt savunmasının eşsiz örneklerini vererek büyük komutanlık yolunda ilk adımları atmıştır.

Dünya siyasasının ve çağı algılayamamış Osmanlı'nın ne durumda olduğunun, bütün incelikleriyle ayrımında büyük bir komutan ve önder adayı olduğunu kanıtlamıştır. Tanınmış büyük şairlerimizden Fazıl Hüsnü Dağlarca Çanakkale Savaşları'nı Kurtuluş Savaşı'mızın (o yıllardaki deyimiyle İstiklal Harbi'mizin) Önsöz'ü olarak niteler. Bu önsöz'ün muştuladığı Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale Savaşları'ndan sonra "Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal" diye anılmakta, gözler kamaştıran bir yıldız gibi parlamaktadır artık.

Çanakkale'den sonra Doğu ve Güneydoğu (Suriye) cephesinde kolordu ve ordu komutanlıkları (1916, 1917, 1918). Ordumuzun o dönemde yabancı (Alman) komutanlara teslim edilmesinin şiddetle aleyhindedir. Dersaadet'e (İstanbul) Başkomutanlığa (Enver Paşa'ya) isyan halindedir. Güdülen siyasanın yanlışlığını, yazanaklarla (raporlarla) ivedi telgraflarla bildirir.

Kendi çıkarlarından başka hiçbir şey düşünmeyen Alman komutanlarla Osmanlı işbirlikçisi yöneticilerin yapacakları hiçbir şeyleri yoktur artık: Her cephede yenilgi, geri çekilme...

Sonunda Mustafa Kemal'e, "Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı" verilir ama iş işten geçmiştir. Almanlar yenilgiyi kabullenmiş, Osmanlı da 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkesi'ni (Mütarekesini) imzalamıştır. Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Mustafa Kemal'i de İstanbul'a çağırmışlardır. Silahı bırakmış olan ordumuz dağılmış, Mehmetçik aç, sefil, yayan yapıldak yollara düşmüştür; köyüne - kasabasına ulaşmak için... Ulukışla tren istasyonunda Mehmet'ini soran bir anaya Falih Rıfkı'nın içinden yanıtı şudur: Biz **Mehmet**'i çöllerde, kumarda kaybettik.

13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen Mustafa Kemal (ki komutanlık deneyimlerini iyice geliştirmiş, önder olmada kendine sarsılmaz bir güven sağlamıştır) İstanbul'dan ayrıldığı 16 Mayıs 1919'a kadar yaklaşık altı ay süreyi bir "çıkış yolu" aramakla geçirir. Çeşitli temaslar ve hazırlıklar yapar: Yurdun kurtuluşunu, ulusun bağımsızlığını sağlamada kesin kararlıdır. Bu amaçla, büyük zorlukları yenerek Anadolu'ya geçer.

19 Mayıs 1919'da, güvendiği bir avuç arkadaşıyla Samsun'a çıkar. Bilirsiniz Büyük Söylev'inde (Nutuk'ta) yurdun genel görünüşünü "Manzara-i Umumiye" adı altında değerlendirir. 19 Mayıs 1919'da çizdiği tablo yürekler acısıdır. Düşman donanması İstanbul sularındadır, Yunanlılar İzmir'i işgal etmiştir; Fransızlar, İngilizler, İtalyanlar yurdumuzun çeşitli yerlerini, kendilerinin çıkar bölgesi seçip istilaya girişmişlerdir.

Anadolu'da yer yer halk direnmeleri vardır ama cılızdır. Bu istilaya karşı durmak amacıyla çeşitli dernekler kurulmakta, halk direnmeye çağrılmaktadır. Bunları birleştirip büyük bir kurtuluş gücü oluşturmak gerek.

Bu gereği yerine getirecek büyük asker ve önder kişi Mustafa Kemal Samsun'dadır ve vakit yitirmeden Amasya toplantısını düzenler, orada ilk tarihsel kararları aldırır. Bu kararları güçlendirmek için Erzurum yolundadır. Yol

boyunca temaslar yaparak ve güçlükleri yenerek (askerlikten de ayrılarak) Erzurum'a ulaşır ve 23 Temmuz 1919'da Erzurum Kurultayını (Kongresi'ni) gerçekleştirir: Samsun'a çıkış, Amasya toplantısı, üçüncü aşama Erzurum Kurultayı... Artık bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'ne ulaşmak için, gittikçe olgunlaşıp yoğunlaşan kararlar alınmaktadır. Bu epeyce olgunlaşmış kararlarla, açılmış olan uğurlu yoldan Sivas'a ulaşılır ve Sivas Kurultayı (Kongresi) toplanır: 4 Eylül 1919.

Ulusal birliğin ve Andın (Misak-ı Milli'nin), Kurtuluş Savaşı'na atılmanın kesin kararları Sivas Kurultayı'nda alınır. Bu kurultayda Mustafa Kemal'in verdiği savaşım çok büyüktür; kendisini kurultay başkanlığına seçtirmek istemeyenleri ve mandacıları aşarak Erzurum Kurultayında alınan kararların, bütün yurt için geçerli duruma getirilmesini sağlar. Bunu, eyleme dönüştürücü bir de kuruluş gerekiyordu. O kuruluşu da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'ni kurarak gerçekleştirir ve 11 Eylül 1919'da bu kurulun başkanlığına "Heyet-i Temsiliye Reisi" olarak seçilir.

Kurultay kararları özetle şöyle:

Ateşkes içinde kalan topraklar, birbirinden ve Türkiye topluluğundan ayrılmaz bir bütündür. Bu bölgedeki İslam unsurlar, birbirinden ayrılmaz öz kardeştirler. Milli bağımsızlık için milli kuvvetleri etken ve milli isteği egemen kılmak esastır. Her türlü müdahale ve işgale, özellikle bağımsız Rum ve Ermeni devleti kurma çabalarına karşı birlikte savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir...

Milli tehlikelere karşı kurulmuş dernekler, Anadolu ve Rumeli Hakları Koruma Derneği (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti) adı altında birleştirilmiştir.*

Temsil Kurulu Başkanı Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yi Hukuk Cemiyeti'nin kuruluş bildirisi-

(*) Kurtuluş Savaşı Günlüğü (ikinci cilt), Zeki Sarıhan, sayfa 96 (Öğretmen Dünyası yayınları).

nı Sivas Valiliği'ne vererek bu dernekle arkasında ulusal bir güç yaratmıştır. (İleride bu dernek Cumhuriyet Halk Partisi'ne dönüşecektir.)

***

Mustafa Kemal'in nice çilelere katlanarak, gece gündüz çalışarak zorlukları yenip ulusal birliğin temellerini attığı o günler ve o günleri izleyen günlerde yurdumuzda durum neydi ve Osmanlı İstanbulu'nun durumu neydi, kısaca belirttikten sonra yeniden Mustafa Kemal'in eylemlerine dönelim.

15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkan Yunanlılar, Anadolu içerilerine yayılmayı sürdürüyorlardı. Ege'nin çeşitli yerlerinde Yunanlılara karşı halk yer yer direniyordu. Nazilli ve Balıkesir'de direnmeyi örgütleyen yerel kurultaylar toplanmıştı. Bu güçler daha sonra Kuvayı Milliye adını alarak oldukça tutarlı ve ciddi direnişe geçtiler. Sivas Kongresi'nde alınan bir kararla, Ali Fuat Paşa, **Batı Anadolu Umum Kuvayı Milliye Komutanlığı**'na atandı.

İstanbul, Güneydoğu Anadolu, Antalya dolayları İngiliz, Fransız, İtalyan işgali altındadır. Padişah da İstanbul Hükümeti de İngilizlerin her isteğini yerine getirmektedir. Bu yetmiyormuş gibi ulusal direnişi kırmak için, yabancıların ve Padişahla, İstanbul Hükümetinin kışkırtmasıyla, yurdun çeşitli yerlerinde çıkarılan isyanlar...

Umutsuzluk, yokluk, yoksulluk, halkın çile çektiği bu kara günler...

Mustafa Kemal'in ve arkadaşlarının kahramanca tutum ve çalışmalarıyla bu kara günler elbet aydınlığa çıkarılacaktır.

Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yi Hukuk Cemiyeti'nin Temsil Kurulu'nun Başkanı olarak, umut ışıkları saçmaktadır artık ve bu dernek Mustafa Kemal'in başkanlığında, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük

Millet Meclisi açılıncaya kadar, bir hükümet gibi çalışarak Anadolu hareketini yönetecektir. 23 Nisan 1920'den itibaren de kurtuluş hareketini yine Mustafa Kemal Başkanlığında 23 Nisan'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi yönetecektir. Sakarya Meydan Muharebesi, Büyük Taarruz ve Dumlupınar Meydan Savaşı 30 Ağustos'ta utkuya ulaşır. Utkusu'nun Büyük Komutanı coşku içinde "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz, ileri!" komutunu verir. Bu coşkuyla 9 Eylül 1920'de düşman denize dökülerek İzmir'le birlikte bütün yurt kurtarılmıştır artık. O kanlı Sakarya ve Dumlupınar Meydan Muharebeleri Atatürk'e Gazilik ve Mareşallik rütbe ve onurlarını getirmiştir.

9 Eylül 1922'de ordumuz İzmir'e girdiği gün Gazi Mustafa Kemal Paşa yeni bir özgörev'in (misyonun) coşkusu içindeydi. "Zafere ulaşıldı, artık senin görevin bitti" diyen geri kafalılara, Gazi Mustafa Kemal asıl görevinin şimdi başladığını bildirir.

O'nun şimdiki görevi, halkın istencine dayanan bir Cumhuriyet Hükümetiyle birlikte yepyeni ve çağdaş bir devlet kurmaktı. Bunu başardı, kurduğu Türkiye Cumhuriyetini, Lozan Antlaşmasıyla uluslararası hukuka da kabul ettirerek yeni Türkiye'yi bütün dünyanın tanımasını sağladı.

Devleti çağdaş kılacak devrim atılımlarına girişti. İslam ortaçağını aşamamış Osmanlı'nın ümmet anlayışından ulus anlayışına geçirdiği halkının bireylerini yurttaş kıldı, hilafeti kaldırdı, şeriatın yerini hukuk aldı. Böylece hukuk devrimi gerçekleşmiş oldu. Eğitim Birliği Yasası'nı çıkararak medrese eğitiminden bilimsel anlayışa uygun ulusal eğitime geçildi. Dinsel bağnazlığın yerini, laik eğitimin özgür düşüncesi aldı. Harf Devrimiyle okur yazarlık kolaylaştırıldı. Dil Devrimiyle ulus bilincine uygun olarak, ulusal dilimiz, güzel Türkçemiz geliştirildi. (Osmanlıca'nın boyundurluğundan kurtarılıp bağımsızlığına kavu-

şan dilimiz, —öğünerek belirtmeliyiz ki— gelişerek bugün yazın dili, düşün, felsefe dili varsıllığına ulaştı.)

Çağdaş Bilimden habersiz Osmanlı Darülfünunu kapatarak üniversite reformunu gerçekleştirip 1933'te İstanbul Üniversitesi'ni kurdu. Ankara'da Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ni kurarak başkenti bir üniversite kenti yaptı. Gençliğe, "Hayatta en gerçekçi yol göstericinin bilim" olduğu düşüncesini aşıladı. Musiki Muallim Mektebi ve ardından Gazi Eğitim Enstitüsü açıldı. Böylece, tiyatro, müzik ve operanın gelişmesine ilk adımlar atıldı. Kılık kıyafetten bütün yaşayışımıza, çağa uyumlu uygar bir görünüm sağlandı. Sanatın, bilimin ve eğitimin beslemesiyle özekin (kültür) yaşamımız, düşünce biçimimiz çağdaşlaştırıldı.

İktisadi hayatımız da çağdaşlaşmadan payını aldı. Lozan Antlaşmasıyla kapitülasyonlardan, Düyun-u Umumiye'den kurtulduk. Bütün kaynaklarımız ulusun malı oldu. Pek çok kurum yabancı şirketlerin elinden kurtarıldı. Ulusal kaynaklarımız halkın gönencini sağlayacak biçimde işletildi. Devletçilik anlayışıyla KİT'ler yaratılıp sanayileşme ve üretim sağlandı. Özgür ve bağımsız devletin Merkez Bankası kuruldu. Maliyesi, ekonomisi ve yönetimiyle bağımsız bir Türkiye.

İşte bugün ikinci cumhuriyet çığlıkları atanların, yabancı hayranlarının, gericilerin, yobazların, şeriatçıların, değişimci ve yükselen değerci Özalcıların kötülemeye çalıştığı büyük Atatürk bunları başardı. Her gün küçültmeye çalıştıkları, saldırdıkları Atatürk, bütün dünyanın hayran olduğu bu atılımları yaparak, çağdaş Türkiye Cumhuriyetini yarattı. Şimdilerde her alanda verilen ödünlerle Türkiye'yi uydu bir devlet durumuna getirenler, Özalcı anlayışın yarattığı köşe dönücüler, vicdanlarında en küçük sızı duymadan Atatürk'e saldırıyorlar.

Şu anda dünyada devletimizin hâlâ süren birazcık itibarı varsa, sevgili Atatürk, bilin ki sizin sayenizdedir.

Kuran kurslarına, dinci eğitimlere boğdukları Türkiye, bir türlü yıkamadıkları, sizin devrimlerinizle ayakta. İsmet İnönü ne güzel belirtti: **Vatan sana minnettardır, aziz Atatürk.** Karanlıkların egemen olduğu bir dönemi yaşıyoruz. Ne var ki böyle karanlıkları, o güzel aydınlıklar boğar. Bu karanlığı da yine senin aydınlığın boğacak. Sana gönül vermiş aydınların yüreğinde yaşıyorsun... Sen ölmeyeceksin Atatürk; bu ulus boşuna Atatürk demedi sana.

KEMALİZMİN GÜNÜMÜZDEKİ ANLAMI YA DA YENİDEN DOĞUŞU!

Prof. Dr. Ahmet Taner KIŞLALI

KEMALİZM, tıpkı liberalizm ve sosyalizm gibi, bir devrim ideolojisi olarak doğmuştur. Ama, liberalizm ve sosyalizmden farklı olarak, geri kalmış bir ülkedeki devrim koşullarının gereksinimlerini yansıtmaktadır. Bu nedenle de, kemalizmi iyi değerlendirebilmek için, geri kalmış ülke devrimlerinin gelişmiş ülke devrimlerinden farkını anlamak gerekir.

Fransız Devrimi, evrim sürecinde önlerde yer alan bir toplumda rastlanabilen devrimlerin en ünlü örneğini oluşturur. Koşullar ve toplumdaki güç dengesi değişmiş, ama eski koşullara göre oluşan ve eski güç dengesini yansıtan toplumsal ve özellikle de siyasal kurumlar değişmemekte direnmiş, toplumsal-ekonomik gelişmeyi zorlaştırmaya başlamıştır. Kentsoylular (burjuvazi) yeni bir toplumsal sınıf olarak doğmuş, güçlenmiş, ama güçleri ölçüsünde siyasal rejimde etkili olamamışlardır. Bir anlamda toplumun altyapısı değişmiş, ama üstyapı bu değişikliğe uymamıştır. Burada söz konusu olan, eski kurumları yeni koşullara, yani üstyapıyı altyapıya uydurmaktır; değişen koşullarla, koşulların yarattığı gereksinmeleri karşılaması gereken kurumlar arasındaki çelişkileri gidermektir.

Evrim sürecinde geride kalmış toplumlarda görülen devrimler ise, belirli tarihsel koşullardan yararlanarak, bu toplumların evrimini hızlandırmak, bazı evreleri atla-

mak amacını taşır. Birinci grup ülkelerdeki devrimciler, koşulların gereğini yerine getirmek ve gereksinimlerin doğurduğu devrimci ideolojiyi izlemekle yetinmek durumundadırlar. Toplumun henüz ulaşamadığı bir aşamaya göre kurumlar oluşturmak, böylece gelişmiş ülkelerle aralarındaki açığı —bir ölçüde olsun— kapatmak zorundadırlar. Kendilerinden çok önce o aşamaya ulaşmış olan toplumların deneyimlerinden ders alabilmek olanağına sahiptirler. Ama o devrimin doğal taşıyıcısı, itici gücü olan toplumsal sınıfın bulunmaması ya da çok güçsüz olması nedeniyle de, işleri çok daha zordur. Ancak, eski düzenin savunucusu güçlerin —tarihsel nedenlerle— zayıflamış oldukları bir andan yararlanarak iktidara gelebilirler. Temel devrimci gücün yokluğunu ya da zayıflığını ise, ideolojiye büyük ağırlık vererek ve o ideoloji etrafında iyi örgütlenmiş "bilinçli" bir çekirdek oluşturarak telafi etmeye çalışırlar.

Toplumlardaki güçler dengesinin değişmemesine karşın, eski güçler dengesinde ağır basan güçlerin çıkarlarına ve dünya görüşlerine göre biçimlenmiş olan kurumların değişmemekte direnmesi, devrimin nesnel (objektif) koşullarını oluşturur. Varolan bu düzeni eleştiren ve yeni bir düzenin ilkelerini içeren ideoloji ise, devrimin öznel (sübjektif) koşulu sayılabilir. Devrimi, bilinçsiz bir ayaklanmadan, kızgınlık birikimlerinin kırıp-dökmeye dönüşmesinden ayıran ana özellik, sahip olunan "devrimci bilinç", yani "bilinç" ögesidir.

Evrim sonucu doğan devrimlerde, ideoloji evrime koşut olarak doğar, devrimci eylem içinde gelişir. Böyle bir devrimde, ideolojinin ağırlığı, nesnel koşulların çok gerisinde kalır. Oysa geri kalmış ülkelerde nesnel koşullar yeterince oluşmamış olduğu için, ideolojinin önemi artar. İdeoloji, devrimi olanaklı kılan ortamdaki, somut koşullardaki eksikliği giderme, boşluğu doldurma işlevini üstlenir. Burada ideoloji, gene devrimci eylem içinde bazı de-

ğişikliklere uğramakla birlikte, devrim öncesinde hazır olarak vardır ve çoğunlukla da, ana çizgileriyle gelişmiş ülkelerden aktarılmıştır. Amaç zaten o ülkelerin düzeyine daha hızlı bir biçimde ulaşmak olduğu için, bunu doğal karşılamak gerekir. Devrimci ideoloji, devrimin öncüsü güçlerin toplumsal özelliklerine göre bazı değişimler geçirmekle birlikte, ana doğrultuda aynı kalır.

Her devrim belirli toplumsal güçlere dayanarak gerçekleşir. O güçlerin yeterince gelişmediği ortamlarda ise, devrimci ideolojinin kendisi, yarattığı bilinç ve kitlesel etkiyle devrimci bir güç oluşturabilir. Bir ayaklanmanın, bir hükümet darbesinin, bir bağımsızlık savaşının, tarihi hızlandırmak amacındaki bir devrime dönüşmesinde, devrimci ideolojinin etkisi büyüktür. Ama ideolojinin devrimdeki ağırlığının artması ölçüsünde, o ideolojinin dogmatikleşmesi olasılığı da artar. Çünkü söz konusu ideoloji, bir anlamda, varolması istenilen ama henüz varolmayan koşulların ürünüdür.

Mustafa Kemal —tıpkı Lenin gibi— Birinci Dünya Savaşı'nın ülkesindeki eski düzenin temsilcilerini, maddi ve manevi açıdan yıpratmasından yararlanarak, evrimin henüz zorunlu kılmadığı, yeni bir toplumsal-siyasal düzeni yaratacak süreçleri harekete geçirmiştir. Lenin, Rus ordusunun perişan olması sayesinde, küçük ama iyi örgütlü ve bilinçli bir güce dayanarak siyasal iktidarı ele geçirirken; Mustafa Kemal, ülkesini düşman işgalinden kurtarmanın kendisine kazandırdığı olağanüstü etkiyi kullanarak devrimi gerçekleştirmiştir. Lenin'in Rusya'nın koşullarına uydurmaya çalıştığı marksist ideoloji —yukarıda değindiğimiz nedenden dolayı— dogmalaşırken; Mustafa Kemal, liberalizm ve sosyalizmden yararlanarak Türkiye' nin koşullarına göre oluşturmaya çalıştığı devrimci ideolojinin dogmalaşma olasılığını önlemeye çalışmıştır. İdeolojik kalıplaşmanın hızlı bir değişim süreciyle bağdaşmayacağını vurgulayarak, bir anlamda "sürekli devrimcilik" anlayışını savunmuştur.

Kemalizmin önünde iki aşamalı bir amaç vardı: Bağımsızlık ve çağdaşlaşma. Bu ereklere ulaşmak için, ideolojinin çerçevesini oluşturan milliyetçilik, cumhuriyetçilik ve laiklik ilkeleri Fransız Devrimi ve dolayısıyla liberalizmden; devletçilik, halkçılık ve devrimcilik ilkeleri de sosyalizmden esinlendi. Ve böylece de, çağdaş sosyal demokrasi'nin özünü oluşturan liberal-sosyalizm sentezini daha 1920'lerin Türkiye koşullarında yakalamış oldu!

Kemalizm içinde "milliyetçilik", bir yandan ulusal bağımsızlığın sağlanması, öte yandan da çağdaşlaşma gereksinimlerini karşılamaya yönelik ideolojik bir öge oluşturuyordu. Çağdaş bir toplum olmanın ön koşulu ulus olmaktı. Bu aynı zamanda, çağdaş toplumun temel özelliklerinden olan demokratikliği sağlayabilmek için de gerekliydi.

Atatürk, tüm sömürge durumundaki ülkelerin, kendi deyimiyle "mazlum milletler"in birer birer bağımsızlıklarını kazanacağını çok önceden söylemiş, ulusal kurtuluş savaşının başarısı ile de onlara cesaret vermiştir. Emperyalist devletlere karşı kazanılan bu ilk kurtuluş savaşı, giderek evrensel bir model oluşturmuştur. Kemalist milliyetçilik anlayışının dışa yönelik hedefi, "çağdaş uluslar topluluğunun eşit haklara sahip bir üyesi olmak"tır. Sadece siyasal bağımsızlıkla yetinmeyen, ekonomik bağımsızlığı da içeren bir "tam bağımsızlık", bu hedefin ayrılmaz bir parçasıdır.

Kemalist milliyetçiliğin içe yönelik hedefi ise, çağdaş bir ulus yaratmaktır. Atatürk'ün "ulus" anlayışında ne "ırkçı" ne de "ümmetçi" bir yaklaşıma yer vardır. O'na göre, ulusu yaratan temel öge, ortak tarih, o ortak tarihin ürünü ortak dil ve sonuç olarak ortak kültürdür. Karmaşık bir etnik yapıdan, kendine güvenen çağdaş bir ulus yaratmak için çaba gösterdiğinde, örneğin "Ne mutlu Türk olana" dememiş, "Ne mutlu Türk'üm diyene" demiştir. O'nun için "Türk", Anadolu toprakları üzerinde "ke-

derde, kıvançta" dayanışma içinde olan insanların "ortak adı"dır. Orta Asya'daki Türk kökenliler o milliyetçilik anlayışı içinde yer almazken, Anadolu'nun tüm insanları, etnik kökenlerine bakılmaksızın ulusun bir parçası sayılmışlardır.

"Irk" ya da "din" ögelerinin öne çıktığı milliyetçilik anlayışlarının neden olduğu "vahşet", Balkanlar'dan Kafkasya'ya kadar dünyanın gözleri önünde —hem de 20. yüzyıl tamamlanırken— yaşanmıştır. Ve o yaşananlar, Atatürk'ün 1920'lerde savunduğu milliyetçilik anlayışının ne kadar "ilerici", ne kadar "insancıl", ne kadar "çağdaş" olduğunu göstermiştir.

Kemalizmin ilkelerinden "cumhuriyetçilik", bir anlamda milliyetçiliğin doğal sonucu gibi görülebilir. Eğer egemenlik ulusa ait ise, ülkenin kimler tarafından hangi kurallara göre yönetileceği de ulus tarafından belirlenecek demektir. Kemalist ideoloji içinde cumhuriyetçilik, giderek "demokrasi" ile bütünleşir, eş anlamlı hale gelir. Cumhuriyetçilik aynı zamanda, siyasal iktidarların dinsel kökenli olmaktan çıkması, laikleşmesi, siyasal rejimin çağdaşlaşması demektir.

Mustafa Kemal, cumhuriyet rejiminden ne anladığını şöyle açıklıyordu: "Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz cumhuriyeti kurduk, on yaşını doldururken demokrasinin bütün gereklerini sırası geldikçe uygulamaya koymalıdır. Milli egemenlik esasına dayalı memleketlerde siyasi partilerin var olması tabiidir. Türkiye Cumhuriyeti'nde de birbirini denetleyen partilerin doğacağına şüphe yoktur."

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bile, oldukça demokratik bir mecliste tartışılarak, zaman zaman sert biçimde eleştirilerek, denetlenerek yürütülmüş olması son derece önemli ve anlamlıdır. Mustafa Kemal bu tercihi yaparken, elbette harekete içte ve dışta bir "meşruluk" kazandırmak amacı da taşımıştır. Ama Kurtuluş Savaşı sonrasında iz-

lediği yol da, demokrasinin O'nun açısından bir "temel tercih" sorunu olduğunu ortaya koyuyordu. Devrimin tehlikeye düşmesi nedeniyle, zaman zaman sert önlemlere başvurmak zorunda kaldığı zaman bunu doğal saymıyor, "Onlar ancak başka önlemlerle önüne geçilemeyecek büyük tehlikeler karşısında kalındığı zaman zorunlu olarak onaylanır" diyordu.

Mustafa Kemal, demokrasinin her şeyden önce bir özgürlük sorunu olduğuna inanıyordu: "İrade ve egemenlik milletin tümüne aittir ve ait olmalıdır. Demokrasi sosyal yardım veya iktisadi teşkilat sistemi değildir. Demokrasi maddi refah meselesi de değildir. Böyle bir nazariyat vatandaşların siyasi hürriyet ihtiyaçlarını uyutmayı amaçlar... Bir ulusu oluşturan bireylerin o ulus içinde, her çeşit özgürlüğü, yaşamak özgürlüğü, çalışmak özgürlüğü, düşünce ve vicdan özgürlüğü güven altında bulunmalıdır."

Kemalizm, "demokratik bir kültür" oluşturmak; kadınlara, gençlere ve hatta çocuklara "yönetime katılma bilinci" aşılamak için büyük çaba gösterdi. 23 Nisan, 19 Mayıs, Kadın Hakları, hep bir bütünün parçalarıydı. "Halk evleri", ve "halk odaları" benzer işlevler üstlenmişlerdi. Kemalist tek parti bile, dışarıda henüz var olamayan siyasal çoğulculuğu kendi içinde yaşıyordu.

Mustafa Kemal'in demokrasi anlayışı, Kemalizmin en önemli ilkelerinden olan "halkçılık"tan soyutlanamaz. Atatürk başlangıçta halkçılığı, "hükümetlerin halkın eline geçmesi" biçiminde tanımlıyordu. Ama zamanla bu ilkenin de içeriği gelişti ve Halk Partisi'nin programlarında üç ögeyi içermeye başladı: Siyasal demokrasi, yasalar önünde eşitlik, sınıf çatışmalarının kabul edilmemesi ve toplumun dayanışma içerisinde gelişmesi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde girişilen reformlar hep devleti kurtarma amacına dönüktü. Oysa Mustafa Kemal, halka güç kazandırmadan, halka da-

yanıp onun yaratıcı gücünden yararlanmadan çağdaş bir topluma ulaşılamayacağının bilincindeydi. Halkçılığın toplumsal-ekonomik içeriğini şöyle açıklıyordu: "Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya zorunlu olan bir halkız. Bundan ötürü her birimizin hakkı vardır. Yetkisi vardır. Fakat çalışmakla bir hakkı elde ederiz. Yoksa arka üstü yatmak ve yaşamını çalışmaktan uzak geçirmek isteyen kişilerin bizim toplumumuz içinde yeri yoktur. Halkçılık toplumsal düzenini emeğine, hukukuna dayatmak isteyen bir toplumsal uğraştır."

Kemalizm, seçkinciliğe karşı bir ideolojidir. Halkçılık ilkesinden hareketle yapılan birçok reform, Osmanlı geleneğinin ürünü olan bir seçkin-halk ikilemini aşmaya yönelikti. Bu amaçla girişilen en önemli atılımlardan birisi, "Türk dilini yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmak" amacıyla gerçekleştirilen "dil devrimi", yani dilde arılaştırma çabalarıdır. Sadece seçkinlerin anladığı Arapça-Farsça karışımı Osmanlıca terkedilmiş, türetme ile zenginleştirilmiş Türkçe, yazı ve bilim dili olmaya başlamıştır. Öğrenilmesi güç olan eski yazının yerine Latin alfabesinin kabulü, halkın eğitimini kolaylaştırmak amacını da taşımıştır.

Kemalist halkçılık, "ayrıcalıksız-sınıfsız" bir toplum öngörüyordu. Fakat bu, toplumsal sınıfları kaldırmayı amaçlayan Marksist anlayışı yansıtmıyordu. Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinde, marksist anlamda bir "egemen sınıf" ve işçi sınıfı bulunmadığı varsayımından hareket etmekteydi. Öyleyse, var olmayan bir sınıf çatışması ve ayrıcalık toplum kesimleri yaratılmamalıydı. Suna Kili'nin de vurguladığı gibi; Kemalizm "herhangi bir sınıfın egemenliğini reddeden, ılımlı toplumculuğu öngören, her türlü sömürüye karşı" bir dünya görüşünü yansıtır.

Zaten "halk" dendiğinde, kastedilen "ayrıcalıkları bulunmayan toplum kesimleri" değil midir?

Kemalizmin "devrimcilik" ilkesi, halkçılıkla ve hatta

demokrasi anlayışı ile iç içe bir anlam taşır. Mustafa Kemal'in 1923 yılında Konya'da yaptığı bir konuşmada yer alan şu tümceler, O'nun nasıl bir devrimcilik anlayışından yola çıktığını, hiçbir yanlış anlamaya yer vermeyecek kadar açık bir biçimde sergiliyor: "Bozuk zihniyetli milletlerde büyük çoğunluk başka hedefe, aydın denen sınıf başka zihniyete sahiptir. Aydın sınıf telkinle, aydınlatma ile büyük çoğunluğu kendi amacına göre ikna etmeyi başaramayınca, başka yollara başvurur. Halka zorbalık etmeye başlar. Başarıya ulaşmak için, aydın sınıfla halkın zihniyeti ve hedefi arasında tabii bir uyum olması gerekir. Yani aydın sınıfın halka telkin edeceği ilkeler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalıdır. Bu halk bir defa karşısındakinin samimiyetle kendilerine yardımcı olduklarına inanırsa, her türlü hareketi derhal kabule hazırdır. Bunun için gençlerin her şeyden evvel millete güven vermesi gereklidir."

Bu, seçkinciliği yadsıyan, halkla bütünleşmeye ve dolayısıyla demokratik yöntemlere büyük önem veren bir devrimcilik anlayışıdır.

Kemalist devrimcilik anlayışının iki yanı vardır: Birinci yanı, eski düzenin geçerliğini yitirmiş kurumlarını yıkıp, yerlerine çağın gereksinimlerini karşılayacak kurumları koymakla ilgilidir. Ama Kemalizm bununla yetinmemekte, devrimciliği aynı zamanda sürekli olarak yeniliklere, değişmelere açıklık biçiminde anlamakta ve kalıplaşmaya karşı çıkmaktadır. "Sürekli devrimcilik" anlayışını yansıtmaktadır.

En ileri kurumlar bile, koşullar içinde eskir. En ileri bir devrimin "bekçiliği" ile yetinenler, günün birinde değişen koşulların gerisinde kalmaktan, tutuculaşmaktan kurtulamazlar. Kemalizmin bu sürekli devrimcilik anlayışını benimsemeden, sadece Atatürk'ün sağlığında gerçekleştirdiklerinin bekçiliği ile yetinenleri "kemalist" saymak yanlıştır

Kemalizmin "devletçilik" ilkesini de, halkçılık ilkesi ile bağlantılı olarak değerlendirmek gerekir. Yoksul, yüzyıllardır ihmal edilmiş bir halk, nasıl kalkınacak ve hak ettiği çağdaş yaşam düzeyine ulaşacaktır? Bat 'nın gelişmiş toplumlarının nasıl bir yoldan geçerek o noktaya geldikleri biliniyordu. Bir yandan kendi halklarını, öte yandan geri kalmış ülke halklarını sömürerek bir sermaye birikimi oluşturmuşlardı. Oysa Türkiye'nin kendisi geri kalmış bir ülkeydi. Halkın sırtından bir sermaye birikimi oluşturulmasına, onun birkaç kuşak daha yoksul tutulması pahasına bir kalkınmaya ise "halkçılık" anlayışı karşıydı.

1923-1930 yılları arasında, kalkınma için gerekli yatırımları yapması özel girişimlerden beklendi. Ama bu işlevi yerine getirmeye özel kişilerin ne yeterli parası, ne yeterli deneyimi, ne de yeterli teknik bilgisi vardı. Dünya' yı sarsan 1929 ekonomik bunalımı ise, liberal ekonomi politikalarının tam bir başarısızlığını vurguluyordu. Kemalizm, ülkeyi kalkındırmak, halkı çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak için "devletçilik" ilkesini benimsedi. Böylece hem sanayileşme gerçekleştirilecek, altyapı oluşturulacak, hem de hakça bir dağılım yapılacak ve ekonomik gücü kullanan bir sınıfın halkı ezmesine olanak verilmemiş olacaktı.

Kemalist tek partinin programında 1935 yılında yapılan son düzenlemelerden sonra, devletçilik ilkesi şöyle tanımlanıyordu: "Özel çalışma ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi gelişmişliğe eriştirmek için, milletin genel ve yüksek yararlarının gerektirdiği işlerde, özellikle iktisadi alanda devleti fiilen ilgilendirmek önemli esaslarımızdandır. İktisat işlerinde devletin ilgisi fiilen yapıcılık olduğu kadar, özel girişimleri teşvik ve yapılanları düzenleme ve denetlemedir."

Türkiye başlangıç aşamasında, devletçiliğin iki bü-

yük yarannı gördü: Bir yanda, özellikle altyapı ve sanayi yatırımları sayesinde oldukça hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirilirken; öte yanda, sanayileşmenin devlet eliyle oluşumu sayesinde, Türk işçisi Batı'daki örnekleri gibi, insancıl olmayan koşullar içinde birkaç kuşağın feda edildiğini görmedi. 1929-1939 arasındaki on yılda dünya sanayi üretimi yüzde 19 artarken, Türkiye'de sanayi üretimi artışı yüzde 96'yı buldu. Sovyetler Birliği ve Japonya dışında hiçbir ülke, bu alanda Türkiye'den daha hızlı bir büyüme sağlayamadı. Giderek oluşmaya ve büyümeye başlayan sanayi işçisi sınıfı, nasıl hiçbir mücadele vermeden seçme ve seçilme haklarını elde ettiyse; gene kan dökülmesine, kuşaklar boyu süren büyük acılar çekilmesine gerek kalmadan, insancıl çalışma koşullarına kavuştu. Kemalist "sürekli" devrimcilik anlayışını daha sonra sürdürenler, sendikalaşma, grev ve toplu sözleşme gibi hakları vermek için de, işçi sınıfının rejimi zorlamasını beklemediler.

Altı ok ile simgeleştirilen kemalist ilkeler içerisinde, Atatürk'ün en önem verdiği ilkelerin başında belki de "laiklik" geliyordu. Ülke koşullarının daha hiç hazır olmadığı bir aşamada bile çok partili düzene geçişte sakınca görmezken, tek bir koşul ileri sürmüştü: Laiklikten ödün vermemek! Serbest Fırka'nın önderliğini üstlenecek olan Fethi Okyar'a yazdığı mektupta şu satırlar dikkati çekiyordu: "Memnuniyetle tekrar görüyorum ki, laiklik esasında beraberiz. Zaten ben'im siyasi hayatta bir taraflı olarak daima aradığım ve arayacağım temel budur."

Tarih boyunca hemen tüm devrimciler, din ile değil, ama bir kısım din adamları ile karşı karşıya gelmişlerdir. Çünkü, "eski düzen"le çıkarları bütünleşmiş olan bir din adamları kesimi, köklü değişimlere hep karşı çıkmış, dini bir siyasal amaç için kullanarak kitleleri etkilemeye çalışmışlardır. Kendilerinin etkisini ve ağırlığını azaltacak her girişimi de "dinsizlik" olarak nitelendirmekten çekinme-

mişlerdir. Padişahın ve düşmanın çıkarları ile bütünleşerek, Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal'in idam fermanını çıkaranlar gene bu tür din adamları olmuştur.

Fransa'daki Müslümanların manevi önderi Şeyh Abbas, "Atatürk cehalete karşı savaştı, İslam'a karşı değil" derken, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş koşullarını gözönüne alıyordu. Müslüman Türk halkı, Kuran'ı kendi dilinden okuyup anlama olanağına ancak laik cumhuriyet rejimi sayesinde kavuştu. Türkçe ezan gene aynı ortamda gerçekleşti; ama çok partili siyasal sisteme geçildikten sonra, tutucu, kemalizme karşı güçlere verilen bir ödün olarak ortadan kalktı.

Kemalizm, sırasıyla siyasal sistemi, hukuk sistemini, eğitim sistemini ve kültürü laikleştirdi. Bir İslam ülkesinde ilk laik devlet böylece doğmuş oldu. Eğer çok sayıdaki Müslüman ülke içinde tek çağdaş demokratik bir hukuk devletine sahip ülke Türkiye ise, bunun laiklikle bağlantısı bulunmadığını öne sürmek elbette ki olanaksızdır. Petrol gibi büyük ve kolay gelir kaynaklarına sahip olmadığı halde, Türkiye'nin Müslüman ülkeler içinde en sanayileşmişi, en ileri teknolojiye ve çağdaş ekonomiye sahip bulunanı oluşu da ayrıca düşündürücüdür.

***

Kemalizmin bir ideoloji olarak çerçevesini çizdikten ve Kemalist Devrim'in temel özelliklerine değindikten sonra, Türkiye'nin gündemindeki bazı soruları teker teker yanıtlamakta yarar var.

İlk soru, kavram ve kavramların anlatılmasında kullanılan sözcüklerle ilgili: "Atatürkçülük" demek mi daha doğru, yoksa "Kemalizm" demek mi?

İdeolojiler, toplumsal gereksinmeleri karşılayan, o gereksinmeleri duyan kesimlerce benimsenmiş, kendi içlerinde tutarlı inanç sistemleridir. Sağcı ideolojiler daha

çok duygulara, solcu ideolojiler ise akla seslenirler. Kemalizm de, akla ve insancıl değerlere dayalı "çağdaş" bir toplum özlemine yanıt veren, geri kalmışlıktan kurtulma istencini yansıtan bir ideolojidir.

Oysa, Atatürkçülük dendiğinde —böyle bir ideolojik kavramdan çok— bir kişiye yönelik hayranlık çağrışımı öne çıkıyor. Adeta bir "putlaştırma" eğilimi yansıyor. Hele "Atatürkçülük" adına, Atatürk'ün isminin arkasına saklanılarak yapılanlar düşünülünce, "yıpratılmış" olan bu sözcükten vazgeçmek daha doğru gözüküyor.

Atatürkçülüğü, Atatürk'ün sağlığında —o günün koşullarının gereği olarak— yaptıklarının "bekçiliği" biçiminde anlayanlar var. Bu kemalizmin "tutucu" yorumudur ve "sürekli devrimci" özüne aykırıdır. Bir de —özellikle çok partili döneme geçtikten sonra— ülke yönetimine gelen ve Atatürk'e saygı duydukları halde Kemalizme "kısmen" karşı olanlar söz konusudur. İşte "Atatürkçülük" sözcüğünün, bu iki kesimle ilgili olarak kullanılmasının daha doğru olduğunu söyleyebiliriz.

Kemalizm ise "ilerici" bir ideolojidir. Ne geçmişin bekçiliği, ne de kalıplaşmış bir inanç sistemidir. Değişen koşullar içinde, sürekli ve akılcı bir yenilenmeyi ve o yenilenmenin ilkelerini içerir.

Yanıtlanması gereken ikinci soru da şu: Kemalizm için amaç "insan" mıdır, yoksa "devlet" mi? Kemalist devlet anlayışı "sivil toplum" özlemi ile çatışır mı, çatışmaz mı?

Faşizmin ve hatta komünizmin tersine, Kemalizm için "devlet" sadece bir "araç"tı. Kemalist devletçilik, bir ideolojik tercihin değil, toplumsal bir zorunluluğun ürünü idi. Ne burjuva sınıfı ne de sömürgeleri olan bir toplumda, altyapıyı da temel sanayii de devlet kurdu. Bunu yaparken de, birkaç kuşağın emekçilerini —Batı'daki gibi— ezmedi. Tersine, Batı'da "kan"la elde edilen hakları, kitlelere "ciddi bir istem" bile olmadan verdi.

Anadolu Ajansı bir "devlet dairesi" olarak değil de bir anonim ortaklık olarak kurulduğunda, yıl 1925'ti. Anaparanın tümünü devlet koyduğu halde, payların yarısı çalışanlara verilmişti. Daha sonra Türkiye'de ilk radyoyu da kuracak olan Telgraf Telefon Anonim Şirketi 1927 yılında oluşturulduğunda, tüm payları özel kişilerindi. İş Bankası bir "özel girişim" örneği olarak kuruldu ve Atatürk de paydaşları arasında yer aldı.

Mustafa Kemal, çok önem verdiği Türk Dil ve Tarih Kurumları için önerilen devletçi modelleri geri çevirmişti. Hatta Fransız Akademisi modelini bile uygun bulmamıştı. Onların birer dernek olarak yapılanmalarını sağlamakla yetinmedi; parasal açıdan da, devletten ve geleceğin siyasal iktidarlarından bağımsız kalmak için, onları kendi "mirasçıları" olarak belirledi.

Bütün dünyada katılımcı demokrasinin, özerk kurumların moda olduğu bir dönemde mi yapıldı bunlar?

Tam tersine. Her şeyin devletin içinde olduğu, aile dahil hiçbir kurumun devlet denetimi ve düzenlemesi dışında kalamadığı, faşizmin ve komünizmin yükselme döneminde ve bu yöndeki telkinlere karşın yapıldı! Atatürk' ten 27 Mayıs Anayasasına, Türkiye'ye bağımsız ve demokratik kurum anlayışını Kemalistler getirdiler. Daha dünyada "sivil toplum" anlayışının bulunmadığı bir dönemde, son derece yoksul ve eğitimsiz bir toplumda, baskıcı geleneklere karşın, geleceğin "sivil toplum"unun tohumları birer birer atıldı.

Oysa aynı dönemde, Max Weber bile demokrasiyi şöyle tanımlıyordu: "Demokraside, halk güvendiği bir önder seçer. Seçilen önder, 'şimdi sesinizi kesin ve bana itaat edin' der. Artık halk ve parti onun işine karışamazlar."

Bir başka önemli soru da, Kemalizm ve demokrasi ile ilgili: Bazılarının öne sürdüğü gibi, gerçekten de Kemalizmin içinde "demokrasi" yok mu? Atatürk acaba gerçek bir diktatör müydü?

Ünlü siyaset bilimci Maurice Duverger'nin "Kemalist Tek Parti" yönetimini özenle incelediğini biliyoruz. Duverger, bu yönetim biçiminin, mutlak baskı rejiminden ulus egemenliğine geçişi sağlamak, demokratik rejimin gerektirdiği ortam ve koşulları hazırlamak ve sonunda tam bir demokrasiyi gerçekleştirmek amacına yöneldiği görüşündedir. Kemalizmin, demokrasi geleneği bulunmayan gelişmekte olan ülkeler için, demokrasiye hazırlanma ve geçiş yolunda "en uygun ideoloji" olduğunu savunmaktadır.

Aslında, tarihsel olgu ve olaylar, ancak dönemlerinin koşulları içinde değerlendirildiğinde bir anlam taşırlar. Belirli bir anda belirli bir toplumdaki yönetim biçimi de ancak iki türlü değerlendirilebilir: Ya aynı toplumda daha önce var olan yönetim biçimi ile karşılaştırarak, ya da aynı dönemde benzer koşullara sahip olan başka toplumların yönetim biçimleriyle karşılaştırarak... Her iki yaklaşımda da, Kemalist Türkiye'nin "oldukça demokratik" sayılması gerektiği açıktır. Atatürk yönetiminin, kendisinden önceki Osmanlı rejiminden de, aynı dönemde ya da daha sonraları var olan —benzer koşullardaki— geri kalmış ülke rejimlerinden de "çok daha demokratik" olduğu tartışma bile götürmez.

Tarihçi Sina Akşin —alışılmışın dışına çıkarak— bir başka yaklaşım deniyor. Kemalist tek parti yönetimini, aynı dönemin Avrupa ülkelerinin yönetimleriyle karşılaştırıyor. Vardığı sonuç şudur:

"Bugün demokrasimiz, Atatürk döneminin attığı, İnönü döneminin pekiştirdiği sağlam temeller sayesinde, Atatürk döneminden çok daha ileridedir. Ama Atatürk döneminde Avrupa ortalamasından daha ileriyken, 1945' ten beri o ortalamanın gerisindeyiz. Mutlak olarak ilerledik, ama Avrupa'ya göre geriledik."

Mustafa Kemal, halk tarafından seçilmeyi ve başkanlık sistemini niçin istemedi? TBMM Genel Kurulu, cumhurbaşkanlığı süresinin 7 yıl olmasını, M. Kemal'in mecli-

si dağıtma yetkisine sahip kılınmasını ve başkomutanlık yetkisi taşımasını acaba nasıl reddetti?

Hitler dönemi Almanya ve Avusturya'sını terkeden 142 bilim adamı, Batı'nın gelişmiş ve varlıklı ülkeleri dururken, niçin Türkiye'ye gelmeyi tercih etti? Birçoğu dünya çapında olan bu solcu ya da Yahudi bilim adamlarını, güç koşullar içindeki bir geri kalmış ülkede on yılı aşkın süre hizmet etmeye iten gerekçe acaba neydi?

Atatürk —resmi ya da özel— hiçbir dış geziye çıkmadığı halde, dünyanın birçok önde gelen devlet adamları, yoksul ve geri kalmış bir ülkenin devlet başkanını ziyaret etmek için adeta sıraya girmişlerdi. İngiliz kralından İsveç veliahtına, Fransız başbakanına kadar, Atatürk'e ve Kemalist Türkiye'ye gösterilen bu ilgi çok anlamlıydı.

1920'lerde "eski dünya"da Avrupalı olmayan ve bağımsız kalabilmiş dört ülke bulunuyordu. Ama Türkiye dışında kalan Çin, Habeşistan (Etiyopya) ve İran zaman içinde istilaya uğradılar. Mussolini'nin bir demeci, bu ortamda Türkiye'de tedirginlik yaratmıştı. Bunun üzerine Mussolini, Türk büyükelçisine hemen şu mesajı verdi: "Türkiye bu kapsamın dışındadır. Zira bir Avrupa ülkesidir."

60 yıl öncesinin Türkiye'si, İtalyan diktatörünün bu düzeltmeyi yapmak gereğini duyduğu koşullarda, acaba niçin bugünkünden daha Avrupalı sayılıyordu?

Tarih boyunca bütün devrimler kanlı olmuştur. Ama insanlık tarihinin rastladığı en "köklü" ve "cüretli" devrimlerden birisi olan Kemalist Devrim, inanılmayacak ölçüde az kan dökülerek gerçekleştirilmiştir. Bunun iki nedeni olduğunu söyleyebiliriz: Birinci neden, Mustafa Kemal'in —hemen tüm umutların tükenmiş olduğu bir noktada— ulusal bağımsızlığı sağlarken kazanmış olduğu "büyük" saygınlıktır. İkinci neden ise; demokratik, iyimser, doğruların anlatılarak, insanların kazanılabileceğine inanan bir düşünce yapısına sahip olmasıdır.

"'Saltanat" kaldırılırken, bazı dirençleri kırabilmek için tehdit edici konuşmalar yapmıştır. Devrime yönelik bazı hareketleri "şiddet"e başvurarak bastırmıştır. Ama bu yöntemleri hiçbir zaman "doğal" ve "geçerli" sayma kolaycılığına kapılmamıştır. Ancak "çok zorunluk" olduğunda başvurmuş ve bunu da açıktan söylemek gereğini duymuştur. Doğruluğuna inandığı yöntemin ne olduğu ise, şu tümcelerde dile gelmiştir:

"Düşünce akımlarına karşı düşünceye dayanmayan güçle karşılık vermek, o akımı yok etmedikten başka; herhangi bir kişiyle, herhangi bir insanla konuşulduğu zaman, onun herhangi bir düşüncesini güç zoruyla reddederseniz o direnir. Direndikçe kendi kendini aldatmakta daha çok ileri gidebilir. Bu nedenle düşünce akımları, baskıyla, şiddetle, kuvvetle reddedilemez. Tam tersine güçlendirilir. Buna karşı en etkin çözüm, gelen düşünce akımına, karşı bir düşünce akımı vermektir."

Kemalist Devrim'in gerçekleştiği ortamda, Türk toplumu, Batı'da çağdaşlaşmanın itici gücünü oluşturan iki temel sınıftan yoksundu: Ne gerçek anlamıyla bir kentsoylu sınıfı (burjuvazi) vardı, ne de örgütlü bir işçi sınıfı. Dışarı ile ilişki içerisinde ticaret yaşamında etkili olan kesim ise, daha çok Müslüman olmayan azınlıklardandı. Ve işgalci güçlerle işbirliği yaptıkları için, Kurtuluş Savaşı'nın sonunda çoğunluğu ülkeyi terketmek zorunda kalmıştı.

Mustafa Kemal'in önce bağımsızlığı sağlamak, sonra da çağdaş bir toplum yaratmak için dayanabileceği güçler belliydi. Öncelikle sivil ve asker bürokrasi, bir ölçüde de, ulusal nitelikli küçük tüccar ile büyük toprak sahipleri.Ordu'nun zaten varoluş nedeni bağımsızlıktır. Osmanlı'nın "çöküş" döneminde çağa ilk açılan kurum olmak zorunda kaldığı ve neredeyse "örgütlü" tek gücü oluşturduğu için, "başlangıçta" Kemalist Devrim'in en büyük desteği olması kaçınılmazdı. Ama Atatürk, askere dayalı bir

sistem kurmak niyetinde değildi. Daha gencecik bir subay iken, İttihat ve Terakki'nin ünlü Selanik Kongresi'nde, "ya üniformanızı bırakın ya da siyaseti" diye haykırmıştı. Kurduğu devlette orduyu siyaset dışında tutmak için bilinçli bir tutum izledi. Kralların ve sivil cumhurbaşkanlarının bile törenlerde üniforma giydikleri bir dönemde, iki istisna dışında, savaş alanlarında kazanmış olduğu mareşal üniformasını bile taşımadı. Halkın karşısına hep "sivil" çıkmaya özen gösterdi.

Bir toplumsal hareketin ya da o hareketi yönlendiren önderin başarısını, hareketin "toplumsal tabanı"nın özelliklerine bakarak ölçmek gerekir. Kemalizmin, dayanmak zorunda kaldığı toplumsal tabanın olanaklarını çok aşan noktalara kadar ulaşabildiğini kabul etmek, tarihsel gerçeklere, "tarih"e saygının bir gereğidir. Ama 1990'larda Kemalist olabilmek, 1920'lerde varolmayan, ama Kemalist Devrim sayesinde ortaya çıkan yeni "ilerici" güçleri harekete geçirebilmekle olanaklıdır. Kemalizmin "sürekli devrimcilik" özü budur.

Kemalist Devrim'in karşısına tutucu güçlerin çıkması kaçınılmazdı. Birinci TBMM'de bile, sayıları 120'yi bulan bir "muhalefet" grubu vardı. Örneğin, sıtma ve frengi ile savaş yasası çıkarılırken, "hastalığın mikroplar yüzünden değil Allah'ın takdiriyle oluştuğu"nu savunuyorlardı. Genç cumhuriyet daha sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka deneyimlerini yaşadı. Çoğulcu demokrasi için koşulların "en alt" düzeyde bile hazır olmadığı açıktı.

Gerçi "tekparti"nin içinde ideolojik bir çoğulculuğa izin veriliyordu. (Bu baskı rejimlerinde düşünülmesi bile olanaksız bir durumdu!) Altı Ok'un bir ilkesi de "devletçilik" olduğu halde, Celal Bayar ve arkadaşları parti içinde açıktan "liberalizm" yanlısı bir tutum takınıyor ve önemli görevlere gelebiliyorlardı. Ama Atatürk bunu da yeterli görmeyerek, TBMM'ye "bağımsız" milletvekillerinin de gi-

rebilmesini ve grup oluşturmasını sağladı. Yasal "muhalefet"in yararına ve hatta zorunluğuna kesinlikle inanıyordu.

Atatürk'ün başlattığı, toplumu ve siyasal yaşamı demokratikleştirme sürecinin önemli bir aşamasını tamamlayarak "tek parti"li döneme son veren İsmet İnönü, daha ileriki yıllarda şöyle diyecekti: "Atatürk'ü devlet idaresinde, istiklalci, cumhuriyetçi ve demokratik rejimci olarak tarif etmek lâzımdır... Eğer sağlığı müsaade etseydi, belki de İkinci Dünya Savaşı'ndan önce bile, gene bizzat Atatürk, eserini tamamlayacaktı."

Son söz olarak şunu söyleyebiliriz: Kemalizm, akla ve bilime, gerçekçiliğe, insancıllığa, özgürlüğe ve sürekli devrimciliğe dayalı bir "çağdaşlaşma ideolojisi"dir. Günümüz koşulları içerisinde de anlamını ve önemini korumaktadır.

Tarihin Lenin'e değil Mustafa Kemal'e hak verdiği, evrensel değerleri O'nun yakalamış olduğunun daha iyi anlaşıldığı ve topluma kazandırdıklarının yitirilme tehlikesinin doğması ölçüsünde "önemi"nin daha iyi kavrandığı bir dönemde; Kemalizmin "ikinci doğuşu"nun yaşanmakta olduğunu söylemek, abartılı bir anlatım sayılmamalıdır!

ATATÜRK, UYGARLIK VE DÜNYA ULUSLARI

Prof. Dr. Suna KİLİ

ATATÜRK bir Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan çıkmış, tüm mazlum ulusların bağımsızlık, özgürlük eylemlerinin yol göstericisi olmuştur. Asker olmasına, savaştan gelmesine karşın Atatürk'ün en büyük özelliklerinden biri ve belki de en önemli niteliği bir büyük barışsever olması, ulusuna olduğu kadar tüm insanlığa da ulusu için beslediği duygu ve düşünceleri taşımasıdır. İnsancıl düşüncenin, inanç ve özlemin belki en güçlü temsilcisi Mustafa Kemal Atatürk'tür. Ve Atatürk'ün tüm dünya ulusları için önerdiği barış içinde, birlikte insanca yaşama ülkü ve özlemi günümüz dünyasının da en önemli sorunudur.

Öncelikle bilinmesi gereken konu şudur: Atatürkçülük, kapalı ideolojilerdeki, kapalı siyasal yönetim biçimlerindeki yıldırı eylemlerine dönük kalkınma modelini benimsememiştir. Atatürk'ün çağdaşlaşma modeli yıldırı yöntemini yadsır. Özünde barışçıdır. Ayrıca bu model mutlu bir azınlığın yararına işleyen sistemi, durağanlığı benimsemez. Atatürkçülük bölücü, ayırıcı değil, birleştirici, bütünleştiricidir. Bir sınıfın üstünlüğü değil, tüm toplumsal kesimlerin, ulusun, ulus istencinin üstünlüğü ilkesine dayanır. Tüm bu özellikler dışında Atatürk iç barışın köklü bir ekonomik kalkınma ve sağlıklı bir dağılıma da dayandığının bilincindeydi ve tüm atılımları bu doğrultuda olmuştur. Atatürk'e göre ulusun olanaklarını, ülkenin varlıklarını, ulus yararına, halk yararına kullan-

mak, geliştirmek ulusu tüm bireyleriyle mutlu kılmak, ülkeyi bayındırlaştırmak, gönendirmek devletin birincil görevidir. Tüm bunlar da iç barışın sağlanmasında önemli etkendir.

Atatürkçülükte ulusçuluk, ulusal sınırlar içinde yaşayan, aynı yazgıyı, aynı kıvancı, Türk ulusunun bireyi olma, ulus olma bilincini taşıyan herkesi Türk saymaktadır. Bu ulusçuluk saldırgan, yayılmacı değildir. Öbür ulusların varlığına saygılıdır. Tüm ulusları, insanlık evreninin saygınlığı, onuru, kişiliği, ulus ve insan olmaktan doğan hakları ve ödevleri bulunan birer topluluk olarak görü. . Ulusların, devletlerin zayıf, güçsüz ulusları sömürmesine onları egemenliği altına almasına karşıdır. Bu yönüyle Atatürkçülükte ulusçuluk insancıl, evrensel boyutlara ulaşmıştır ve barışçı bir işlev görmektedir. Atatürk'ün şu sözleri bu inancını ne kadar içtenlikle yansıtmaktadır: "Sömürgecilik ve yayılmacılık yeryüzünde yok olacak ve yerlerine uluslar arasında hiçbir renk, din, soy farkı gözetmeyen yeni bir uyum ve işbirliği çağı egemen olacaktır." "Eğer sürekli barış isteniyorsa kitlelerin durumunu iyileştirecek uluslararası önlemler alınmalıdır. Barış ilkesi insanlığın ilerlemesiyle paralel olarak güçlenmektedir." Barış, insanlık ve uygarlık. İşte Atatürk'ün sürekli ve yan yana kullandığı üç anlamlı sözcük. Atatürk, Atatürkçülük Atatürk'ün dış siyasa ilkesi hiçbir ülkenin yararıyla çatışmaz. Çünkü Mustafa Kemal hareketi, Atatürkçülük, Türk hümanizmasının doğuşudur. Atatürk'ün Türkiye için özlediği, amaçladığı birey olarak, toplum olarak, devlet olarak onurlu, bağımsız, özgür, insanca yaşamak, çağdaş uygarlığa ulaşmaktır. Atatürk bunu tüm ulusların, onların insanlarının da en doğal hakkı saymaktadır.

Atatürk devrim modeli kapitalist ya da sosyalist modellerinin kopyası değildir. Atatürk Devrimini oluşturan, devrim sürecinde alınan her karar, her uygulama, her

düşünce ulusal boyutlarda ele alınmış, ulusal çözümler olarak düşünülmüştür. Böylece, Atatürkçü kalkınma yöntemi kendine özgü ulusal bir model olmuştur. Çağdaşlaşma çabalarına yönelmiş gelişmekte olan ülkelerde yapılan son araştırmalar, model kopyacılığından kurtularak yapısal özelliklere göre oluşturulan kalkınma yöntemlerinin başarı şansının daha çok olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, ulusal kalkınma modelleri dış karışmacılığı önleyici bir ortam da yaratmaktadır. Kapitalist ya da sosyalist kalkınma modellerinden esinlenilmesine karşın, bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerdeki uygulamalar Atatürk'ün ulusal model oluşturma önerisini doğrulamaktadır. Bu durum ise Atatürk devrim modelinin sömürge durumundaki ve sömürge durumundan kurtulmuş tüm ülkeler için bir esin kaynağı olduğu gerçeğini vurgulamaktadır.

Öte yandan çağdaşlaşan toplumların, sağlanmak istenen yenilik ve değişiklikleri destekleyen bir ideolojiye gereksinmeleri vardır. Yayılmacı, yaptırımcı baskı ve bağlantıların dışında kalabilen hemen tüm yeni devletlerce benimsenen ideolojiler ya da düşün sistemleri daha çok Atatürk'ün ideolojisine benzemektedir, çünkü tümü ulusal ekin (kültür)e dayatılmış olan bir kalkınma ve sanayileşme ideolojisidir.

Atatürkçü ideoloji ulusal bağımsızlık savaşının ilk gününden başlayarak ulus bilincine, ulusçuluğa, ulusal birliğe, ulus oluşturmaya her eylemde, her davranışta, her uygulamada büyük ağırlık vermiş, bu ögeyi dışa karşı ve içeride sürekli vurgulamış, güçlendirmeye çalışmıştır. Atatürkçülük, İslamcı görüşler, yabancı ideolojiler ışığında çağdaşlaşmayı yadsır. Atatürkçülük bir yurt kurtarma eyleminden kaynaklanmaktadır. Gelişimi ise iç yapının sorunlarını çözmek, dış ilişkilere yön vermek, düşün, değerler sistemi ve yaşamda kökten değişiklikler yapma doğrultusunda olmuştur. Karar alma sürecinde gelenek-

sel değil, çağdaş ölçütler yer almıştır. Ulusçuluk, ulusallık, laiklik Atatürkçülüğün başlıca özellikleridir.

Bir toplum eğer çağdaş bir devlet olarak yaşamak istiyorsa, onun siyasal kurumları ve çalışmaları bu gereklere uymak zorundadır. Tarihsel imparatorlukların, kabilelerin güttükleri siyasa yerini etken bir ulusal devlet olma olanaklarını yaratacak siyasaya bırakmak zorundadır. Çağdaşlaşma biçimsel yönden ulusal devlet durumuna gelen toplumların gerçekten ulusal devlet durumuna dönüşmeleridir. Demek oluyor ki, gelişme, çağdaşlaşmanın ön koşullarından biri devlet kurumları çerçevesi içinde ulusçu bir siyasanın güdülmesidir. Bu siyasayı destekleyen, ona olanak veren yönetim biçimi, halkın istencini, ulusun egemenliğini öngören Cumhuriyettir. Atatürk siyasal tarihi iyi bilen, çağdaş gelişmeyi iyi yorumlayan bir önderdir. Onun için Cumhuriyet demiştir.

Atatürk'ün çeşitli konuşmalarında, "çağdaş uygarlığa erişmek" ve "Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı" tümceleri yer almaktadır.

Türklük ve uygarlık işte Atatürk'ün sık sık birlikte kullandığı iki sözcük. Türk ulusunun, Türkiye Cumhuriyetinin bugünü ve yarını O'nun varlığının temelindeki ulusal, laik, demokratik ve hukuksal olma bağlamında ve bu bağlamın sürekliliğinde saklıdır. Bu ayrıca gelişmiş ülkelerin deneyimlerinden yararlanırken, mazlum uluslara mazlum insanlara yol gösterici nitelikleri taşımaktan da güç almaktır. Atatürk devriminin amacı, Türk ulusunu kapalı bir toplum yaratmadan, bağımsız olarak çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmaktır. Bu amaca ulaşmak için ise, bilimi egemen kılan laik, halkçı, devrimci, ulusçu Cumhuriyetçi bir toplum ve devlet yönetimi öngörülmüştür.

Kendi kendini sınırlayabilme, gücü adalet ve özgürlük uğruna kullanma, yayılmacı amaçlardan vazgeçme, daha dar sınırlar, Misak-ı Milli sınırları içinde daha güç-

lü, daha ileri bir Türk devleti, Türk ulusu yaratma, tüm bunlar Atatürk önderliğinin özellikleridir. Atatürk devrimi ulusların yaşamında güven veren, güven yaratan usçu ve ulusal bir önderin, önder kadrosunun önemini vurgular. Kurtuluş Savaşı'na bir imparatorluğun dirilmesi için değil, ulusal sınırlar içinde ulusal bir siyasa güden Türk devletinin kurulması için girişilmiş ve bu yeni devletin çağdaşlaşması ve kalkınması gereği ve amacıyla yetinilmiştir. Çünkü Atatürk demektedir ki, "Bizim yolumuzu çizen, içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk ulusu ve bir de ulusal tarihlerin benzer acı olay ve üzüntüleri yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır." Amaç çağdaş, uygarlık düzeyine ulaşmaktır. Çünkü çağdaş olamayan uluslar özgür ve bağımsız olamazlardı. Araç da ulusal birlik içinde, ulusal güce, ulusal varlığa, bilime dayanarak Cumhuriyetçi, ulusçu, halkçı, devletçi, laik ve devrimci ilkeler doğrultusunda çalışmaktı. Önderliğin ulusa karşı sorumluluk duygusunu, hesap verme özelliklerini Atatürk 10. Yıl Söylevi'nde şu sözlerle dile getirmiştir: "Büyük Türk ulusu, 15 yıldan beri giriştiğimiz işlerde başarı vaad eden çok sözlerimi işittiniz. Mutluyum ki, bu sözlerimin hiç birinde ulusumuzun hakkımdaki güvenini sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım."

Türklük ve uygarlık ancak laik Cumhuriyet gerçeğinde yaşayacak ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma atılımları içinde ilerleyecektir.

ATATÜRK'Ü ANLAMAK

Yekta Güngör ÖZDEN

ATATÜRK

Tüm yoksunluklara, güç koşullara, ölüm buyruklarına karşın yaşamı hiçe sayıp, halkın istencine saygıyla ulusal egemenliği kullanacak Türkiye Millet Meclisi'ni toplayan ilk **BAŞKAN;** kendini yurduna adayıp dağılmış orduları düzene sokarak Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı utkuyla kazanan **BAŞKOMUTAN;** saltanatı ve hilâfeti yıkıp ümmet yapısına son vererek hak ve özgürlükleriyle tümleşen değişik kökenli kişilerden oluşturduğu ulusla kurduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk **CUMHURBAŞKANI;** bağımsızlık, özgürlük, egemenlik, insanlık, hukuk, barış, bilim ve sanatla dokuduğu "Türk Devrimi"ni gerçekleştirerek sürdürdüğü uygarlık koşusunu yenilikler ve atılımlarla başaran **DEVRİMCİ;** Türkiye'yi Türkiye yaparak Dünya'da eşit ve onurlu yerini almasını sağlayan ilkeleriyle çağdaşlık ve aydınlanmanın kaynağı **ÖNDER** ve **BAŞÖĞRETMEN;** Türkiye'mizin soyut ve somut tüm değerlerinin, sonsuza değin yaşayacak kutsal ve görkemli varlığının simgesi bilerek her gün andığımız, özlediğimiz ve kendisine lâyık olmak özeninden kıvanç duyduğumuz Yüce **ATATÜRK,** adımız, andımızdır.

Atatürk'ün "İstiklâl-i tam" diyerek her alanda gerçekleşmesini istediği bağımsızlık, günümüzde daha çok

önem kazanan bir ilkedir. Özellikle ekonomik bağımlılığın neden olduğu kötü durumlar, yaralayıcı olmaktan ötede yıkıcıdır. Atatürk'ün çizdiği ışıklı yolda, insan hak ve özgürlüklerine dayanarak, demokrasiye bağlı, hukuka saygılı, birbirimize hoşgörülü davranmakla ona yaraşır yurttaşlar olduğumuzu kanıtlayabiliriz. Bu tutum, yurttaşlık sorumluluğunun gereği, onurlu bir yükümlülüktür.

Devrimler, Türk yenilenmesinin, devlet ve ulus yaşamında yeniden yapılanmanın bilinçli atılımlarıdır. Kötüyü yıkmanın, iyiyi kurmanın aracıdır. Yazı devriminde yalnız bir harfle bilimsel sonsuzluğun, gerçekçiliğin engin pencereleri açılmış, yasalarla bireysel yaşamdan aileye değin uzanan çizgide kadın-erkek eşitliğine dayalı çağdaş oluşumlar sağlanmıştır. Yararlıları korunup, yararsızları atılarak geleneksel yaşamdan çağdaş yaşama geçilmiştir. Bugün, alnı açık, yüzü ak, başı dik, onurlu-erdemli yurttaşlar olarak özgürce yaşamamızı Atatürk'e borçluyuz. Bu bilinçle bir tür özeleştiri yapıyorum. O'nun yolundan ayrıldık. Çıkar-yarar güdüsü, gösteri özentileri, siyasal oyunlar ve ödünler, günümüzdeki karmaşayı-kargaşayı getirdi. Yolsuzluklar, aykırılıklar, çelişkiler, karşıtlıklar bir yıkılış belirtisi görünümünde ölçüsüzlük ve tutarsızlıklar —söylenti de olsa— acı vermektedir.

Her şey, Atatürk'ü unutmaktan ve unutturmaktan ileri gelmektedir. O'nu yeterince tanıdığımızı, anladığımızı, algıladığımızı savunabilir miyiz? Atatürk, gerçek Atatürkçüler için bir düşün sistemi, bir ilkeler demeti, bir ulusal kaynaktır. Okullarımızda ilkelerini yeterince benimsetebilseydik, insan değerini vurgulayabilseydik, bilim ve din ayrımını gerçekçi biçimde öğretecek bir eğitim düzenini sürdürebilseydik birçok sakıncayı önleyebilirdik. Halkı uyutup uyuşturarak oy almak için bir araç,b ir yöntem olarak başvurulan dinsel ve etnik sömürüyü, demokratik hoşgörü sanarak ya da göstererek izleyenler, mezhep-tarikat-etnik köken kavgalarının neden olduğu

utandırıcı olaylar, değişik kuşkular duyuracak düzeydedir. İnsanlığı, yurttaşlığı, kardeşliği, dostluğu, ortak bağları ve değerleri unutup düşmanları güçlendiren zavallılıklar, tüm yetkili ve ilgilileri düşündürmelidir. Gerici akımların tehlike boyutu son olaylarla kanıtlanmıştır. Bu tür eğilim ve yönelimleri besleyen ekonomik ve kültürel kaynaklar, devletin kapsamlı ve etkin denetimi altına alınmalıdır. Temel sorun, çağdaş bir eğitim ve kültür sorunudur. Çağdaşlığa karşı bir toplumda kalkınmaktan söz etmek boş bir şişinme, gülünecek bir çelişkidir. Kültürsüz bir ekonomide gerçek bir kalkınma olabilseydi petrol ve hacı paralarıyla hazinesi şişen ülkeler Türkiye'yi olsun geride bırakırlardı. Uygarlık bağlamında ekonomik olguların değeri de insan nitelikleri düzeyiyle koşuttur. Tüm bu konuları bilgili, yetkin ve nitelikli bir yurttaş olarak değerlendirmek için Atatürk'ü tanımak ve anlamak zorundayız. Ne yapmış, ne zaman yapmış, hangi koşullarda ve ne amaçla yapmış?

ATATÜRK'ü yitireli 55 yıl oldu. Yokluğunun acısını daha derinden duyuyorum. Ama 10 Kasım'larda, O'nu ağıtla, gözyaşlarıyla değil umutlu bir güçlenişle anıyor, O'na yaraşır bir yurttaş olup olmadığım konusunda kendimi sorguluyor, yargılıyorum. O'nun heykellerini, büstlerini dikmek, resimlerini asmak ve sözlerini yinelemekle Atatürkçü olunamaz. Amigo gibi adını ağzından düşürmeyip ters yönde yürüyen sözde Atatürkçülerin hayınlığı 1923'lerden ne ölçüde geride olduğumuzu açıklamıştır. Teknik kopyalar, alıntılar, dışa bağımlı montaj yapımlarıyla gelişmişlik kanıtlanamaz. Acaba 1920'lerdeki kadar bağımsızlık ve özgürlükten yana mıyız? Acaba 1925' lerdeki kadar devrimci, atılımcı, bilimsever, batılı, hukuka bağlı, Anayasa'ya saygılı, lâik ve saygın mıyız? Bir ülkedeki ilerleyişin en geçerli ölçüsü "anlayış"tır, "yaşam biçimi ve düzeyi"dir. Çevremizde giderek yoğunlaşan karanlık, adaletsizlik, Atatürk milliyetçiliğini bırakıp din yoluyla

yabancılaşmak, insanlıktan, Türklükten önce din bağını yeğleyerek ustan, özden uzaklaşmak, ulusal egemenlik yerine din kurallarını seçerek demokrasiyi şeriata boğdurmak neyin göstergesidir? 1930'lardaki kadar uygar mıyız? Ulusal dayanışma 1940'lardaki kadar kıvanç verici midir? Yönetimler Atatürk ilkeleri konusunda duyarlı mı? Türk Devrimi alanında özen gösteriliyor mu? Yoksa Türkiye'mizi ve Türk Ulusu'nu çağın gerisinde bırakacak girişimlere, tehlikeli kalkışmalara göz kırpılıyor, özendiriliyor, kimi aldırışsızlıklar ya da yanlış değerlendirmelerle kışkırtarak destek mi veriliyor? Uygulama, kadrolaşma, dinsel örgütlenme, kurslar, okullar, yurtlar, mescitler neyi anlatıyor? Din ve vicdan özgürlüğünün, düşünce özgürlüğünün içeriğini, bu kurum ve kavramların anlamını bilmeyen kimseler partizanlıkla Atatürk'ü her gün yeniden öldürmüyorlar mı? İçtenlikle düşünüp açık yürekle gerçekleri söyleyebiliyor muyuz? Gerçekte 10 Kasım'lar ulusal değerlendirme günü olmalıdır. Atatürk'ü coşkuyla anmalı, O'nu anlamalı ve anlatmalıyız. Bu görevimizi iyi yapamadığımız için aydınlıktan yoksunuz. Acaba Cumhuriyet Savcıları, Türk Yargıçları beklenenleri yerine getiriyorlar mı? Yeniden atanmak, yerinde kalmak, bir yerlere gelmek için ödünler verilmiyor mu? Kimi Rektörler yakışıksız giyinmeleri ve dinsel sömürünün aracı durumuna getirilen örtüleri uygar giyim olarak karşılamıyor mu? Son yıllarda seçkin aydınlarımızın öldürülmelerini provakasyon olarak niteleyenlere karşı çıkılıyor mu? Kimi dergi ve gazetelerde Atatürkçüler için yazılanları utanmazlığın, bilgisizlik ve dinsizliğin örnekleri olarak kanımız donmadan okuyabiliyor muyuz? Daha neler neler... Aşağılık amaçlarını gerçekleştirmek için dinsel sömürüde sakınca görmeyen, bir kültür ve insanlık kurumu olan dini politikaya, politikayı dine araç kılarak insanlıktan çıkanların davranışları yeterli uyarı olmalıdır.

Yaşamsal değeri olan Atatürk ilkelerinin önde geleni, yalnız dinle değil, hukukla, ekonomiyle, eğitim-öğretimle, siyasetle de ilgili olan lâikliktir. Lâiklik, ülke koşullarına göre uygulanan bir çağdaşlık kurumudur. Devlet yaşamında, devlet işleriyle din işlerinin ayrılığı, devletin dininin olmaması, din kurallarına göre değil hukuk kurallarına göre yönetilmesi ve dinler karşısında yansızlığı, inanıp inanmamaya saygı ve bu konuda baskı yapılmayarak din ve vicdan özgürlüğünün güvenceye bağlanmasıdır. Toplum ve birey yaşamında, herkesin özgürce inanıp inanmaması, inancının gereklerini baskısız yerine getirmesi, bu nedenlerle kınanmamasıdır. Din, insan ve insanlık için işlevi olan bir kurumdur. Duygu ve düşünce birlikteliğinin inanç alanındaki olgusudur. İnanılanla inanan arasındaki bağdır. Hiç kimseyi ilgilendirmez. Lâiklik bu gerçekleri gözeten, inanç ortamını sağlayan ama inanmamayı da koruyan, inanan ve inanmayanlara baskıyı önleyen bir anlayıştır. Birleştirici, çekici, toplayıcı, barışçı, bağışlayıcı, hoşgörülü, doğruluk, ahlâk, temizlik, dayanışma, sevgi ve saygı ağırlıklı olan dini sömürerek, değişik çıkarlara araç kılmanın engeli, lâikliktir. Lâiklik, adam olmak, uygar olmak, çağdaş olmak, üstün nitelikli kişi olmak demektir. Lâiklik, başta din ve vicdan özgürlüğü olmak üzere tüm hak ve özgürlüklerin, bağımsızlığın, egemenliğin, demokrasinin güvencesi, ulusal, hukuksal ve [illegible]asal birliğin kaynağıdır [illegible] yine yücelttiği [illegible]oplumun bireylerini hak ve özgürlükleriyle kişilikli duruma getirerek istençli yurttaş kılmış, devletin, yöneticilerin kulu olmaktan kurtarmıştır. İnsanlığı, bilimi, usu, gerçekçiliği öne alan lâikliği, lâikliğe karşı olanlar için de savunuyoruz. Aydınlanma sayılan lâiklik, eğitimin iklimi, eşitliğin ve ulusal dayanışmanın harcıdır.

Böyle lâikliği benimsemeyen insan, kişilikli ve nitelikli insan değil, kapıkulu olur.

Özgür düşüncenin egemenliği, inanç zorbalığıyla engellenemez. Tanrı düşmanlığı ya da dinsizlik gibi gerçek dışı suçlamalar, insanlıkla bağdaşmayan kendini bilmezliktir.

Bir öğreti ya da dogma olmayan Kemalizm, Türkiye gerçekleridir. Türkiye doğruları ve ilkeleridir. "Kemalizmde demokrasi olmadığı" savıyla karıştırıcılık yapan "ne idüğü belli" kişiler, daha devletin, cumhuriyetin ve demokrasinin neler olduğunun ayırdında değillerdir. 1919 kalıntısı karşı devrimcilerin ahlâksızlık batağındaki yaygaraları, kin ve düşmanlıkları, iç ve dış oyunlardaki bağlantıları açıktır. Demokrasiyle şeriatın bağdaşmayacağını bilmeyen kimi basın kuklalarının, lâikilikle demokrasinin, birbirinin olmazsa olmaz koşulu sayılmalarına karşı çıkmaları doğaldır. Terbiye ve insanlık dışı sözcükler ve nitelemelerle eleştiri yazdıklarını sanarak gülünç duruma düşenlere aldırmamak gerekir. Maskeleri düşmüştür. Vatanı olmayanın dini, aklı olmayanın Allah'ı olamaz (İşte son dış olaylar.)

ATATÜRKÇÜLÜK

Atatürk'ten ve ilkelerinden yana görünerek hayınlıklarını gizleyenler, açıkça düşmanlık yapanlardan daha zararlıdır. Bir de, kendini "Atatürkçü" sanıp bilinçsiz girişimleriyle, gelişigüzel çabalarıyla amaca aykırı durumların nedeni olanlar vardır. Biçimsel ve sözel yönden değil, öz yönünden Atatürk'e yakın olmadıkça yararlı olunamaz. Atatürkçülük yürek ister, kafa ister, bilgi ve ahlâk ister. Söylev, demeç, yazı ve eylem gösterisiyle değil; bilinç, düşünce ve davranış birlikteliği gerekir.

Varlığımızın temelleri olan ilkeleri, günümüzün çağdaş gereksinimlerini her alanda karşılayacak güçtedir.

Atatürk milliyetçiliğinin en çağdaş kurum olarak kazandırdığı birlik, kaynaşma ve dayanışma, hukuksal ve siyasal bağlamda en gerçekçi düzeydir. İnsanlık, insancıllık, eşitlik, hukuksallık, adalet, yenileşme, gerçekçilik, bilgilerine, yurtseverlik ve çağdaşlık olan lâiklik, usu ve bilimi öne alarak aydınlanma niteliğiyle toplumsal yaşamımızı sağlığa kavuşturmaktadır. Atatürk'ü bir beden olarak değil bir düşünce, ilke ve sistem olarak benimsemiş Atatürkçülük, her tür saplantının ve dogmanın karşısındadır. Atatürk'ü ve Atatürkçüleri suçlayanların katılığı, çağrıştırdığı karanlık, duyarlıkla gözlenmelidir. Sözde demokrasi, insan hakları, özgürlük ve çağdaşlık savunucusu kimi din sömürücüleri, kimi siyaset yaptığını sanan zavallılar, kimi bilimsel sanlı gösterişçiler, us ve mantık dışı değerlendirmelerle eleştiride bulunmakta, gerçekleri çarpıtıp yadsıyarak gülünç duruma düşmektedirler. Tarih, ulus, din, demokrasi, hukuk, devlet, devrim, bağımsızlık, egemenlik, kişilik nedir bilmeyen, kimi bağımlılıklarla giderek küçülen bu kimselerin Atatürk ilkelerinin yıkılmasına öncülük ettikleri, özendirmeleri ve katılmaları ibretle izlenmektedir. Atatürk'e, Atatürkçülüğe karşı olmak, lâikliğe karşı olmak, insana, insanlığa, usa, bilime, bağımsızlığa, özgürlüğe, kişiliğe, uygarlığa karşı olmak demektir.

Son yıllarda kendini, ileri, devrimci, bilim adamı, demokrat sanan kimi aymazların; inançları sömüren şeriatçı, köktendinci, çıkarcı bağnazların; dış destekli bölücü, yıkıcı, ayrılıkçı uydularının; devlet, ulus, hukuk, demokrasi, anayasa, yargı, us, Tanrı, ahlâk ve insanlık hakkında yeterli bilgiden yoksun, ülkeyi tanımayan, yalancı, yüzsüz, tarih ve değerbilmez, ilkesiz, kişiliksiz, kiralık ve satılık kimilerinin çirkin saldırılarıyla amaç birlikteliklerinin, çoğulcu, katılımcı, özgürlükçü, kurallar ve kurumlar düzeni olan demokrasinin özgün niteliği hoşgörüyle ne öl-

çüde bağdaştığı düşünülmelidir. Ezan okunacak minare, namaz kılınacak cami, öğretim ve eğitim yapılacak okul, barınacak ev, bakılacak hastane gibi her tür olanağı kazandıran, devletin kulu, kapıkulu olmaktan kurtarıp kendini yönetenleri seçme istenciyle saygın kılan Atatürk'ü değişik nedenlerle karalayıp kötüleyenlerin ruhsal ve beyinsel özürlüler olduğu kuşkusuzdur. Bağımsızlık kazanılmasaydı namaz kılmak için huzurla camiye gidilemeyecek, anne, eş ve kız çocuğu beklenmek için evde kalınacak, belki de etkisiz duruma getirilerek gözleri önünde onlara saldırılacaktı. Bağımsızlık, gözleri arkada kalmadan camilere gitmeyi sağlamıştır. Cumhuriyet döneminde kimsenin namaz kılmasına, oruç tutmasına, camiye gitmesine, inanıp inanmamasına asla karışılmamış, bu nedenlerle kimse kınanmamış, kimseye baskı uygulanmamıştır. Yalanla, dolanla ulusal birliği ve ulusal dayanışmayı yıkmak için Atatürk'e saldırıya kalkışmak, us dışı düşmektedir. Kimse Atatürkçü olmak zorunda değildir. Bu onuru her omuz kaldıramaz. Ama ona saldırmak, hayınlıkların en ağırıdır.

"Atatürk'e tapmak, O'nu tabulaştırmak" yalanı, sahiplerini küçülten bir başka suçlamadır. Atatürk, öleceğini biliyordu. O'nun sonsuza göçtüğünü, toprak olduğunu da biz biliyoruz. Atatürkçülük bir dogma değildir. Devletin böyle bir resmî ideolojisi de yoktur. Devlet kurucusunun, yalnız düne, bugüne değil, yarına, geleceğe uzanan değerli, gerçekçi görüş ve ilkelerini benimseyerek onlara uyumlu çalışmaların izlenip yürütülmesi vardır. Örneğin, dinsel ve etnik kökeni ne olursa olsun bireyleri "vatandaşlık" kurumunda tam eşitlikle birleştirip, kaynaştıran, hak ve özgürlükleriyle onurlu ve erdemli kişiler, istençli yurttaşlar olarak ulus bilincinde kucaklayan Atatürk milliyetçiliği. Barışseverlik. Bağımsızlık ve özgürlük..

BİZİM HER ŞEYİMİZ, YÖNÜMÜZ ,YOLUMUZ

ATATÜRK, tüm ulusal değerlerimizin adıdır. Varlığımızın en anlamlı simgesidir. Bilincimizin özü, duygu ve düşüncelerimizin özeti, ilkelerimizin kaynağı ve gücüdür. Yıkılmış yurtta yeni bir devlet kuran, yazgımızı değiştiren, barış içinde uygarlığın aydınlığını yaşatan O'dur. Ümmet durumundan ulus durumuna gelmemizi, kul olmaktan onurlu, kişilikli bireyler olmamızı sağlayan O'dur. Lâikliği yaşama geçirerek anlayışın, hoşgörünün, insanlık, dostluk, kardeşlik ve gerçek vicdan özgürlüğünün ortamını yaratan O'dur. O'nu din düşmanı gösteren bağnazlarla öyle sanan aldatılmışlar, O'nun çabaları sonucu ezan okuyacak minare, namaz kılacak cami bulduklarını unutmamalıdırlar. O olmasaydı, başarmasaydı düşman çizmeleri altında ezilip gömülecektik. Dini, gereksiz el atmalardan, inançsız ve bilgisiz, vatan, ulus, devlet ve bağımsızlık kavramlarının anlamını kavrayamayan us ve ahlâk dışı kalmış yalancıların elinden kurtararak Tanrısı ile kişiyi baş başa bırakmayı öğütleyen O'dur. Lâikliğin sonsuz yararını tattıran O'dur. Ortadoğu'nun yürek sızlatan durumu ortadadır. Lâiklik ilkesi bağımsızlığımızı, özgürlük ve egemenliğimizi korumamızı, güçlendirmemizi sağlamış, ulusal birliğin dayanağı olmuştur. Toplumsal düzenin, mutluluk ve sağlığın iklimi olarak vazgeçilmesi düşünülemeyecek bir ilkedir. İnsanlığın, bilimin ve usun, aydınlık ve çağdaşlığın, demokrasi ve kalkınmanın, saygınlığın ve yüceliğin, erdemin ve onurun temelidir. Ama ne ilkelerini, ne kendisini yeterince anlamış, anlatmış değiliz. Günümüzde Atatürk'ü yadsıyanların, Atatürk'e dil ve el uzatanların, yaptıklarını yıkma yarışına girişenlerin varlığı üzücü, düşündürücü, hatta utandırıcı değil midir? Din adına kötü söz ve öldürmeye varan sakıncalı eylemler nasıl bağışlanabilir? Yurdu kurtaran, devlet kuran, ulusal birliği sağlayıp barış ve güvenlik içinde uygarlığın ışık-

lı yollarını çizen insana nasıl saldırılır? Bu kokuşmuşluk, çürümüşlük değil de nedir? Buna nasıl katlanılır? İş işten geçince, yıkıntının altında kalınca mı kendimize geleceğiz? Devletin TEK'liği, ülkenin TÜM'lüğü, ulusun BİR' liği konusunda herkesi bağlayan Anayasa Mahkemesi kararlarını suskunlukla karşılayan aymazlara, her tür maskaralıkta yarışanlara ne demeli?

Bugün O'nun yaptıkları ve yarattıkları ile varlığımızı sürdürdüğümüzü bilmeliyiz. Eğitimde, bilimde, sanatta, sporda, siyasette, askerlikte, devlette, ailede, kişinin yaşamında başardıkları hepimizin ortak gücüdür. Hukukta aldığı olumlu sonuçlar aileyi sağlam yapıya kavuşturmuş, özellikle kadınlarımız hakları olan saygınlığı kazanmışlardır. Anamız, bacımız olarak sözünü ettiğimiz kadınlarımızın eş ve arkadaş olarak yaşamımıza katkılarını gözardı ederek onları karanlığa, yalnızlık ve yoksunluğa atmaya çabalayanlar yok mu? Kadını aşağılayan, erkeğe bağımlı ve erkekten sonra düşünen bir anlayış neyi amaçlamaktadır? Acaba Atatürk bugün olsa ne derdi? Acaba din kurallarını açıklayanlar bugün yaşasalar neler söylerlerdi? Dogmanın katılığıyla uslarını donduranlar din devleti ve şeriat düzeninin nelere mal olduğunu bilmeyenler, gözlerini, kulaklarını açmalı, öğrenmeli, yüreklerini insan sevgi ve saygısıyla doldurmalı, vicdanlarını duygu ve düşüncenin en güzeliyle yıkamalıdırlar. Son yıllarda yönetime, kimi üniversitelerden yargı kuruluşlarına değin şeriatçı-tarikatçı seçme söylentileri, amaç üzerinde düşündürmelidir. Kurtuluş Savaşı günlerindeki sorunlarla karşı karşıyayız. Sarıkları kafalarının içinde olanlar artmıştır.

Atatürk'ün yaptıklarını, bugün yapılanları ve yarınlarda yapılacakları çok iyi değerlendirmeliyiz. Ortamı, koşulları, olanakları düşünmeli, nereden nereye geldiğimizi ve nereye gideceğimizi bilmeliyiz. Tüm kötülükler Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü unutmaktan kaynaklanmakta-

dır. Kendini bilen, Atatürk'ü bilmezlik edemez. Bize adam olmayı, ulus olmayı, birey olmayı öğreten, özgün değerlerin ve seçkin niteliklerin kıvancını duyuran bir ölümsüz kaynak olarak O'ndan hız ve güç almalıyız. 10 Kasım, bu olgunun yinelenme günü adıyla yaşanmalıdır. Atatürk'ü anmak, O'nu geçmeye, O'nu aşmaya çalışmak, O'na yaraşır olmanın ve O'nu yaşatmanın ilk koşuludur.

Yargı bağımsızlığı da Büyük ATA'nın çok önem verdiği bir ilkedir. Yargısının bağımsız olmadığı devletin bağımsız olamayacağını daha 1922'lerde söylerken en çağdaş konumu amaçladığını açıklamıştı. Tüm hakların ve özgürlüklerin güvencesi niteliğiyle "güvencelerin güvencesi" sayılan yargı güvencesi bağımsızlık temeline oturmadıkça iktidarların elindeki en tehlikeli silâhtır. Bu bağlamda yargıç ve savcıları bağımlı, Baroları giderek daha bağımsız kılacak yerde yönetimin ağır vesayetine bırakılan bir ülkede yargının bağımsız olduğu savunulamaz. Adalet devletin temeli ise, yargı tümüyle bağımsız olmalı, tam bağımsız olmalı, yargının üzerine kuşkunun, etkinin, politikanın, yürütmenin, hiç kimsenin ve hiçbir şeyin gölgesi düşmemelidir. Adalet, toplumun onuru, ulusun namusudur. Bilgili ve bilinçli hukukçular yetişmedikçe karanlık ve kargaşadan kurtulunamaz. Şeyhlerin sözüyle çocuklarını kesen yurttaşların bulunduğu günümüzde bu duruma sürüklenmemizin nedenleri araştırılınca herkesin sorumlu olduğu saptanır. ATATÜRK, adalete, ulusal yaşamın güneşi ölçüsünde değer vermiştir. Kişisel egemenliklerin yarar getirmeyeceğini görmüş, padişahlık ve halifelik önerilerini geri çevirerek Türkiye Cumhuriyeti'ni sosyal ve lâik bir hukuk devleti olarak kurmuştur. Sonsuza değin varolmanın gücü bu olguda yansımakta ve somutlaşmaktadır.

Atatürk ve ilkeleri sayesinde bugüne gelen köşe değnekçisi, köşk yardakçısı, ekran cambazı kimilerinin şaşkınlığı, dönekliği, tanımı güç hayınlık ötesi, sözde demok-

ratik önerilerinin nedeni, kendi egemenliklerini sınırsız biçimde kurma, aşağılık duygularını giderme çabalarıdır. Bakışlarından, yüzlerinden, dillerinden ve kalemlerinden akan doyumsuzlukları, tüm sırıtkanlıklarıyla, zıtlıklarda birleşmenin ilginç görüntüleriyle sürmektedir. Atatürk hainlerle, isyanlarla az mı savaştı?

Gençlerimiz, demokrasiyi yozlaştıran, soysuzlaştıran bencil ve hastalara kapılmayacaklardır. Gerçekleri söyleyip tartışmaktan kaçınmayacaklardır. Mandacı kuklaların, besleme sahtekârların utanmazlıklarına aldanmayacaklardır. Irası sağlam, özgür vicdanlı, özgür düşünceli, yürekli, bilgili, kişilikli yurttaşlar olarak geleceğimizin güvencesidirler.

Siyasal aldatmacalar (değişiklik, çağatlama, yenilenme, yeniden yapılanma gibi) la toplum belleği kirletilmek istenmektedir. Dekan ve Rektörünü seçemeyen üniversite, tarikat ağırlıklı seçme, atama işlemleri, dış borç, ayrılıkçı akımlar ortada. Yolsuzlukların yoğunlaşması, ayrıcalıklar ne zaman ve nasıl başladı biliniyor. Kandırma, kurtulmayı sağlayamaz.

Atatürk'ün her konuya ilişen anlamlı sözleri, Bursa Konuşması, Gençliğe Seslenişi, 10. Yıl Söylevi, öbür tüm demeçleri düşünsel yapısının ışıklı kanıtlarıdır. Bir tarih yapıtı değerindeki "Nutuk", Türkiye Cumhuriyeti'nin nasıl kurulduğunun belgeli anlatımıdır. Şimdilerde gençleri kandırarak, kızlarımızı çamaşır ya da bulaşık makinesi yerine koyarak toplumu Ortaçağ karanlığına çekmek için olanca güçlerini, sınırsız parasal desteklerle, yalnız Türkiye'de değil, bağımsızlığına yeni kavuşan Türk cumhuriyetlerinde kullananları da bilmeliyiz. Daha rahat, daha sorumsuz davranmak ve yasal yaptırımlardan kurtulmak için TCK'nun 163. maddesinin kaldırılmasını sağlayanların lâiklik konusundaki anayasal önerileri ilginçtir. Gençlerimiz, varsayım-gerçek ayırdında olarak us ve bilimi yeğlemezse, "yurt ve bağımsızlık" kavramlarıyla "ulus" ol-

gusunu yıkılmaz biçimde bilincine yerleştirmezse, "Sivas Olayı"nın başka yerlerde daha acı biçimde yinelenmesi kaçınılmazdır. Karanlıktan medet umanların aydınlığa, bunu sağlayan aydınlara katlanması olanaksızdır. Düşünce ve inanç özgürlüğünün ne olduğunu bilmeyen sağ ve sol bağnazların ibretle izlenen birlikteliği, Türkiye Cumhuriyeti'nin yıkılmasına yöneliktir. Değişik musluklardan, ellerden, yollardan, yerlerden beslenen karanlık ve karışık kimileri, mezarlık baykuşları, hiçbir kişilikli ve dindardan beklenmeyecek çirkinlik, sapkınlık ve hayınlığı hiçbir çekinme duymadan her yol ve yöntemle sergileyen yabancı aygıtları; düşünce ve inanç düşmanları; ümmetçilik çığırtkanları; yabancı maşaları; ölüm mangaları ne yaparlarsa yapsınlar, Atatürk bir insanlık, bağımsızlık ve uygarlık bayrağı gibi sonsuza değin ufkumuzda dalgalanacaktır.

Önder Atatürk, her yönden örnek kişiliğiyle adımız, andımızdır. Ne mutlu Atatürk'ü olanlara... Ne mutlu Atatürk'çü olanlara ...

ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK BİREYİ

Dr. Halide PEK

DÜŞÜNCE sistemi kavramı anlamı olarak düşünce ve sistem kavramlarının yeni bir bütün meydana getirmek üzere bir araya gelmesinden oluşur ve belli bir toplumsal yapının şekillenmesini ve işleyişini sağlayan düşünsel ve maddi ögelerin toplamıdır. Ancak sistem kavramının yapısı gereği, düşünce sisteminde, bu sistemi meydana getiren tüm ögeler belli bir ilişki içindedirler. Böylelikle her öge diğerlerine belli bir oranda da olsa mutlaka etkide bulunur. Buna bağlı olarak, sistemin herhangi bir ögesinde meydana gelecek herhangi bir değişme ya da yenileşme diğer sistem ögelerine de yansıyacaktır. İşte düşünce sistemi olgusunun en önemli özelliği bu noktada ortaya çıkmaktadır. Düşünce sistemleri, sistem yapısının gereği ve yansıması olarak değişen toplumsal şartlara uyum gösterebilen devingen bir yapıya sahiptir. Böylelikle düşünce sistemleri, belli toplumsal şartlar içinde ortaya konsalar bile süreç içinde değişmelere uğrayarak yeni toplumsal şartları da karşılayacak hale gelirler.[1]

Bu yapıyı gözönüne alarak Atatürkçülüğün en belirgin yanlarını yani temel esaslarını sıralarsak:

---

(1) Yüksel, A. Haluk, Atatürkçü Düşünce Sis. Modele Dayalı Boyutları, Anadolu Ün. Yay. Eskişehir, 1987, s. 3

— Tam bağımsızlık yanlısıdır.
— Halkçıdır, Demokratiktir, Sosyaldir ve Barışçıdır.
— Pozitif Bilime ve Özgür Duyguya dayanır.
— Dinamiktir.[2]

Bugün yapılan Atatürkçülük tanımlarının hemen hepsi Atatürk'ün prensiplerinden ortaya çıkar. Dinamik ve çarpıcı bir toplumsal yapı olduğu üzerinde üstü kapalı da olsa bir görüş birliği sezilir. Özellikle geleceğe atıflarda bulunulması kaçınılmazdır. Çünkü Atatürkçülük atılımcıdır. Uzak görüşlü politikalara dayanır.

Ancak diğer taraftan dikkati çekmektedir ki, Atatürkçülük üzerine geliştirilen her fikir bağnazlık, hayalcilik, statükoculuk ya da Atatürk tacirliği damgası yememek için tedirginlikle ileri sürülmekte veya ima etme sıkıntısına girilmektedir. Yabancıların bakış açısı ise tamamiyle değişiktir. Bu da doğal karşılanmalıdır.

Genel niteliği ile Atatürkçü düşünce sistemi ezberlenecek bir dogmalar bütünü değil, toplumsal hayatın her yönünde yol gösterici özelliklere sahip, değişken politikalarda uygulama alanı bulan bir politikalar bütünüdür. Ancak bu ilkelerin hayata geçirilmesi ile birlikte, Türk toplumunun çağdaş hedefi durumundaki, Atatürkçü kişilik özelliklerine sahip bireylerden meydana gelen Atatürkçü bir toplum yaratmak mümkün olabilecektir. Söz konusu kişilik özellikleri Türk toplumunun bireylerini başka toplumların bireylerinden ayıran ancak onlarla bir arada yaşam gücünü ortaya koyan değerler bütünü olarak algılanabilir.

Ayrıca, Atatürkçü kişilik özellikleri gözönüne alınarak incelendiğinde, bu özelliklerin en modern ve gelişkin toplumsal yapıların ihtiyaç duyabileceği insan tipini ta-

(2) Kaynar, Reşat. Atatürkçülük Nedir, Atatürkçülük II, MEB Yay. İst. 1984, s. 13

rımladığı da görülecektir. Atatürk'ün altı ilkesinin yanısıra onun tüm düşünce sisteminde üç önemli noktayı daha, aslında birer ilke olarak ele almak mümkündür. Sözü edilen bu ilkeler tam bağımsızlık, kayıtsız ve şartsız ulusal egemenlik ve toplumsal hayatın her alanında etkin olması gereken uygarlıkçılık anlayışıdır. Aslında bu ilkeler onun düşüncesini belirlemesinin yanısıra aynı zamanda Atatürk'ün tüm mücadelesinin yönünü, şeklini ve boyutlarını biçimlendiren bir yapı göstermiştir. Ayrıca bu ilkeler diğer ilkelerin de temelinde yer alırlar.[3]

Diğer üç ilke olarak ele aldığımız bağımsızlık, çağdaşlaşma (uygarlıkçılık) ve ulusal egemenlik ilkelerinden ilk ikisini biz, Atatürkçü çağdaşlaşma modelinin temel şartları olarak görüyoruz. Ulusal egemenlik prensiplerinin tam bağımsızlık olgusundan ayrılamayacağından hareketle, üçüncü ilkeyi ise kalkınma olarak belirleyeceğiz.

Bu üçlü (Çağdaşlaşma Bağımsızlık Kalkınma) Atatürkçü düşünce sistemi içinde modelin hedef ve amacını oluşturmaktadır.

Atatürk ile simgelenen Türk Devrimi, hem antiemperyalist bir eylemin, hem de Batılılık ideolojisinin bir bileşimi olduğu için dünyada ikinci bir örneği yoktur. Bu "biriciklik" bilimsel çözümlemelerde olduğu gibi, üretilecek politikalarda da zorluklar yaratmıştır.[4]

1930'larda Atatürk ve devrimci kadro işbaşındadır. Kısaca tam bağımsızlık ilkesi güvence altındadır. Antiemperyalizm ise zaten kazanılmış Kurtuluş Savaşı sonunda gündem dışı kalmıştır. Çünkü o dönemde toplumdaki bilinç düzeyi, emperyalizmi ancak sıcak savaş biçiminde algılamaktadır. Bu çerçeve içinde güncel görev altıyüz yıllık bir dinsel-geleneksel Osmanlı yapısından çağ-

(3) Yüksel, a.g.e., s. 5-7

(4) Kongar, Emre, Atatürk ve Devrim Kurumları, İş Bank. Yay. Ankara 1981, s. 8

daş bir ulusal devlet yaratma çabası olarak görünmektedir. Çağdaş bir toplum yaratma görevinin ağırlığı Kemalizmi ancak altı ok çerçevesinde bırakmıştır. Ardından güncel gereklere kurban edilmiştir. Sağı solu budanarak, güdükleştirerek ortaya atılan düşünce Kemalizm adı altında bile olsa kendinden beklenen işleri yerine getirememiştir.[5]

Kemalizm güdükleştirilmesi ve yozlaştırılması günümüz Türk toplumunun yakınılan tüm kötü yanlarını doğurmuştur. Bu duruma Atatürk'ün ardından gerek iç gerek dış etkilerle ve emperyalist katkılarla eklenen tüm yozlaştırma çabaları kuşkusuz yardımcı olmuştur.

Bağımsızlık sorununun toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlaştırmadan geçtiği ya da başladığı açıkça görülmektedir. Ancak bağımsızlık konusunun ana koşulunu ekonomik bağımsızlık oluşturmaktadır. Gerçekten de kendini bağımsız sayan bir toplumun, devletin, sınırları içindeki madenleri, yolları, limanlar, sanayi kuruluşları, iletişim araçları hâlâ sömürgeci devletin ise, mahkemelerde hâlâ yabancılara ayrıcalık tanınıyor, bağımsız devletin yargıçlarının karşısına çıkarılamıyorsa, ülkedeki okullar sömürgeci devletin dili ile eğitim yapıp, gelenek ve kültür aşılama görevini sürdürüyorsa o devletin bağımsızlığından söz edilemez, edilmemelidir.[6]

Siyasal bağımsızlığa kavuşan toplumların bağımsızlıklarını tamamlama süreçlerinde karşılaştıkları engeller daha büyük ve zorlayıcıdır. İç engeller toplumun geleneksel bir yapıda olmasından kaynaklanır. Ekonominin temel özelliği ilkel koşullarda sürdürülen tarıma ve hayvancılığa dayalı olmasıdır. Kırsal hayat yaygındır, kentlerde sadece sömürgeci devlet şirketlerinde ya da ortak olduk-

---

(5) Kongar, Emre. Devletin Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk, Remzi Kit. İstanbul, 1983, s. 326

Ki[illegible] Sun[illegible] [illegible] [illegible] Ankara,

ları yarı yerli şirketlerde çalışan, yabancıdan arta kalan işleri gören yerli halk ve sömürgecinin sunduğu çıkarlardan yararlanan işbirlikçi aileler oturmaktadır. Ülkedeki ulaşım ve iletişim ağı sömürgecinin çeşitli yararlanma bölgelerine, o bölgelerdeki ekonomik ve toplumsal birimlere göre ayarlanmıştır. Daha doğru bir deyişle hizmetler toplum gereksinmelerine göre değil, sömürgecinin en az harcama en yüksek kâr düşüncesine göre ayarlanmıştır. Yoksulluk ve eğitimsizlik toplumun en belirgin özelliğidir.

Halkla, dar kadrolu aydın kesim arasında büyük bir kopukluk vardır. Toprak ve gelir dağılımındaki büyük adaletsizlikler, iç çelişkilere neden olmaktadır. Uzman kadroların yetişmesi sömürgeci tarafından özellikle engellendiği için bu kadrolarda büyük açık vardır. Her alandaki olanaklar son derece kıttır. Ayrıca bağımsızlığın gerektirdiği olumlu atılımlardan çıkarları sarsılanlar atılımcı, devrimci yönetimin karşısında yer almakta, her fırsatta siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarda yönetimle ters yönde çalışır hale gelmektedirler. Kısaca denilebilir ki, işgalden kurtulup siyasal bağımsızlığına kavuşan toplumların en büyük sorunu "Birlik", "Otorite" ve "Eşitlik" konularıdır. Toplumda birlik sağlanmadıkça, otorite kurulmadıkça, eşitlikçi bir yönlendirmeye gidilmedikçe, bağımsızlığına kavuşan ülkenin çağdaşlaşma sorunu doğmaktadır.[7]

Hem bu üçlüyü kurmak özellikle de eşitlik prensibini yerleştirmek, hem de sosyo-ekonomik yapıyı sistem bazında oturtmak artık bağımsızlaşan bu ülkeler için önemli bir sorundur.

İşte Türk Devriminin anti-emperyalistliği burada ortaya çıkar. Model sorununu olanca açıklığı ile yaşayan Atatürk kuşağı, dünyanın geleceğini, siyasal konjonktürün baskılarını omuzlayarak biçimlendirecek gücü ken-

---

(7) Kil[illegible] g.e. [illegible] 6-7

dinde bulur. Burada "Türk Devrimi anti-kapitalist değildir, ama uluslararası kapitalizmin eliyle değil, ulusal kapitalist eliyle gelişmek istemektedir."[8] gibi bir yaklaşımı tümüyle yanlış kabul edemeyiz. Çünkü bağımsızlık savaşının hemen ardından girişilecek kalkınma, çağdaşlaşma atılımları içinde önde giden ekonomik poltikalar özel girişim yani ulusal sermaye yaratmaya yöneliktir.

Ancak ulusun fedakârlığına karşın, ulusal sermaye uluslararası kapitalist ile göbek bağını kuruverecektir. Fakat bu sonuç bugünden geriye bakıldığında görülen bir sonuçtur. Kurtuluş Savaşı yöneticilerinin bu yolu emperyalizm geri gelsin diye tutmadıkları kesindir. Atatürk her şeyden önce bağımsızlık savaşının önderidir. Bu özelliği ekonomik planda da görülmektedir. Ekonomi, yabancıların ve azınlıkların elinden alınıp, Türk sermayedarlarının eline verilmek istenmektedir. Yine Sivas Kongresi'nde vatanın yalnızca azınlık teşkilatlarına karşı değil, istilacı devletlere karşı da korunacağı garanti altına alınmıştır. Amacın Batı'da yer almak olması, Batı'ya karşı bir savaş yapıldığı gerçeğini değiştirmez. M. Kemal'in bağımsızlık anlayışı temelde Batı'ya ancak Batı egemenliğinden tam olarak kurtulunarak ulaşılabileceğini görmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Bin zorlukla verilen bir savaşta İngiltere'yi boy hedef alarak bir de onunla cebelleşmenin bir anlamı olduğu söylenemez.[9]

Atatürk Devrimi, çağdaşlaşma eylemi başlangıcında ve sürecinde bazı iç ve dış etkenlerden kaynaklanan sakıncalar yaşamıştır. İç etkenler ülkenin toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel ve dinsel yapısı ve koşullarıyla ilgilidir. Devrimin amacı bu yapıyı değiştirmek, geleneksel ümmet anlayışından, çağdaş, laik, ulusal topluma geçmektir. Bu değişme amacı kendiliğinden bazı zorlukları

(8) Kili, a.g.e., s. 18-19

(9) Oran, Başar, Atatürk Milliyetçiliği, Dost Yay., Ankara, 1938, s. 122

ve direnişleri getirecektir. Çağdaş siyasal kurumlaşmaya gidilirken geleneksel, dinsel otoritelerle çatışma zorunlu hale gelecektir. Ulusal birlik sağlanacak toplumun bireylerinde ulusal kimlik bilinci "Ben Türküm" diyebilmekten kıvanç duyma ülküsü yaratılacaktır. Bu uluslaşmanın ulusal toplum içinde, ulusçu bir birey olmanın vazgeçilmez ve zorunlu önkoşuludur.[10]

Çağdaşlaşmak, çağdaş olmak devlet için, ulus için, kişi için bütünleyici bir kavramdır. Sorunun tek bir yönüne, siyasal, ekonomik, örgütsel, kurumsal, eğitim ve benzer yönlerinden birine ağırlık vererek, bu öğeden gelen sorunları çözerek çağdaş olmak olanaksızdır. Kuşkusuz tüm sorunları çözmek olanaksızdır. Toplumsal, ulusal yarar doğrultusunda öncelikler sıralaması yaparak ve toplumsal koşulları dikkate alarak bir uygulamaya gitmek en akılcı yöntemdir. Bu bağlamda kuşkusuz halkının enerjik ve kararlı işbirliği ile Atatürk Türk çağdaşlığı ve bağımsızlığını sağlamış, bu model mazlum milletlerin dar ve bölgesel bağlarını birleştirerek, ulusal bir kimlik kazanmalarına yardımcı olmuştur.

Bu anlamda, Kemalist model dağınık unsurların uyumlu ve sıkı bir siyasi birlik içinde toplanmasını ve bu siyasi kuruluşun ekonomik bakımdan gelişmesi ve kendine yeter hale gelmesi için yapılmış bir plandır. Çok boyutlu bir yaklaşımda ulusa yeni bir güç ve yeni bir dünya görüşü kazandırmak, yalnız devletin gücünün dayandığı tabanı değil, toplumu manevi anlamda da doyurarak onun mahiyetini ve sosyal yapısını da değiştirmek amacı gütmektedir. İşte bu model Üçüncü Dünya Ülkeleri aydınlarınca aranan çıkış yoludur.[11]

Bu noktada model net bir biçimde belirlenmiş gibi görünmektedir. Ancak bu bakış açısıyla bile içinde hâlâ

---

(10) Kili, a.g.e., s. 99

(11) Haqqi, S.A.H., Mustafa Kemal ve Kemalizm, Atatürk Araştırma Merkez Dergisi, cilt I, sayı 2, Mart 1985; s. 342

bir doğu-batı ikilemi taşıdığı yadsınamaz. Daha doğrusu modelin uygulanacağı ulus ve ülke için bu sorunun önde geldiği bir gerçektir. Öyleyse Atatürk ve Türkiye'nin bu temel açmazı nasıl çözdüğünü tekrar ve iyice irdelemek gerekir.

Batı'yı mutlak bir emperyalizm ya da kapitalizm olarak algılarsak, Çin Doğu ülkesi sayıldığından bütün Doğu'yu komünist kabul etmek gerekir. Oysa Batı düşüncesi ve uygarlığı Rönesanstan sonra Avrupa'dan Amerika'ya ve oradan da Asya ve Afrika'ya yayılmak yolunda olan bir düşünce tarzıdır. Tabanın Hıristiyan sayılması da ayrıca düşüncenin, kendisine aykırı gelir. Hıristiyanlık Batı'yı Ortaçağ'a götürmüşse, Aydınlanmadan sonra da Batı düşüncesi Hıristiyanlığı yoğurup yontarak düzeltmiştir. Nitekim büyük küçük bütün dinleri doğurmuş olan Doğu mistizminin İslam gibi zamanın en ileri ve en büyük dinini zamanla her türlü ilerlemeye karşı koyan bir inanç düzeni haline getirmiş olduğu da bir gerçektir.[12]

Bu arada hem Batı'nın hem de Doğu'nun göremediği bir gerçeği, dünya kamuoyunun bilmediği bir gerçeği Atatürk görmüştür. Bin yıllık kültür tarihini yeryuvarlağının önemli bir bölümünü etkilemiş olan ulusumuzun felsefesini Türk felsefesini görmüştür. Gerek Batılı, gerekse Doğulu araştırmacılar İslâm felsefesini büyük ölçüde Araplara ve İranlılara mal etmişlerdir. Oysa Biruni,Farabi, İbn-Sina, Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Mevlana, Yunus Emre gibi büyük düşünürlerin Türk Felsefesini Dile getirdikleri bir gerçektir. Ayrıca Türklerin İslâm'dan önce de inançları ve felsefeleri vardı. Yerine göre kendilerini yenilemesini bilmişlerdir ve çeşitli uygarlıklardan yararlanmışlardır. Çeşitli dinlerle temas ettikleri gibi bağnaz olmamışlardır.[13] İşte bu nedenle Atatürk'ün çağdaş devlet

---

(12) Nayır. Y.N.. Atatürk Yolu. Varlık Yay. İstanbul. 1981. s. 72

(13) Çubukçu, İ.A. Türk İslâm Düşünürleri. TTK Yay. Ankara. 1989. s.5

ve Ulus dinamizmini yukarıdaki gerçeklere dayandırdığını söylemek mümkündür.

Sonuçta, yaşamak ama mutlu yaşayabilmek için gelmelidir insanlar dünyaya. Tarihsel doğrultuda sanki her gelişme aşaması bunu hedefler görünmektedir. Büyüme, ilerleme, gelişme, kalkınma gibi çağımızın (tabu) amaç kavramlarının gerisinde yatan işlevleri yakalamak ancak yapısal analizlerle mümkündür. Uygulamadaki siyasal rejimlerin tek amacı insancıl sorunların çözümü olsaydı herhalde insanların, toplumların, ulusların dramları ortaya çıkamayacaktı. Üçüncü Dünya ülkeleri, yoksulluk içinde yüzerken, yeryüzünün en gelişmiş ülkeleri de yarınlarından emin değillerdir. Savaşlar, ekonomik kaynakların doğal akışını tersine çevirerek insanları ve toplumu sefaletle ve cehaletle mahkum etmektedir. Nükleer silahlar herhalde çatışmaların sebebi değil, sonucudur. Günümüzde egemen olan emperyalizmler, devletlerin sistem ve strüktürlerine yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Sadece mal üretmeyi hedeflemek ama bunların paylaşımındaki sosyal adaletsizlikleri görmezlikten gelmek açıkça insana ait olmaktan uzaktır. Ayrıca her insana kendisine uygun bir statü verebilecek olanağı sağlamayan hiçbir gelişmeye de sosyal niteliği yakıştırılamaz. Çözüm önce iktisadi-sosyal sistemlerin temellerini yazılı ve sabit olmayan dinamik yasaları bilmek, sonra ya yürürlükteki sistemlerin insancıl yönde iyileştirilmesine veya daha iyi olabilecek sistemlerin uygulanabilmesine fırsat tanımaktır. Bilinmelidir ki, geçerli ve etkin sistemlerin sadece doyurucu bir biçimde oluşturulması isabetli seçimi tek başına yetmez. Bu en iyi ve en etkin seçeneğin aynı etkinlikte ve başarılı olması gerekir. Bu gerçek ise iktidar, kadro ve yönetici sorununu yani insan sorununu ortaya çıkarmaktadır. Her ülke kendine uygun düşen sistemi seçebilmiş ya da yaratabilmişse buna ilişkin ortamları hazırlayabilmiş ve uygulayıcıları bu hedefleri gerçekleştirebilecek düzeye gelmişlerse an-

cak, o ülke amacına ulaşabilir. İnsanın daha doğrusu bireyin ve toplumsal bilinçlenmesi sağlanmadan sistemlerin insanlar ve uluslar lehine oluşması ve işlenmesi mümkün değildir.[14]

Böylesi bir bilincin oluşması, toplumsal yaratma ve üretimin sınırlanmaması anlamına gelmektedir. Atatürk'ün bu yaratma ve üretme zihniyeti ile Türk insanı yepyeni bir yörüngeye soktuğunu özgün ve çarpıcı bir model oluşturduğunu yadsımak olanaksızdır. Kuşkusuz, dünyanın ve insanlık tarihinin O'na ulaştırdığı birikimleri, yetiştiği dönemin O'na sağladığı avantaj ve dezavantajları iyi tarttığını görmek durumundayız. Karar aldığı dönemlerde O'nu etkileyen baskın siyasal ve toplumsal görüşleri ortadan kaldırarak mucizevi bir niteliğe büründürerek O'na haksızlık da edemeyiz. Bu Türk insanını da, Türkiye Cumhuriyeti'ne de bir yarar sağlamaz. Bu kimilerinin yaptığı gibi arkalarında başka güdümlerin bulunduğu kuşkusunu yaratan akıl dışı bir pompalama ve tabulaştırma olur. Bizce Türkiye'nin 1990'larda yaşadığı krizlerin en önemlilerinden biri de sosyolojik anlamda budur.

Diğer taraftan Atatürk ve Atatürkçü düşünceyi irdelemek adına üstelik Tarih biliminin yetkileri de kullanılarak Atatürk ve Atatürkçülük istenilen her tarafa uzatılmakta ve hatta temel doğrular ortadan kaldırılmaktadır.

Yine bir kısım "Resmi ideoloji karşıtı" olduğunu savunan ideologlar araştırmalarıyla toplumda yankı bulmaktadır. Bunu doğal karşılamak mümkündür. Çünkü Türkiye'nin 1990'larda içinde bulunduğu yığınla sosyo-ekonomik ve sosyo-politik sorun, toplumda çıkış arayışını hızlandırmaktadır.

Sağlıksız bir hızla sürüklenen toplum kendine alternatif diye sunulanlara sarılmaktadır. Pek çok uluslarara-

---

(14) Hamitoğulları, Beşir. İktisadi Sistemlerin Temelleri, Risale Yay. İstanbul, 1988, s. 358

sı problemle karşı karşıya kalan, onurluca çıkışlara susamış, siyasetin, kültürün, ekonomisinin kendinden çıktığına ilişkin kuşkuları bulunan toplumun bu itilimi doğal karşılanmalıdır. Uzun zamandır, eğitim sisteminin bir parçası olarak Atatürkçü kuşakların yetiştirilmesi de bir başka sorundur. Yoğun bir ilgisizlik ile tamamen ezber ve "Vatan, Millet, Sakarya" tutumuna terkedilmiş olan Tarih bilinci ile yetişmiş ve akılcı bireylerin yokluğunu hazırlamıştır. Bunun da bir etken kabul edilmesi son derece mümkündür.

Öyleyse yapılması gereken ilk şey Atatürk, Cumhuriyet, Türkiye ve Tarih üzerine göreceli değil, sağlam bilimsel temellere oturmuş verilerle desteklenen, gerçeği ararken eğilim ve çıkarların bulaşmadığı araştırmalarla Atatürkçü çağdaşlaşma modelini yerine oturtmaktır. Bu sadece ülkemizin değil bizce dünya uluslarının da yararınadır.

Dr. Halide PEK
Marmara Üniversitesi
İdari Bilimler Fakültesi
Öğretim Görevlisi

AYDINLANMANIN ÖNÜNE ASLA GEÇİLEMEZ

Prof. Dr. Türkan SAYLAN

ATATÜRK, siyasallaşmış inanç gücünü istedikler gibi yorumlayıp uygulayan ve insanları bir sürü olarak, diledriklerince gütmeyi amaç edinen çağdışı bir sistemi yok edip yerine, akılcı düşünce, deneye dayalı bilim ve insanlar arası eşitlik temellerine oturmuş çağdaş bir sistemi yarattığı için tüm mazlum (sömürülen) ulusların umut kaynağı ve ışığı olmuştur.

Yaşadığı çağın öncesini ve sonrasını da o günüyle birlikte düşünen, araştırıp öğrenen, edindiği bilgi ve deneyimleri akıl süzgecinden geçirerek yapılabilecekleri ortaya koyan ve her türlü engel ve olumsuzluğa karşın yapabileceklerinin en iyisini yapan Mustafa Kemal, böylece akla ve bilime dayalı aydınlanmanın somutlaşmasının da önderi olma sorumluluğunu üstlenmiştir.

Bu ülkede yaşayan herkesin, hepimizin Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş aşamasındaki koşulları ve bu sürecin tarihsel arka planını çok iyi incelemesi ve öğrenmesi, yapılan devrimleri ve yapılamayanları bu bilgileri edindikten sonra yorumlaması gerekir. Sevgili Uğur Mumcu'nun dediği gibi "bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olunmaz."

Çeşitli nedenlerle her türlü yozlaşmayı yaşamış, savaşlarla, borçlarla, yeteneksiz yöneticilerle ve **SEVR** And-

laşmasıyla paramparça edilmiş bir Osmanlı Devletinden **LOZAN**'la sınırları belirlenmiş, savaş yerine barışa gönül vermiş, her türlü borç ve bağımlılıktan arındırılmış, alnı açık ve topraklarıyla birlikte onuru da kurtulmuş bir Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşmasına, Mustafa Kemal'le birlikte canlarıyla, emekleriyle ve yürekleriyle katılmış olan Anadolu insanımıza ne çok şey borçlu olduğumuzu şu günlerde sık sık anımsamaktayız. Bugün ulusumuzun, her türlü olumsuzluğa karşın, kadınıyla erkeğiyle ulaştığı düzey, çağdaş, laik ve demokratik bir toplum olma yolunda alınan yol, **TÜRK AYDINLANMA DEVRİMİ**'nin olağanüstü dinamik ve geleceğe açık gizil gücünden kaynaklanmaktadır.

Kuşkusuz Atatürk Devrimi'ni ve ilkelerini toplumda herkesin birdenbire kabullenmesini beklemek olanaksızdır. O günün karmakarışık, darmadağınık sosyal yapısında her birinin birer şok yaratığı kesindir. Yüzyıllar boyu egemen güçlerin iki dudağının arasından çıkacak emirlere kul olmuş, "Düşünme-söyleneni yap!" yöntemiyle sömürülmüş, uyuşturulmuş insanların "Hilafetin kaldırılması", "Tekke ve zaviyelerin kapatılması", "Kıyafet ve Harf Devrimi", "Laiklik" gibi bir toplumu temelinden değiştiren, sanki bir zaman tünelinden geçirerek bambaşka ve pırıl pırıl bir gezegene getiren **DEVRİM** ve beraberindeki **DEVİNİM**'i herkesin birdenbire kavrayıp özümsemesi kolay olmamıştır.

Aydınlanma, ülkemize her **DEVRİM** gibi tepeden gelmiş ancak aklın kullanmasını, bilimin, çağdaşlaşmanın ve demokratikleşmenin erdemlerini öğrenen ve kavrayan insanımızca, hava gibi, su gibi, olmazsa olmaz bir yaşam biçimi olarak benimsenmiştir. Aklını kullanmayı, içinde bulunduğu kokuşmuş düzeni değiştirmeyi istemeyen ya da Cumhuriyetin kuruluş aşamasında çeşitli kuyruk acılarına uğrayanlarca, Türk aydınlanma devrimine kara ça-

lınması, O'nun gerçek gücünün kanıtından başka bir şey değildir.

İşte bu nedenlerle Cumhuriyetimizin 70. yıldönümünde, öğrenim birliği yasasına bağlı, laik okullarda yetişen gençlerimiz, büyük bir içtenlikle Kemalizm'e sarılıyor, Atatürk ilke ve devriminin ödünsüz savunucusu ve onu daha da ileriye götürmenin, tam bağımsız demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nin öncüsü oluyorlar. Bu gerçeği görüp yaşadıkça, bilge Atatürk'ün gençliğe güvenmesinin ne denli yerinde olduğu açığa çıkıyor.

70 yıl önce yoktan var edilen, hacısıyla, hocasıyla, esnafıyla, köylüsüyle, okumuşuyla, çetebaşıyla, Kürdüyle, Lazıyla, Çerkeziyle bir mozayik gibi oluşturulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, savaşla, barışla ve tek tek devrimlerle ilgili kararların amansızca tartışılarak alınmasını sağlaması, birçoklarının düşünü bile kuramadığı cumhuriyeti gerçekleştirmesi, Atatürk'ün ufkunun demokrasiye ne denli açık olduğunun en canlı örneği değil midir?

Mustafa Kemal savaş sonunda kurtuluş ve barışın gelmesiyle yetinmemiş, savaştan da zor olan toplumsal değişmeye de kendini adamış ve bunu "Devrimin bütünlenmesi gerekir" özdeyişiyle bizlere aktarmıştır. Yapılan devrimleri zaman zaman anımsamak ve günümüzde varılan gelişimle ilintilemek çok yararlı olacaktır.

Örneğin, % 5'i bile okur-yazar olmayan karmakarışık bir toplumu kısa sürede Latin a b c'sine dönük zorunlu çağdaş bir eğitimden geçirmek, böylece onların gözlerindeki yüzyıllardır bir parçaları olagelmiş at gözlüklerini çıkarmak ne büyük, ne güçlü ve ne inanılmaz bir atılımdır. Ümmi bir toplumu okur-yazar konuma getirirseniz bir süre sonra onu yönetmenin eskisi kadar kolay ve geleneksel olamayacağını da anlarsınız. Bu değişimi ve gelecekleri görmek, göğüslemek için de gerçek bir insansever ve yurtsever olmak gerektiği açıktır.

Cumhuriyetimizin en önemli kazanımı olan "harf devrimi"ni, "insanlar bir gece içinde ümmi duruma getirildiler" diye karalamak, şansı olan birkaç kişinin Arap a b c'siyle okuma yazma bildiği, diğerlerininse, o zamanın deyimiyle "elifi görse mertek sandığı" çağdışı eğitimsizlik ortamını ya bilmemek ya da yok saymak demektir.

Bugün ülkemizde yetişmiş bilgi ve beceri ışıldayan genç kız ve erkeklerimiz, bütün olumsuzlukların üstesinden gelerek ekinsel yaşama katılıyor, bilim ve sanat yapıyor, kendilerini yetiştiriyor ve tüm dünyaya varlıklarını kanıtlıyorlarsa, üzerlerine çığ gibi gelmeye çalışan tüm gerici akımlara sağlam kafalarıyla direnebiliyorlarsa bunu 70 yıl önce başlatılan eğitim devrimine borçlu olduğumuzu kim yadsıyabilir?

Bugün ülkemizde bir sanayi atılımından, tekstil, maden, bankacılık vb. iş kollarından söz ediyorsak, bütün bunların temelinin, ilk kez 70 yıl önce hiçbir başka olanak olmadığından devlet eliyle kurulan ve bir okul gibi görev yapan Sümerbanklardan, Etibanklardan fışkırdığını nasıl görmezden geliriz?

Bugün insan haklarından, eşitlikten, sendikalaşmadan, çeşitli sosyal haklardan, örgütlenmeden ve demokrasiden söz ediyorsak, bunun kökünün de 70 yıl önceki halkçılık ilkesinden kaynaklandığını yok sayabilmek olası mıdır?

Bugün toplumumuzda kadınımızla erkeğimiz alnı açık, birbirine saygılı ve eşit eğitim görme, kendini geliştirme ve toplumda yer alma konumuna gelebilmişse, alınan yolu yetersiz buluyor daha da yaygın bir gelişim bekleyebiliyor, bunun savaşını verebiliyorsa bunu, Cumhuriyetimizin temel ilkelerinin başında gelen laik düşünce ve laik düzene borçlu değil miyiz?

Babalarımızın, dedelerimizin, ninelerimizin kanları canlarıyla savunarak, açgözlü sömürgenlerin ellerinden kurtardığı güzel yurdumuz üzerinde yaşayan her cins ve

kökenden tüm insanları tarihsel geçmişiyle bütünleştiren, yalnızca Türk olanı değil herkesi, "Ne mutlu Türk'üm diyene" tümcesinde birleştiren ulusçuluk ilkesinin, bugünkü ayrılıkçı, bölücü akımlar ve insan kıyımının ilkelliğinde ne denli doğru ve gerçekçi olarak düşünüldüğünü görmezlikten gelebilir miyiz?

ATATÜRK İLKELERİ ve **AYDINLANMA DEVRİMİ**, Cumhuriyetimizin 70. yılında en başta Üçüncü Dünya ülkeleri olmak üzere tüm yeryüzüne ışık saçan öncü konumunu korumaktadır. **Mustafa Kemal** mazlum ülkelerde, hâlâ yeni doğanlara ad, şiirlere ve araştırmalara konu olmaktadır. Biz ise zaman zaman **O**'nu yadsıdık, bu inanılmaz değerdeki geçmişimizi yok saydık, hatta çok demokrat(!) gözükmek uğruna ödünler verdik, Aydınlanma Devrimimizi demokratik olmamakla (o dönemde nasıl olunurmuş ki?) suçladık; ya da O'nu zorla ezberleterek bir işkence unsuru haline getirdik. Bir uçtan öbürüne gidip gelen bu dalgalanmalar yüzünden çok zaman yitirdik, Cumhuriyetimizi yozlaştırmaya, hatta yok etmeye kararlı güçlere şirin gözükme ya da oylarını ele geçirme dürtüsüyle ödünler verdik, kısacası atalarımızın canlarıyla kazandıkları özgürlüğümüzü, alnı açık yaşam biçimimizi pazarlığa sunduk.

Bütün bu olumsuzluklara ve aymazlıklara karşın, Cumhuriyetimizin bugünkü genç kuşağında, "**kendi aklıyla doğruları bulma**" yönteminin oluşturduğu devinim, güçlü bir "**yeniden ışıma**"yı da beraberinde getirmekte ve tam anlamıyla egemen olduğu çağdaş, laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti, gençlerimizin ellerinde 21. yüzyıla ulaşmaktadır. Hiçbir karanlık güç gerçek **AYDINLANMA**'nın önüne geçemez!

MUSTAFA KEMAL'DEN KALANLAR

Prof. Bahri SAVCI

TÜRKİYE, hem kabuk, hem öz değişimlerine yönelik bir devrim süreci izlemiştir: köke doğru ve çağcıl... Zaten çağcıllık söz konusu olunca, bu, mutlaka kökten olmak zorundadır. Çağcıllığın kendisi, bir köktenlik devinimidir: devrimsel bir devinim ile, bireyin-toplumun-siyasanın da dipten değişimidir.

Mustafa Kemal, iki yüz yıllık bir ıslahatçılık gereksinmesinin, kimi zaman, kımıltı boyutlarını aşan devinimini, doğal istidatları yönünde hızlandırmıştır ve köke doğru yöneltmiştir; bireyi-toplumu-siyasayı, çağdaş değerlere, kökten kurumlaşmalara, gerekli pratiklere-estetik yaşam üsluplarına doğru bir açılıma geliştirmiştir; bu çağcıllıkların gelecek gelişimlerine de, açılımcılık gütmüştür; devrimcilik ilkesiyle... Öyle ya, insan-doğa-toplum, durmayan bir süreç içindedir. İnsanlık, bilimsel, teknolojik, kültürel gelişim evreleri içindedir. Türkiye de, bu evrelerin getirdiği, getireceği suret ve siretlere (oluşumlara) uygunluk sağlayacak bir açılım ile, değişmelidir: değişmeyi, sürekli bir gelişim yeteneği durumuna getirmelidir; insanlığın gelecek aşamalarını da içerme-kapsama-katkılıma yoluyla karşılamalıdır. Bu da, değişimi, kökten kılmayı, o nitelemi ve niteliği ile sürekli kılmayı gerektirir.

Mustafa Kemal çağdaşlığı bu anlamdadır. Bu anlamı

içeren, deyimleyen bir rasyoya sahiptir (Ratio). Ve bunun zorunlu sonucu olarak da, kökcüdür, köktencidir. Ögeleri de şunlardır:

Her yönden rasyo'ya yönelme, heryönden laisizme ulaşmak, her evreyi, rasyo ve laisizm içinde karşılayıp, onların gereklerine, sonsuz bir açılım göstermek...

I- RASYO (RATIO) VE GEREKLERİ:

Rasyo nedir?

Yaradılıştan beri, insanın-doğanın-toplumun ilkesi aranmaktadır. İnsan, hep, ilk doğa olayı ile karşılaşışından beri, ilk toplumsallığını kuruşundan beri, bunun künhünü aramıştır.

Önce, din bu künhü vermiştir, açıklanmıştır: çok Tanrı anlayışı, tek Tanrı anlayışı içinde... Sonra da, işe, us, bilimsel rasyo, bu künhü açıklamıştır. Kimi hayvanların evcilleştirilmesinden, tekerleğin bulunuşundan beri, diyelim bilimselliğe-teknolojiye bir açılım olmuştur. Bu açılım, üretim olayının incelenmesini doğurmuştur. Emeğin yerini bulma, etkililiğini "dahil-i hesap etme" konusu ortaya çıkmıştır. Ve ayrıca, "insan hakları" düşünü de, meydana gelmiştir.

Yani, insanın-doğanın-toplumun künhünü, bilim ve teknolojinin gelişimi ile ve onun içinde arama-bulma-düzenlemede görme yolu açılmıştır.

İşte rasyo (ratio), bunu görme yetisidir; yalnızca burada kalmayıp bir vicdandır da... İnsanı-doğayı-toplumu, putlardan beri sürüp gelen metafizikle değil, sai(çalışma)-kültür ve insan hakları alanlarındaki bilimin ve teknolojinin verileri için de anlama yetisi-gücü yöntemidir.

Osmanlı Islahatçıları dahil bütün reformcular, pek ayrımında olsunlar olmasınlar, insanı-doğayı-toplumu geliştirme dileği ve tutkusu ile yol, yordam yöntem, sis-

tem ararken, bu rasyo içinde olma derecesine göre başarılı olurlar.

Mustafa Kemal de bunu anlamıştır. Bilimsel bir tefahhusa (zihni bir durum muhakemesine) ulaşmıştır. Bu, ona, Türk insanını ve toplumunu, ancak bilimsel bir rasyo içinde yaşatıp geliştirmenin olanaklı olduğunu göstermiştir... O da her işinde bunu temel almıştır, bir entelektüel asker olduğu, siyasetin içinde ve dışında, fakat her zaman siyasal konularla iç içe yaşayan bir devinim adamı olduğu için doğal olarak siyasanın rasyonalizasyonu ile meşgul olmuştur. Fakat, oradaki sorunların, bir çağdaş değerler-kurumlar-kurallar içinde çözümünün de, ancak, bireyi ve toplumu, bilimsel bir rasyo algısına göre rasyonalize etmeden geçtiğini görmüştür. Bu da onu laisizme götürmüştür.

Bir başka deyimle, olayların tefahhusu, Mustafa Kemal'i, insan-doğa-toplum ilişkilerinin tümünün düzenleme yerinin, siyasa olduğu düşüne götürmüştür. Bu nedenle, bir devinim adamı olarak, siyasayı, bir çağdaş rasyoya ulaştırma zorununu algılamıştır.

Bunun, çağdaş boyutlar içinde başarısının da, laisizmden geçtiğini (bu suretle vicdanları-zihniyetleri- algıları da), rasyoya bağlamaktan geçtiğini anlayarak, Türk bireyini ve toplumunu, laik bir algıya —laik bir yaşam biçimine— laik ilişkiler üslubuna kavuşturmaya yönelmiştir. Us'un ve bilimin kılavuzluğu ile bir toplumsallığa yönelimdir bu... Hep aydınlanma ve rasyoya göre kurumlaşma...

Bu rasyonun gerekleri, ruhun —vicdanın— moralitenin, metafiziğin tamamiyle bu yeryüzüne ait konularda dünyevileşmesi; aynı zamanda da, siyasanın, bütün kaynak ve kurumlarıyla demokratikleşme çizgisine açımlanması ve bunun kurum ve kurallarının evrensel ve yerli kaynaklarda aranması... Şöyle ki:

1- Ruhun —Vicdanın— Entellektüel Melekelerin Rasyonalizasyonu: Mustafa Kemal zamanında, hatta, Atatürk döneminde, "yeniden yapılanma" terimi ortada, bol bol kullanılan bir terim değildi. Fakat, her şeydeki devrimcilik mizacı gereği, Mustafa Kemal, çağdaş bir toplumsal birim olma yolunda, "düşün ve kurumlarda uygarlık yapıları"nın en sağlam sahiplerinden idi.

Ona göre, Türkiye için yeniden yapılanma, bitmeyen, yani yaşamın bir döneminde sona ereceği kabul edilmeyen bir sınırlı oluşum değildir. Ve her şeyden önce de, ruhun -vicdanın- moralite alanının entellektüel melekelerin, us ve bilim ilkelerine kavuşturulmasını içeren bir rasyonalizasyon (laikleşme) olgusudur...

Burada, laisizm sözcüğünün etimolojik ve edebi anlamı üzerinde durmayacağım. Laik devlet, onun Batı'daki gelişmeleri, Batı'da uğradığı kilise ve din karşıtlığı olgularını; bu nedenle, yılları, İsa'dan değil, Fransız Devrimi'nden başlatarak, ayların adlarını bile, din egemenliğinden kurtarma eylemlerini öykülemeyeceğim. Yalnız bir saptamayı işaretle yetineceğim: Din, sosyal bir kurumdur. İnsanlar toplumsallıkta, bu sosyal kurumun, kendilerini koşullandırmaları içinde yaşarlar. Başka bir deyişle, din bir toplumsal kurum olarak, insan davranışlarını etkileyen bir güçtür; ilişkilerini semavi kaynağa göre düzenleme olgusudur.

Ama, öte yandan, insanlar bu yeryüzünde yaşamaktadırlar. İnsan, bu yeryüzünde, yeryüzü gereksinmeleri, koşullara, yeryüzündeki eylemsel (fiili) yaşamın muayyeniyetleriyle bağlıdır. Yani, bu koşullar gereksinmeleri, gerçekleri, us yoluyla irdeleyerek, yaşamı onlara göre yönlendirme ile bağlıdır.

Aslında, burada bir çelişki vardır: davranışların, bir yandan metafizikle, bir yandan da, yeryüzü us'u ile çevrili olması...

Bu durum, insan ve halk katlarında, halk güçlerinde etkisini gösterir, göstermiştir.

İşte, bu durumun tam bu döneminde, ekonomik ve sosyal güç, maddi kılınç gücü gibi nedenlerle oluşan yeryüzü egemenleri, uhreviyeti de kendi yanlarına çekmişlerdir; özellikle, usun ve maddi bilimsellik kültürünün çok kuvvetli olmadığı yerlerde, dönemlerde, yeryüzü düzenin sahipleri, güçlerinin kaynağını Tanrı'dan aldıkları inancıyla, dinin toplumsal bir kurum oluşunu, kendi iktidarları yararına kullanmışlardır: artık metafizik, insanı halkı- ve onun us'unu, sımsıkı sararak, entellektüel melekeleri, güçleri ve mekanizmaları, yeryüzü egemenlerine, onların düzenlerine bağlamıştır. Kısacası, her ülkede metafizik, insanı -halkı- onun us'unu, yeryüzü sahiplerine bağlamıştır.

İşte, Mustafa Kemal önderliğindeki Türk aydınlanması devinimi ve devrimi, bu bağımlılığın arıtlanması devinimidir. Türk ruhunun -vicdanının- entellektüel melekelerinin azadeliğe kavuşmasıdır. Böyle bir bağımlılıktan ve üzerinde yaşanılan bu dünya işlerini, yeryüzü "us" unun sevk ve idaresine bağlayınca, bu alandaki rasyonalizasyon, siyasayı demokratikleştirme rasyonunu da getirecektir; laik topluma, laik devlete açılım olacaktır.

Bu laiklik de, dini, tam kendisine özgü yerde tutmadır; dünya işlerinin gerektirdiği rasyonalizasyonu karıştırmamadır ve orada da, son derecede özgür kılınmasıdır; devletin, başka yeryüzü dinamiklerinin karışmalarından azade kılınmasıdır; fakat kendisini de, yönetmeye kalkmamasıdır; kendi alanı olan vicdan alanında, salt özgürlüğünü kullanma olanağını bulmasıdır; Diyanet İşleri'nin de, devletin, ya da kendisinin kitleye münasip bulduğu mezhebin naslarını (dogmalarını) egemen kılmaktan kaçınarak, dinin özgür, fakat yeryüzü egemenliği dışındaki işlevinin zabıtası olmasıdır. Böylece, hem devletin hem dinin, kendi alanlarındaki düzenlerinin zabıtası olacaktır.

Bu, her ikisinin de, kendi alanları dışına taşmaması işlevi, onun düzeni olmalıdır.

Böyle olunca, Mustafa Kemal rasyosuna göre, din, devlet (toplum) denen fenomalanın işlerinde "nötr"dür; onlar da, bireysel vicdandaki din işlerinde 'nötr' yerdedir. Ve Diyanet İşleri de, başkalarının Türkiye'ye din ihracının aracı olmamak ve yerli din ve mezhep kurumlarının da, egemenliğini sağlama işlevinden soyunmak zorundadır. Diyanet İşleri, ülkeyi herhangi bir din -mezhep- tarikat temeline oturtmanın bir örgütü değildir. Bireysel vicdanlardaki yerinde tam özgür olan dinin, bu konuda yardımcısıdır, ancak... Ve, dünya işlerinin de, kendi bilimsel rasyosunun dışına kaymamasının zabıtasıdır, aynı zamanda...

İşte Mustafa Kemal, böyle bir rasyoculuktur. Mustafa Kemal rasyosuun içinde de, laisizm konusu, budur: Diyanet İşleri'nin işlevi de, bu rasyo içinde bir nötr zabıta olmaktan ibarettir.

2- Siyasanın Rasyonalizasyonu: Mustafa Kemal'den Kalanlar

Siyasa, ulusun iç ve dış ilişkilerinde, ulus adına yarar üretme sanatıdır. Bu yarar, 'us' yoluyla bulunur; ama, kimi temel ilkeler içinde olarak...

Bunlardan ilki, sosyal temeli kuvvetlendirmenin ve dolayısıyla siyasayı rasyonalize etmenin ön koşulu olan **laisizmdir.** Ana çizgileriyle yukarıki satırlarda gördük. Bu Mustafa Kemal'den kalma, çok değerli bir rasyo ilkesidir.

Mustafa Kemal'den kalan ikinci değerli rasyo ilkesi (ve pratiği) **Cumhuriyet**'tir.

Mustafa Kemal Cumhuriyeti, basit bir devlet biçimi değildir; kompleks bir kavramdır. İçinde, özellikle demokrasi-kadının alt sosyal katmanların kurtuluşu (eman-

cipation'u) sivil toplum ve onun ögelerinin işlevliği - işlerliği ilkeleri bulunan bir kavram...

Bunları, özetin özeti olarak açıklamak gerekirse şunu yapabiliriz:

En yadsımacı bir espri ile, Mustafa Kemal olgusunda, kimi olumsuzluklar arayıp, onlar üzerinde hayal (ham hayal) üretimi yapabilirsiniz. Fakat, "tarihi olaylar okuma"da, bir kıymık insaf ve us sahibi iseniz, yukarıda işaret edilen cumhuriyet - demokrasi - alt sosyal katmanlarla alt sosyal statülerde olanların azadeliği (emancipation'u) sivil toplum dinamiklerinin işlevleri kuramlarını kabul zorunda kalırsınız.

Keza, toplumcu görüş açısından, 1919 ve Ötesi devrimler döneminde kimi devinimlerin ve gerçekleştirmelerin neden yapılmadığını söyleyebilirsiniz. Liberal demokrasi açısından da, bazı aşamaların eksikliğini saptayabilirsiniz; liberal demokrasi ile uyuşmayan kimi uygulamaları işaret edebilirsiniz. Ama olguların içini okuyabiliyorsanız, ki tarihi okuma - yorumlama - algılama, budur, gene Mustafa Kemal Cumhuriyeti ile, onun demokrasi azadelik - sivil toplum yönelimlerini kabul zorunda kalırsınız.

Evet Mustafa Kemal'den, onun rasyoculuğundan, bir aydınlanma ve sosyal temeli kuvvetlendirme ögesi olan laisizmle birlikte kalan Cumhuriyet, bir temel kurumdur: Devlet Başkanlığının, kalıt (irs) yolu ile değil, demokratik bir seçim yolu ile oluşturulmasını aşan bir kurum...

Mustafa Kemal'den, her hal ve kârda kalan Cumhuriyet, bütün öteki yeryüzü cumhuriyetler gibi, Devlet Başkanlığını, kalıt yolu ile, ya da yumruk ve kılınç yolu ile kurulmuş bir Hanedanlık olmaktan çıkarmıştır. Böyle olması, özellikle gerektiği için böyle olmuştur: Türk halkının yazgısı öyle gelişmiştir ki, Mustafa Kemal, ta Orta Asya'dan gelip, İslamiyetin Hilafeti ile, yerine iyice oturmuş Hanedancılığı ihanetle suçlayarak "münhedim ve merfu

(çökmüş ve kaldırılmış)" hale getirmiştir. (Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, bir tartışmada, bir anayasa konusunu çözerken Halife-Sultan'ın, İstanbul'da, düşman elinde tutsak ve de düşmanı emellerine araç bir hain olduğunu vurgulamıştır; düşman elinde olduğu için, onu tahttan indirip, bir yenisini tahta çıkarmaya olanak olmadığını, zaten buna da gerek olmadığını belirtmiştir. Çünkü Mustafa Kemal, siyasal rasyosuna göre, ulus kendi yazgısını bizzat kendi eline almıştır ve, Saltanat İstanbul'un düşman tarafından işgal edilip, Sultan'ın tutsak kılındığı tarihten beri, münhedim ve merfu' sayılmıştır.)

İşte, Mustafa Kemal'in banisi (bina edeni - kuranı) olduğu Cumhuriyet, böylece kalıcı bir temel niteliği kazanmaktadır: münhedim ve merfu' bir kurumun yerine geldiği için, sonsuzlukla nitelidir.

Ve böyle olunca, onu kapatarak, bir yenisini kurma, tarihin mantığı ile de uyuşmaz: Cumhuriyet, ulusun kendi yazgısını, bizzat kendisinin eline alışının deyimidir: ulus, bundan koptu da, bundan yoksun kaldı da, bir başka "devlet biçimi" altında inledi de, şimdi bir "ikinci"ye mi kavuştu da Cumhuriyeti numaralamak gerekiyor? Dünya tarihinde numaralanmış cumhuriyetler vardır. Bunun bir ilkesi ve mantığı vardır: O devletin, rejiminde, yani cumhuriyet biçiminde, bir kesin ve açık kesinti olmuş da, cumhuriyetten bir başka rejime (konsüllüğe - hanedancılığa - imparatorluğa) geçilmiş de, şimdi, yeniden cumhuriyete kavuşulmaktadır. Yani dönemler arasında, kesin kesintiler (rupture categorique) mi olmuştur da numaralama yoluna gidiliyor, yoksa, Mustafa Kemal' inki, bir cumhuriyet değildi de, şimdi onu kuracağız, diyerek hatır için, onu birinci ve fakat, şimdi kuracağımız gerçek bir cumhuriyettir mi denmek isteniyor?

Bunun da, yersizliğini yanlışlığını anlamak için, Mustafa Kemal'den kalan bir başka ögeye bakalım: Bu, demokrasi'dir.

Burada, cumhuriyetle demokrasiyi tıpkılaştırmayacağım; cumhuriyet demek, demokrasi demektir, diye kolay ve kestirme açıklamaya da başvurmayacağım. Mustafa Kemal ile, demokrasi kurulmamıştır ki, ondan, demokrasi de kalabilmiş olsun itirazını görmemezlik de etmeyeceğim. "Takrir-i sükun" yasasının olduğu yerde, Ebedi Şef, Milli Şef kavramlarının üretildiği yerde demokrasi olabilir mi, sözünü de es geçmeyeceğim. "Komünizm gerekirse, onu da biz getiririz" zihniyetli başat yöneticilerin vesayetçiliklerini de unutmayacağım.

Bütün bunların bir yanıtı olacaktır: Bunlar, Mustafa Kemal rasyocu devrimciliğinin ve onun önderliğindeki sürecin ögeleri değildirler; tarihin rejim hesabına zorlamalarıdırlar; ve kimilerinin karihalarının dar boyutlarından gelen ve halk yönetimi kavramını özümseyememelerinden gelen hazımsızlıklardır. Tarih, Türkiye'ye, zaman-mekân-sosyo politik ve de psikolojik koşullara göre, kendisine özge biçimler ve içeriklerle kimi "Yasa ve Düzen (Law and Ordre)"ler getirmiştir. Ve, laik ve hemen şimdi belirteceğimiz nitelikli "halk yönetimi" sistemi süreci, doğal aşamalarını sürdürmüştür; yoksa sivil toplum dinamiklerinin, insan hakları eksenindeki bir etkinlik aşamasına (ve onu, kendi gerçeğine uygun bir gelişime kavuşturma çabalarını gösteren bir düzeye) gelinebilir miydi? Tarihin bu tecellisini anlamak ve gerçek bir değerlendirme için de sürecin temel ilkesini görmek gerekir.

Evet, Mustafa Kemal'den, önce cumhuriyet kalmıştır; ve de "demokrasi - demokrasiye geçiş" süreci kalmıştır; cumhuriyeti, "halk yönetimi çizgisi ve temeli üzerinde demokrasileştirme olgusu kalmıştır: Ulusun yazgısını, bizzat ulusun belirtip, bizzat ulusun çizmesi; Kuvay-ı Milliyeyi âmil, irade-i milliyeyi hakim kılma; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, ulusun yegâne biricik temsilcisi oluşu; Meclisin kendisine rakip - ortak - üstün bir merci ve makam tanımama ilkeleri, demokrasiden başka nerede var-

dır? Sonra, bir alt sosyal katman olan sai (çalışma) erbabı olan halkı-köylüyü ülkenin sahibi (efendisi) sayma; bu alt sosyal katmanlarla birlikte, alt sosyal statüde bulunanların (kadınları) bu katmanlıktan ve statüden kurtuluşları sürecini, demokrasi dışı saymak olanağı var mıdır?

Ve en son, Türkiye, bugün ne savındadır? Şeffaf (saydam) bir "açık toplum (open society)" yapısı içinde bir "konsensüs demokrasisi", bir "sivil toplum demokrasisi" olma savındadır. Ve buraya, Mustafa Kemal siyasal rasyosunun gelişim aşamalarından gelinmemiş midir? Demokrasinin özü olmasa idi ve bu aşamalardan geçilmemiş olsa idi, buraya gelinebilir miydi? (Burada, şimdi, her yanı uyumlu-dengeli çoğulcu ve tam katılımcı, parti rekabetli seçimci, siyasal-hukuksal-halk denetimli bir iktidar ve de muhalefet ikilemli, insan haklı - ve bütün iktidar eylemlerinin insan hakları denetimine bağlı olduğu bir Cumhuriyet varsa, bunun hiçbir zaman tam doyumlu boyutlara ve içeriklere kavuşamamış olmasına karşın, kuramsal yapılara uygun, pratik uygulamalı bir demokras içinde olduğumuz ileri sürülmüyor; ve fakat, Türkiye'nin o yolda bir gelişim sürecinde olduğu gerçeği kuvvetle ileri sürülüyor. Orta Asya'dan gelen hakan-kağan otoritaryanizmleri geleneği, Ortadoğu'dan gelen "Emir-ül müminin" Tanrısal mutlak iktidar geleneği içindeki bir ülkede, yolundan geriye dönülmez bir gelişimle demokrasi içereliğe gidilmekte olduğu belirtilmek isteniyor; öyle ki, çok partili bir siyasal yaşam içinde bile, askersel ondan sonra da sivil mutlakiyetlerin hiçbirisinin tutunamayıp, demokrasiye dönüşümler yapmak zorunda kaldıkları vurgulanmak isteniyor. Ve buraya da, Mustafa Kemal siyasal rasyonculuğu ile gelindiği deyimlenmek isteniyor.)

Evet, demokrasileşmenin önündeki bütün olumsuzluklara karşın, demokrasileşmede, doğamızdaki bütün uyum gösterme sorunlarına karşın, Mustafa Kemal'den,

halk yönetimi olarak gelen bir Cumhuriyet vardır. Onun demokrasiye yönelmesi vardır. Alt sosyal katmanların, alt sosyal statülerin yararına üretilen ve uygulanan gelişimler vardır. Tam kıvamında olmasa da, partiler - sendikalar vb. adları altında, "Sivil Toplum Dinamikleri"nin kımıldadığı bir saydam açık toplum oluşumuna doğru gidiş vardır. Ve sonunda, müzakere - tartışma karşı yana ödünler verme - böylece, birbirlèrini özümseyerek siyasaya karar oluşturma demek olan konsensüscülük vardır.

Ve bütün bunlar, Mustafa Kemal'in "siyasal rasyonculuğu -karar- savaş içinde bile "siyasal kararı", bütün yetkililerin katıldığı "meşveret" içinde oluşturmacılığı - ve bu meşverete de hesap vermeciliği vardır.

DEMOKRASİ, "AYDINLANMA ÇAĞI"NIN ÜRÜNÜDÜR ...

İlhan SELÇUK

İNSAN kimi zaman yolunu şaşırır, nerede olduğunu bilemez. Uçsuz bucaksız kum çölünde ya da balta girmemiş ormanın karanlığında kendisini yitiren kişi ürperir.

Eğer bir trende yolculuk ediyorsan, kolay; kaçıncı kilometrede olduğunu bilmen yeterlidir, tek boyutta yerini saptayabilirsin. Bir gemide isen, hangi eylem ve boylamın kesiştiği noktada olduğunu söylemek zorundasın. Açık denizde tek boyut yetmez; yalnız eylem ya da yalnız boyma, geminin nerede olduğunu belirlemede eksik bilgidir. Uçakta yükseklik de işin içine giriyor. Bir uçağın gökte hangi noktada bulunduğu, ancak üç boyut yardımıyla saptanabilir.

Cumhuriyet'in 70'inci yılında uygarlığın neresinde bulunduğumuzu ve 1923 Devrimi'nin anlamını kavrayabilmek için çok boyutlu bir çabaya gereksinme var.

Yalınkat bir yaklaşımla olaya eğilmek, hele salt siyasal düzeyde kalmak, eksikliği yoğunlaştırır; çünkü 1923 Devrimi uygarlık tarihine yazılmıştır.

Uygarlık tarihinde "Üç R"nin önemi okul sıralarında belletilir. Bu üç R'den birincisi Rönesans (Yeniden Doğuş ya da Uyanış) ikincisi Reform (Dönüşüm)'dur. Üçüncü R 'Revolüsyon' (devrim, ihtilal) diye vurgulanabilir. Bu 'üç

R' insanlık tarihinin dönüm noktaları, "**Aydınlanma**"'nın kilometre taşlarıdır.

Batı, "Hıristiyan Ortaçağı"nı böylece aştı, "Aydınlanma"ya böylece ulaştı.

Aydınlanma ne demek?

En kısa tanımıyla "Aydınlanma" aklın inançtan, bilimin dinden bağımsızlaşmasıdır. Avrupa bu dönüşümü geçmiş yüzyıllarda yaşadı. Bin yıl süren karanlık Ortaçağ'a ilk ışınlar Rönesans'ta düştü; simsiyah gece Reform'la alacalı bir gökyüzüne dönüştü; 1789'la tanyeri ağardı.

İmmanuel Kant 1784'te 'şimdi aydınlanmış bir dönemde mi yaşıyoruz' sorusunu şöyle yanıtlıyordu:

"Hayır, Aydınlanma döneminde —aydınlanmakta olan bir dönemde— yaşıyoruz."

Batı, aydınlanıncaya kadar çok acı çekti; insanlar odun ateşlerinde yakıldı; zindanlar aydınlarla dolup taştı; din ve mezhep savaşlarıyla ortalık mezbahaya döndü; oluk oluk kan aktı; devrimlerde kelleler uçtu.

Neden?

Sonuç, nedeni açıklıyor:

"Kul"un "birey"'e dönüşmesi; siyasal iktidarın kaynağının gökyüzünden alınıp halka dayatılması; din ile devlet işlerinin ayrılması; özgürlüklerin benimsenmesi; demokrasinin kurulması; dinsel felsefeden sıyrılıp aklın felsefesine geçilmesi kolay olmamıştır. "3 R"nin tarihsel öyküsü, yalnız siyasal ve askeri ve toplumsal ve ekonomik değildir; aynı zamanda felsefe tarihinin serüvenidir.

Peki, Batı'da bu serüven yaşanırken İslam dünyasında neler olup bitiyordu?

Ne yazık ki İslâm dünyası, inancın bağnazlığını aşarak aklın özgürlüğüne kavuşamadı. Doğu'da Avrupa'daki gibi odun ateşleri yakılmadı; ama, insan derisi yüzüldü, darağaçları kuruldu, kellelerden tepeler oluşturuldu, yobazlığın egemenliğini günümüzde bile aşamadı İslâm dünyası...

Aklın özgürlüğüne vurulan bağnazlığın kelepçesi, 21' inci yüzyıla 7 kala bile gevşemiş değildir.

Dinsel felsefe kapsamında, değil aydınlığa, mum ışığına bile göz yumulmayan İslam toplumları mağriptan maşrıka serpilmiş durumdalar. Şeriatçılık kimi İslâm ülkesinde devletin resmî rejimidir, insanın yaşamını zincire, kadının hayatını bukağıya vurur. Bugün Cezayir'den Tacikistan'a kadar her İslam toplumunda aydınlanma ile şeriatçılık —köktendincilik— çatışması süregeliyor.

1923 Devrimi işte bu evrende gerçekleşmiş büyük bir uygarlık dönüşümüdür; Üçüncü bin yıla yaklaşan insanlığın gündeminde günceldir.

Atatürk devrimi bir uygarlık olayıdır.

İnsanoğlunun, kültürüne, geçmişine, tarihine, yeraltı ve yerüstü hazinelerine, kentlerine doğasına, denizlerine, göllerine, eski sanatlarına, neyi var, neyi yoksa tümüne sahip çıkabilmesi için bilinçlenmesi birinci koşuldur.

Cumhuriyet devrimi padişahlığı ve hilafeti yıktı, Ortaçağ'ın karanlığını yırttı, çürümüş Osmanlı'yı geçmişte layık olduğu yere oturttu.

Ancak Osmanlı tarihine de Cumhuriyet'ten sonra sahip çıkılmaya başlandı.

Aydınlanma çağına ulaşamayan bir toplum, kendi geçmişine de çok uzaktır.

Matbaa Osmanlı'ya 250 yıl gecikmeyle girdi. Yazı devrimi 1928'de gerçekleştiğinde, o yıla kadar eski yazıyla basılan kitap sayısı 25 bindi. Çoğu içeriksiz, saçma sapan konulardan oluşan bu kütüphane bir ev kitaplığı boyutundadır. Osmanlı'da Darülfünun kurulmuştu; ama, gerçek anlamda bir üniversite yoktu. Üniversitesiz toplum, beyinsiz insan gibidir; ne tarihini bilir, ne de geleceğini düşünebilir. Osmanlı'nın okullarda öğrencilere belle-

teceği doğru dürüst bir tarih kitabı da yoktu. Geçmişine söylencelerle yönelen toplumda, Osmanlı tarihine ilişkin ciddi çalışmaları da Cumhuriyet Devrimi başlattı ki bu doğaldır; akıl inançtan, bilim dinden bağımsızlaşmadan hiçbir toplum geçmişine gerçek anlamda sahip çıkamaz.

Atatürk, Batı uygarlığına değil, Batı emperyalizmine karşıydı. Bu eytişimin mantığını Osmanlı'ya dönük yaklaşımda da görüyoruz. Yalnız Osmanlı İmparatorluğu'na değil, Anadolu'da boy atmış bütün uygarlıklara Cumhuriyet devrimiyle sahip çıkıyoruz. Çünkü tarihe bakılırken bilim, araştırma, inceleme, önyargısız yaklaşım ve bilimsel sentez çabası, ancak Aydınlanma Devrimi'nin gerçekleştiği bir toplumda olanak kazanır.

1923 Devrimi'yle insanlık tarihinde Anadolu'nun tüm geçmişini kucaklamak olanağına kavuştuk.

Ne var ki Cumhuriyet'in 70'inci ıldönümüne eriştiğimiz günlerde, Aydınlanma Devrimi'nin lideri Atatürk, gerici ve tutucu çevrelerce suçlanıyor.

Cumhuriyetin 70'inci yılında Atatürk neden suçlu?

Çünkü Cumhuriyeti ilan eti, padişah efendimize kıydı, hilafeti yıktı...

Osmanlı Sevr Antlaşması'nı imzalamışken bizlere Konya Ovası yetmez miydi? Gazi "İngiliz Muhibbi" olaydı ya da "Amerikan mandacılığı"na satılaydı, daha iyi olmayacak mıydı? Bugün Atatürk'ü suçlayan şeriatçılar, cami yaptırma dernekleri kapsamındaki etkinliklerini ancak Haymana bölgesi ve çevresinde yoğunlaştırabileceklerdi.

"İstiklâl Savaşı" nemize gerekti?

Kadın haklarına lüzum var mıydı? Cumhuriyet'in 70'inci yılında çarşafa giren ya da başına türban dolayan genç kızımız neyi savunuyor? Ya Osmanlı'nın fetih ideolo-

jisinden sıyrılmak ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesini benimsemekle büyük yanlış yapmadık mı? Şeriye Vekâletini lağvedip, hukuk devrimini gerçekleştirmekle Cumuriyet yönetimi topluma büyük kötülük mü etti?

Laiklik Devrimi mi?

Batı'da demokrasinin kurulması, niçin laiklik dönüşümüyle zamandaş ve özdeş?

Laik olmayan bir düzende demokrasi kurulabilir mi?

Hayır!...

3'üncü bin yıla 7 kala Müslümanlık coğrafyasında demokrasiye en yakın ve en açık toplumun Türkiye'de yaşaması bir rastlantı mı? Bir milyar nüfuslu İslam dünyasında demokratik sayılabilecek düzenin yalnız Anadolu'da kurulması laik Cumhuriyet devrimiyle gerçekleşmedi mi?

Evet, demokrasiyi kurmak için gerekli altyapı 1923 Devrimi'yle oluşturuldu.

Yeryüzü coğrafyasına bakınız, haritaları inceleyiniz, ancak Aydınlanma felsefesinin anayurdu olan topraklarda demokrasinin kökleştiğini göreceksiniz.

Aydınlanma felsefesi Batı'nın "modernleşme" tarihinin düşünce evrimidir.

Aklın inançtan bağımsızlaşması, ümmetten ulusa ve kulluktan bireyliğe geçiş, dinsel devletin laik devlete dönüşmesi, insan hakları ve temel özgürlüklerin hayata geçirilmesi, demokrasinin bir yaşam biçimi olarak algılanması, sosyalist düşüncenin yaygınlaşması, sosyal devletin ortaya çıkışı, birbiriyle zamandaş ve bağıntılı olarak çağdaşlaşmayı sağlamıştır.

Batı, modernleşme ile de yetinmiyor, modernleşme sonrasında evrimini sürdürüyor, "post-modern" akımla-

nın ortaya çıkması da uygarlığın hiçbir zaman durduğu yerde durmayacağına ilişkin bir göstergedir.

Ancak ne yazık ki 1923 Devrimiyle kurulan Cumhuriyet, 70'inci yılında gözlerini ileriye doğru çevireceğine, İslam dünyasında gün geçtikçe ağırlık kazanan şeriatçılığın baskısı altına girmeye başlamıştır.

Etnik çelişkileri Anadolu'da yaşayan yurttaşlar arasında birincil çelişkiye dönüştürmeye çalışan mikromilliyetçilik akımları da Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğine dönük bakış açılarına gölge düşürmeye çalışmaktadır.

Şeriatçılık ve dar-milliyetçilik yandaşları, bir amaçta bütünleşiyorlar:

Laik Cumhuriyeti yıkmak ve parçalamak, yerine bir başka düzeni kurmak...

Şeriatçı dünyaya aklın değil, inancın tek boyutundan bakıyor, şovenist de mikromilliyetçiliğin etnik dar açısına sıkışıyor. Oysa 1923 Devrimi'nin enlemi, boylamı, derinliği, bu tür dinsel ve siyasal yaklaşımlardan çok daha geniş bir zaman ve mekana yayılıyor.

1923 Devrimi, elbette bir askeri zafere dayanıyor, bir siyasal görüşü benimsiyor, toplumsal bir yaklaşımı ve ekonomide seçimleri var; ancak temelde, uygarlık tarihindeki bir felsefi dönüşümün Anadolu'ya yansımasıdır.

İnsanlık, Aydınlanma'ya ulaştıktan sonra, geriye dönmez; Anadolu bir kez Aydınlanma Devrimini benimsedi mi, artık hiçbir güç, karanlık bir yaşamı bu topraklarda yaşayanlara kabul ettiremeyecektir.

Demokrasi, Aydınlanma Çağı'nın ürünüdür.

Cumhuriyet'in 70'inci yılında Anadolu'da demokrasinin vazgeçilemez bir yaşam biçimi gibi algılanması, 1923 Devrimi'nin hedefine yaklaştığını vurguluyor.

KEMALİZM ÇAĞI GEÇMİŞ BİR İDEOLOJİ Mİ?

Ali SİRMEN

TÜRKİYE'nin insanları acaba Kemalizm'i yeterince anlamışlar mıdır?

Bu soruya kolayca "evet" yanıtını verebilirsiniz. Öyle ya, 70 yıldır aralarında laiklik de olmak üzere, Kemalizm'in ilkelerini veya başka bir deyişle, "Cumhuriyet Devrimi"nin kazanımlarını kör topal da olsa yürüten bu halk değil mi?

Ama olaya biraz daha yakından eğildiğimizde, "Atatürkçü" olanlar ile karşıtlarının söylediklerine kulak verince hiç de ilk bakıştaki kadar kolaylıkla "evet" diyemeyeceğimizi görürüz.

Gerçekten de, zaman zaman "Atatürkçülüğü" kimseye bırakmayanların söyledikleri karşısında bile insanın tüyleri diken diken oluyor.

Hatta diyebilirim ki, asıl korkulacak olanlar, "Ben Atatürkçü değilim" diye ortaya çıkıp eleştirenler değil, "Atatürk"ün düşüncelerinden ve yapıtlarından yana görünüp de, onu içeriğinden soyutlayarak bir söylenceye çevirip, dilediği gibi at oynatmaya çalışanlardır.

Örnek mi istiyorsunuz? İşte size bu konudaki en parlak örnek Kenan Evren.

KEMALİZM - ATATÜRKÇÜLÜK

Bir bölüm Atatürk yandaşı görünenler, her şeyden

önce "Kemalizm" deyimine çok kızmakta ve ondan korkmaktadırlar. Bu tepkinin nedeni "Kemalizm" sözcüğünü sol bir söylem olarak görmelerindendir.

Oysa Kemalizm sözcüğü aslında, başlangıcında bu hareketi basit bir isyan olarak niteleyen Batı Basını tarafından çıkarılmış bir deyim. Kemalist güçler dendiği zaman, Mustafa Kemal yanlısı çeteleri kastetmekteydi Batılılar. Ancak hareket başarıya eriştikten ve onların da öngöremediği boyutlarıyla ortaya çıktıktan sonradır ki, Kemalizm özgün bir hareketin deyimi olmuştur.

Bu yüzden Kemalizm'e onda olmayan anlamları her iki taraftan da ayrı ayrı amaçlara yönelik olarak da olsa, yüklemek yanlıştır.

Kemalizm sözcüğünü dışlayarak, "Atatürkçülük"ten söz etme uyanıklığı büyük bir yanlışlıktır. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti ve onun temelinde çağdaş olan ulusçuluk hareketi demek olan Atatürkçülük olamazdı, eğer o Kurtuluş Savaşı bu ulusa bir vatan ve kendi kimliği ile olanaklarını geliştirebileceği bir bağımsızlık sağlamamış olsaydı.

KEMALİZM BİR İDEOLOJİ Mİ?

Güya Kemalist bir derneğin toplantısında, tutuculuğuyla ün yapmış bir öğretim üyesi "yeryüzünde Atatürkçülük kadar bilimsel ve taşlaşmamış bir ideoloji olmadığını" söylüyordu.

Şu tümceye neresinden bakmalıydı ki?

Üstelik bu konuşma, Atatürk'ün bütün düşünceleri ile yapıtlarının ayaklar altına alındığı, ulusa süte su katar gibi, ümmet sentezinin resmi olarak katılmaya çalışıldığı, Dil ve Tarih Kurumlarının, Atatürk'ün vasiyeti ve hukukun temel ilkeleri çiğnenerek, gaspedildiği bir dönemin ertesine rastlıyordu.

Ama aynı dönemde, ülkenin her yanında çoğu, este-

tik olarak dehşet verici yonutlar dikilerek, halk arasında "Beton Mustafa" deyiminin alabildiğince yaygınlaşmasına neden olunmuştu ve şimdi de o İlhan Selçuk'un deyimiyle "Gardrop Atatürkçüsü" görüşün temsilcilerinden olan sayın profesör Atatürkçülüğü içi boş kalıplarla överek soyutlamaya çalışıyordu.

Gerçekte Atatürkçülük diye ideoloji olmadığını bilebilmek için profesör olmaya bile gerek yoktu. Biraz okuyup yazmış olmak ve kavramlar konusunda, asgari bilgiye sahip bulunmak yeterli.

Gerçekten de, bir değerler bütününü getiren, yaşanın bütün alanlarını kapsayan, dinler gibi, kapitalist dünya görüşü veya sosyalizm gibi bir (cosmogorie, cosmogory) değerler bütünü değildir.

KEMALİZM YA DA ATATÜRKÇÜLÜK NEDİR?

Atatürkçülük, Fransız Devrimi'nin Kazanımlarını (ki onlar da Rönesansın Reformun ve Aydınlanma'nın kazanımlarının ürünleri veya kendileridirler) ilk kez Batı ve Hıristiyan dışı bir topluma uygulayan, ümmetten, millet yaratmış bir harekettir.

Kemalizm'in bir ideoloji olmaması, onun evrensel değerini küçültmez. Unutmayalım ki, bu hareket Batı dışı bir topluma o değerleri kazandırırken, Fransız Devrimi'nin kazanımlarının Aydınlanma'nın sağladıklarının da evrensel boyutlarını genişletmekte, onları yalnızca Batı'nın sınırları içinde kalmaktan kurtarıp, insanlığı ortak değerleri haline getirecek olan kapıyı açmaktaydı.

Bir noktayı daha çok iyi bir biçimde vurgulamak zorundayız. Cumhuriyet Devrimi'nin kazanımları, Atatürkçülüğün ilkeleri bu topluma birden gökten zembille inmedi. Mustafa Kemal Paşa daha önce hiç düşünülmemiş, gereklilikleri kavranmamış, devrimleri, reformları, birden kendi düşünüp gerçekleştirmedi.

Sözü edilen reformların büyük bir bölümünün gerekliliği, toplumun yüzyılı bulan çağdaşlaşma süreci içinde kavranmış, kimileri basit ve biraz mahçup biçimde de olsa yaşama geçirilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı döneminde açılan (1868) lise düzeyindeki laik eğitim kurumu Galatasaray, İttihatçılar'ın Arap Alfabesini tümden bırakmamakla birlikte onu basitleştirerek, daha kolay öğrenilir hale getirme çabaları, yine İttihatçılar'ın kadınlardan oluşan kadın çalışma taburlarıyla kadının sosyal hayattaki yerini hazırlama yönündeki ilk adımları veya ulusal burjuvazi yaratma çabalarına da yol açan ulusçulukları hep daha sonra yaşama geçirilen kazanımların ön habercileridirler.

Bütün bu münferit girişimlerin tersine, Cumhuriyet Devrimi'nin tutmasının nedeni ise, sözü edilen tüm reformlara mesnet teşkil edecek olan ulus biriminin ve bilincinin yaratılarak, Cumhuriyet'in temeli haline getirilebilmiş olmasıdır.

Tek tümceyle özetlemek gerekirse, Atatürkçülük veya Kemalizm bir ümmetten, dili, tarihi, demokrasisi ve onun "onsuz-olmazı" laikliği ile bir ulus yaratma hareketidir.

KEMALİZM VE JAKOBENİZM

Kemalizm'in önceleri yandaşı iken, sonraları sağa çarkederken, sol görünümlerini de yitirmeden yiğitliğe leke sürdürmemeye çalışanlar, Kemalizm'in Jakobenizm ile eşit olduğunu söylerler.

Bunların Fransa'daki benzeri olan tutucular da, Fransız Devrimi'ni Jakobenizm ile eşanlamlı kabul ederler.

Koskoca Fransız Devrimi'nin, Kemalizm'in de etkisiyle, Avrupa ve Batı'nın da sınırlarını aşıp, dünyaya yayılan ilke ve kazanımlarını bir kalemde silip atıp, o evrensel de-

ğerleri görmezden gelerek, yalnızca onun ilk dönemlerindeki bir uygulama yöntemi olan, bugün için eleştirilebilen ve hiçbir biçimde, örnek gösterilemeyecek olan bir davranış biçimini öz ile karıştırmak da Kemalizm'in Türkiye'ye getirdiği rönesansı, aydınlanma düşüncesini, Cumhuriyet ilkelerini, laikliği görmezden gelip, yalnızca tek parti döneminin sivil asker bürokrat iktidarını ve yöntemlerini akılda tutmak da, tıpkı Lafontaine'in öyküsündeki domuzla eşanlamlı olmaya benzer.

Lafontaine'in ünlü öyküsünde bir domuz ağılından kaçar ve yolu da saraya düşer.

Domuz, önce sarayın çok güzel olan ön bahçesini görür, ama bu güzel Fransız bahçesi ona bir şeyi ifade etmez.

Daha sonra sarayın içine giren domuz, o geniş salonları, tabloları, heykelleri, goblenleri, seçkin mobilyaları da boş gözlerle izler.

Sarayda gördüklerinin hiçbiri domuza hiçbir şey ifade etmemektedir, taa ki, bizim kaçak sarayın ağılını bulana kadar. Domuz orada pek mutlu olur, hemcinsleriyle koklaşır eğleşir ve tam bu anda da yakalanıp, geriye, geldiği yere gönderilir.

Ağılda kaçağın dönüşünü dört gözle bekleyen öteki domuzlar o içeri girer girmez sorarlar:

— Eee anlat bakalım sarayı görmüşsün. Nasıl bir yer?

Bizimki dudağını bükerek yanıt verir:

— Hiiç canım saray dediğinizde eninde sonunda burası gibi bir domuz ağılı.

Gerçekten Fransız Devrimi'ne de, Kemalizm'e de bakarken bu yanlışa düşmemek, onların büyük kazanımlarını görmek ve iyi değerlendirmek gerekir.

KEMALİZM VE ULUSÇULUK

Kemalizm'in ya da Atatürkçülüğün getirdiği en bü-

yük kazanım bir ümmetten bir ulus yaratmak, o bilinci ve birimi yaşama geçirmektir.

Türkiye Cumhuriyeti Türkler'in de Anadolu insanının da kurduğu ilk ulus-devlettir. Bu yüzdendir ki, "Türkiye Cumhuriyeti'nin son değil ilk Türk Devleti olduğunu" söyleyen Melih Cevdet Anday yerden göğe haklıdır.

Bu ulus devlet, yeni tarih anlayışı, dili ve kültürü ile birlikte gelişmektedir.

Ancak burada da, gecikmiş milliyetçiliğin yol açtığı, zaman zaman görülen şoven aşırılıkların, Atatürkçü ulusçuluğun özü ile hiçbir ilgisi olmadığını özellikle vurgulamak gerekir.

Gerçekten de, Atatürkçü ulusçuluk "ırk esasına dayanan Gobineau'cu 'objektivist' ulusçuluğun karşıtı olan", ırk birliğini değil, amaç birliğini, bir arada yaşama isteğini temel alan "Renan"cı bir ulusçuluktur.

Çoğu zaman yanlış ve boş böbürlenme vesilesi olarak kullanılan "Ne mutlu Türk'üm diyene!" deyimi de, Türk olayı değil, kendini bu toplumdan hissetmeyi öne çıkaran Renancı görüşü anlatmayı amaçlayan bir deyiştir.

Atatürkçü ulusçuluk, çok kimlikli bir toplum yapısını dışlamaz.

ATATÜRKÇÜLÜK DEMODE Mİ?

Atatürkçülüğün yeminli düşmanları, inancın tekelini ellerinde tutmak isteyen şeriatçı köktencilerin ona karşı olmaları çok doğal, ama son zamanlarda demokrasiden yana görünenler arasında da böylelerine rastlanması çok şaşırtıcı.

Onlara göre, Atatürkçülük artık modası geçmiş, kurtulunması gereken, Jakobinist bir harekettir.

Atatürkçülüğün modasının geçmiş olduğunu söyleyenlere yalnızca şu soruları sormak gerekir:

— Demokrasinin "onsuz-olmazı", bütün demokrasi-

lerde var olan laikliğin modası geçmiş, ümmetçiliğin ve kulluğun dönemi mi gelmiştir ki, Atatürkçülüğün modası geçmiş olsun?

— Rönesans'ın bütün kazanımlarının, düşünen, ayakları üstüne duran, dünyayı algılamaya çalışan insanın modası geçmiştir de, budala kutusunun ekranına aval avan bakan, bütün çözümleri önceden verilmiş olan testlerle yer kapmaya çabalayan aval koyun dişi dönemi gelmiş midir ki, Atatürkçülüğün modası geçmiş olsun?

— Aydınlanma'nın bütün ilkeleri ve kazanımları, yerlerini köşe dönücü iş bitirici biat emeyi olduğu kadar zulmetmeyi seven günlük çıkardan başka bir şeyi düşünmeyen insanın dönemi mi bırakmışlardır ki, Atatürkçülüğün modası geçmiş olsun?

— Toplumun kurtuluşu ve gelişmesini yenilikte arayan düşünce, yerini selameti eskinin köhnemiş kurumlarını yeniden canlandırmakta arayan "obcurantizm"e mi bırakmıştır ki, Atatürkçülüğün modası geçmiş olsun?

— Cumhuriyet düşüncesi İslam Cumhuriyeti'ne mi dönüşmüştür ki, Atatürkçülüğün modası geçmiş olsun?

— Ulus birimi ve bilinci yerine artık ümmet birimine ve bilincine bırakmak zorunda mıdır ki, Atatürkçülüğün modası geçmiş olsun?

Bütün bu sorulara yanıt veremeyecek olanlara gerçekte biz şifa niyetine "geçmiş olsun" demek isterdik. Ama biliyoruz ki, bu temel yapı bozukluğu geçebilecek gibi değildir.

ATATÜRK'ÜN ANAYASAL TEZİ

Prof. Dr. Bülent TANÖR

"ATATÜRK'ün anayasal tezi" gibi bir başlık ilk bakışta şaşırtıcı görünebilir. Oysa Atatürk'ün anayasal gelişmelerimiz konusunda ilgi çekici düşünceleri vardır. Hatta bunlar bir anayasal gelişme tezi oluşturacak nitelikledir. Burada O'nun, anayasal hareketlerin dinamikleri, gelişme yönleri ve araçları ile, "Nasıl bir hükümet sistemi?" konusundaki düşünceleri ortaya konacaktır.

Gelişmenin Dinamikleri

M. Kemal'in anayasal gelişmelerin dinamikleriyle ilgili görüşlerinde bir özellik göze çarpmaktadır. Bu görüşlerin XIX. yüzyıla ilişkin olanları ile, milli kurtuluş savaşı ve cumhuriyet devrimini içine alanları birbirinden oldukça farklıdır.

M. Kemal XIX. yüzyıl Anayasa hareketlerinin temelinde toplumdan gelen bir itme görmüyor ve bu yoldaki girişimleri daha çok yönetici kişilerin isteklerine bağlı sayıyor. Onları bu yönde davranmaya iten etkenler ise, kimi zaman bir "taklitçilik" duygusu, kimi zaman da dış etkilere karşı koyabilme ve yabancı devletlerin gözünü boyama güdüsüdür. İç karışıklıkları savuşturma isteği de bunlara eklenebilir. Örnekleriyle anlatmak gerekirse, Tanzimat öncesinde girişilen hukuki yenilik çabaları Sultan Mahmut II'nin isteği üzerine olmuştur ve bunlar "Avrupa'yı

taklit etmek, Avrupa kanunlarını, Avrupa nizamlarını almak" şeklinde ortaya çıkmışlardır. 1839 Gülhane Hattı Hümayûnu "Reşit Paşaların teşvikiyle", ülkenin Müslüman olmayan unsurlarını "memnun etmek zaruretinden, bunların memnuniyetini iltizam eden Avrupa'nın ve garbın karşısında bir şey yapmak" gereğinden doğmuştur. Aynı dış baskılar daha sonra 1856 tarihli Islahat Fermanı'nın doğumuna yol açmıştır[1]. 1876 Kanun-u Esasîsine gelince, bu ilk Anayasa da Avrupalıların Osmanlı Devletinin artık kendi kendini yönetmekten aciz olduğunu ileri sürüp onu "vesayet" altına almak istemelerinin bir sonucudur. Kanun-u Esasî'nin toplumsal ve yapısal bir itme sonucu değil de, dış baskıları savuşturmak isteyen yöneticilerin girişimi sonucu ortaya çıktığını M. Kemal 1 Aralık 1921 tarihinde TBMM'de yaptığı uzun konuşmada aynen şöyle anlatacaktır:

> İşte o zaman efendiler, bir paşanın tahtı riyasetinde (başkanlığında) üçü Hıristiyan olmak üzere onaltı memur, on ulema ve iki askerden mürekkep bir heyet Babıâli'de toplandı (elindeki Kanun-u Esasî'yi göstererek) ve bu kitabı yazdı! Bu kitap milleti memnun etmek için, milletin arzu ve âmali hakikiyesi (gerçek istek ve emelleri) için müspet, maddî bir mâkesi tecelli değildir. Efendiler bu kitap düşmanlarımızı muvakkaten olsun memnun etmek gayesini gözetmiş bir kitaptır... Bu kitabın mahiyetinin millet ile, iradei milliye ile hiç alâkası yoktur... Efendiler bu kitap, yapıldığı sırada Hariciye Nazırı olan zatın Avrupa devletleri süferasına (elçilerine) yazdığı bir tahriratta dediği gibi, padişah ile milletin taahhüdatı mütekabilesine (karşılıklı taahhütlerine)

---

(1) ATATÜRK'ün **Söylev ve Demeçleri**, Cilt. I, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Maarif Matb., İstanbul 1945, s. 198-199.

müstenit bir kitaptır. Mukavelenamedir! İnsaf edelim, bu kitabı yazan heyetin kimlerden ibaret olduğunu söyledim ve bu heyetin içinde bir azanın esnayi tahririndeki (yazılışı sırasındaki) kanaati vicdaniyesini söyledim. Binaenaleyh bu kitapla millet arasında ne alaka ve münasebet vardır? Efendiler! Bu kitap üstündeki ünvan ile milleti senelerce aldatan ve aldattıkça girivei izmihlâle (yokolma uçurumuna) sevkeden bir kitaptan başka bir şey değildir (paçavra sesleri). Bir paçavradır efendiler (alkışlar)".[2]

XIX. yüzyıl Anayasa hareketlerinin dinamiklerini, iç ve dış baskılar karşısında bunalan ufak bir yönetici azınlığın çabalarında bulan M. Kemal, ilk defa olarak, 1908 II. Meşrutiyetinden söz ederken, **"millet"**in hürriyet ve egemenliğini ele almak için yapmış olduğu çalışmaları vurgulamaktadır.[3] Böylece M. Kemal'in anayasal gelişmenin dinamikleri konusundaki görüşlerinin, XX. yüzyılın başlarında gelişen yeni hareketler için farklılaşmaya yüz tuttuğu söylenebilir. Burada artık yönetici azınlıkların yanısıra "millet" de siyasi hukuk sahnesine girmektedir.

Bu tutum, özellikle Kurtuluş Savaşıyla ve milli egemenliğin elde edilişiyle ilgili yorumlarda kendini açıkça belli etmektedir. M. Kemal, gerek Kurtuluş Savaşı'nı, gerekse egemenlik hakkının millete geçişini, doğrudan doğruya milletin kendi mücadelesinin bir ürünü olarak görmekte ve göstermektedir:

"Hâkimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına vazıülyed olmuşlardı (el

---

(2) **aynı kaynak**, s. 200 - 202.
(3) **aynı kaynak**, s. 200

koymuşlardı); bu tasallutlarını altı asırdan beri idame eylemişlerdi (sürdürmüşlerdi). Şimdi de Türk milleti, bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline, bilfiil almış bulunuyor..."[4]

Anayasal gelişmeleri yapısal etkenler ve tabandan gelen zorlamalarla açıklama yöntemi, M. Kemal'in millî kurtuluş dönemi anayasal gelişmeleriyle ilgili görüşlerinde de kendini açıkça belli ediyor. Gerçekten de M. Kemal, gerek Erzurum ve Sivas kongrelerini, gerekse TBMM'nin toplanışını ve 1921 Anayasasının yapılışını, bir yönetici azınlığın değil, milletin bağımsızlık isteğinin, millî iradenin eseri olarak açıklamaya özel bir dikkat gösteriyor.[5] Kurtuluş Savaşı'nın önderi, Kurtuluş Savaşı'nın Anayasasını, "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu"nu şu sözlerle tanıtacak:

> Bu kanun doğrudan doğruya yalnız bizim kafalarımızdan, ilmimizden çıkmış bir kanun değildir! Bu kanun doğrudan doğruya her ferdi milletin kalbi vicdanında kendiliğinden tecelli etmiş ve binaenaleyh heyeti içtimaiyemizin vicdanı ulvisi levhasında merkûz (yaratılışından beri var) olmuş ve ondan sonra mevkii meriyete geçmiştir (yürürlüğe girmiştir)... Kanunu hakiki yalnız böyle olur! Taklit ile kanun olmaz... Kanun, kanunu hakiki olmak lâzımdır, kanunu tabii olmak lâzımdır. Yani kanunu ilâhî olmak lâzımdır (alkışlar). İşte efendiler! Teşkilatı Esasiyemiz böyle bir kanunu hakikidir (gerçek bir kanundur). Çünkü milletimizin vicdanından, kanaatinden çıkmıştır." [6]

---

(4) NUTUK, 2. basılış, Devlet Mab., İstanbul, 1934 c. 2, s. 186
(5) NUTUK, cilt 1, s. 3-5, cilt 2, s. 21, 54, **Söylev ve Demeçler,** c. 1, s. 202-203
(6) **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** c. 1, s. 203

Bu alıntıda özellikle dikkati çeken nokta, M. Kemal'in "gerçek kanun"dan, halkın temsilcileri aracılığıyla da olsa oluşumuna katıldığı kanunları anlamasıdır. Bunları, küçük bir yönetici azınlığın kendi isteklerine göre çıkardıkları sözde yasa ve Anayasalardan ayıran budur. İşte kurtuluş savaşı Anayasası, kendisini yaratan dinamikler bakımından da önceki Anayasa ve anayasal belgelerden farklı olduğu içindir ki, "hakiki" bir kanundur. Böylece "sahte" kanun, Anayasa ya da Anayasal belgelerden "gerçek" yasa ve Anayasalara geçişe değinen M. Kemal, aslında toplumumuzda kurtuluş savaşı ile birlikte, anayasal belgeleri yaratan dinamikler konusunda da bir **sıçrama** olduğunu vurgulamış oluyor.

Aynı alıntıda dikkati çeken bir başka nokta da M. Kemal'in "gerçek" yasaların ne olduğunu daha iyi anlatabilmek için "tabii" yasa, "ilahî" yasa kavramlarına başvurmasıdır. Buradaki "ilahî" yasa teriminin TBMM'nin tutucu üyelerini kollamak kaygısıyla söylendiği düşünülebilir. Yoksa, M. Kemal'in o dönemde de, "tanrısal" kaynaklı yasama anlayışıyla bir ilgisinin olmadığı açıktır. Asıl ilgi çekici kavram ise, "gerçek" yasaların **"tabii"** yasalar olarak nitelendirilmiş oluşudur. Bu **"tabii"** sıfatı, siyasi ve hukuki doktrinler konusunda derin bilgilerle donandığı anlaşılan M. Kemal'in rastgele kullandığı bir terim olarak görülemez. Besbelli ki, kurtuluş savaşının önderi buradaki "tabii" yasa kavramını ya da deyimini feodal düzenin keyfiliklerinin karşıtı olarak kullanmaktadır. Batı'da tabii hukuk ve tabii haklar doktrinlerinin burjuvazinin feodaliteye karşı olan mücadelesine ideolojik birer kalkan oluşturdukları hatırlanacak olursa, buradaki terim seçiminin de ilginçliği ortaya çıkar.

Görülüyor ki, M. Kemal'in anayasal gelişmelerin dinamikleri konusundaki görüşlerinin XIX. yüzyıla ilişkin olanları seçkinci, kurtuluş savaşı dönemi anayasal gelişmelerine (kongreler, TBMM ve 1921 Anayasası) ilişkin

olanları ise yapısal ve toplumsal etkenleri vurgulayıcı niteliktedir. Acaba kurtuluş savaşı sonrasındaki anayasal gelişmelerle ilgili görüşleri nasıldır?

Bu dönemle ilgili açıklamalarda seçkinci yorumlar yine ağır basar gibidir. Kurtuluş Savaşının bitimini izleyen yıllarda çok önemli siyasal ve anayasal gelişmeler yaşandı: saltanatın kaldırılması (1922), cumhuriyetin ilânı (1923), hilafetin kaldırılması ve yeni bir Anayasanın kabulü (1924) gibi... Bu önemli atılımların sürükleyici gücü neydi? M. Kemal 1927 yılında bu konuda şöyle diyor:

> "... Milli mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları, milli hayatın bugünkü cumhuriyete ve cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekâmülatında, kendi fikriyat ve ruhiyatının ihatası hududu (kavrayış sınırı) bittikçe bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir..."

> "Bu son sözlerimi hülasa etmek lâzım gelirse, diyebilirim ki ben, milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas ettiğim (hissettiğim) büyük tekâmül istidadını, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün heyeti içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim."[7]

M. Kemal'in Kurtuluş Savaşı sonrası temel hukuk (anayasal) reformlarını, kendi "vicdanı"nda "millî bir sır" gibi taşıdığı bir siyasi-hukuki programın sırası geldikçe uygulanması şeklinde açıklaması, su götürmez bir seçkinci (elitçi) yorum biçimidir. Bunu dengeleyen ve açıklamalara yapısal ve toplumsal bir boyut da kazandıran nokta, M. Kemal'in bu "millî sır"rı yine "milletin vicdanın-

---

(7) NUTUK, c. 1, s. 11-12 ("bana" ve "ben" kelimelerinin altını ben çizdim.)

da ve istikbalinde" gördüğü özelliklerden hareketle kavradığını belirtmesidir.T. Z. Tunaya bunu şöyle açıklıyor:

"Toplumu ve kendisini harekete geçiren şartları ehliyetle hesaplayan, toplumun dinamiklerini başarı ile yöneltebilen lider Atatürk, kollektif vicdanın özlemlerini sosyal ve siyasi alanlarda manalandırabilmiştir."[8]

Ancak yine de tartışma götürmemesi gereken bir nokta varsa, o da M. Kemal'in cumhuriyet dönemi temel reformlarını —anayasal gelişmeler dahil— kitlelerin değil, fakat onlar adına davranan aydınların ve devrimcilerin eseri olarak görmesi ve bunu da kaçınılmaz saymasıdır. Bunu, 31 Ağustos 1925 günü Kastamonu'da yaptığı bir konuşmada şöyle açıklamıştır:

"... inkılâpçılar onlardır ki, terakki ve teceddüde (ilerleme ve yeniliğe) sevketmek istedikleri insanların ruh ve vicdanlarındaki temayülü hakikiyeye (gerçek eğilimlere) nüfuz etmesini bilirler." [9]

Ancak M. Kemal, bu sonucun gerçek sahibinin de yine millet olduğunu eklemeyi unutmuyor:

"Bu münasebetle şunu da beyan edeyim ki, Türk milletinin son senelerde gösterdiği harikaların, yaptığı siyasi, içtimai inkılâpların sahibi hakikisi kendisidir." [10]

---

(8) T. Z. TUNAYA, **Devrim hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük**, Siyaset İlmi Serisi, Baha Matb., İstanbul 1964, s. 2

(9) aktaran: Afet İNAN, **"İstiklâl Savaşımızda manevi kuvvetin rolü"**, ATATÜRK HAKKINDA KONFERANSLAR, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1946, s. 34

(10) **aynı yerde.**

Atatürk'ün aynı yolda bir başka ilginç konuşmasına daha rastlanıyor. Burada, "seçkinler"in rolü daha güçlü bir şekilde vurgulanmıştır:

> "Uysal ve asyaî itikatlara bağlı, sinsi ve sindirici hurafeler, köstekleyici, yanlış itiyatlarla inhisarcı kuvvetlerin tesirine sürüklenebilecek yığınlarda iyi inkılâplar için plebisit yapılamaz... Esasen millet iradesiyle milleti temsil edenler münevverler olacaktır. Bunlar, yaptığımız ve yapacağımız kanunlarla inkılâplarımızı kökleştirecek ve muasır medeniyet seviyesine ulaştıracaklardır." [11]

Ancak, başarının tam olabilmesi için sadece "münevverler"in (aydınların) çabası yetmez. Öndere de gerek vardır. M. Kemal, önderin tarihteki rolünü şöyle açıklıyor:

> "Efendiler, tarih gayrikabili itiraz bir surette ispat etmiştir ki, büyük meselelerde muvaffakiyet için kabiliyet ve kudreti leyetezelzel (sarsılmaz) bir reisin mevcudiyeti elzemdir..." [12]

M. Kemal'in anayasal gelişmelerimizin dinamikleri konusundaki başlıca görüşleri bunlardır. Özetlemek gerekirse bunlarda hem seçkinci ve paternalist yaklaşımlara, hem de sosyolojik görüşlere ya da sosyal determinizme dayalı açıklamalara rastlanmaktadır. Ancak, ağır basanın bu sonuncular olduğu söylenemez.

---

(11) Bu sözler Emekli Korgeneral Baki Vandemir tarafından tutulmuştur (aktaran: T. Z. TUNAYA, **Türkiye'nin siyasi hayatında batılılaşma hareketleri**, Siyaset İlmi Serisi, Yedigün Matb., İstanbul 1960, s. 111-112

(12) NUTUK, c. I, s. 51

Gelişmenin yönleri

"M. Kemal'in anayasal tezi" denince akla gelmesi gereken ikinci nokta da, anayasal gelişmemizin yönleri konusunda ne gibi düşüncelere sahip bulunduğudur. Ancak buna geçmezden önce üzerinde durulması gereken bir husus daha var. Atatürk, sadece bizim toplumumuzun anayasal gelişmesinin ana yönleri konusunda birtakım görüşler belirtmekle kalmamış, bundan da önce, **genel olarak** toplumların anayasal gelişmelerini incelemiş ve bunlardan kendine göre birtakım sonuçlar, deyim yerindeyse bir "anayasal tarih tezi" çıkarmıştır. Atatürk'ün bu genel bakışı, Türk toplumunun anayasal gelişmeleriyle ilgili görüşlerinin de iyice kavranması açısından ele alınması gerekli olan bir açıdır.

M. Kemal'in genel tarih (Anayasa) tezinin özü, insan toplumlarındaki siyasî ilişkilerinin esas yönünün uyum (ahenk) ve iyi geçinme değil, çatışma olduğu noktasında toplanır. Bu çatışma ya da zıtlık "ezen ile ezilen" arasındadır:

> Heyeti içtimaiyenin bidayeti teşekkülünde (ilk oluşumunda) sevk ve idaresi için başında biri hâkim olmak ister, fakat diğeri vasılı kemal olur olmaz (olgunlaşınca), bilâkaydüşart (kayıtsız - şartsız) bu hâkimiyetin altından çıkmak ister! Şu halde birisi heyeti içtimaiyenin kuvvei hakikiyesi (gerçek gücü), kuvveyi tabiiyesi, iradesi, hâkimiyeti... Diğeri esbabı muhtelifeden (çeşitli nedenlerden) dolayı, fakat herhalde diğerinin arzusunun, emelinin hilâfında olmak üzere emreden, tahakküm eden, istibdat yapan bir kuvvettir (...). Bu kuvvei müstebide (ezen güç) ile bir kuvvei asliye ve hakikiyenin mücadelesi bidayetten (başlangıçtan) bugüne kadar te-

madi etmiştir (süregelmiştir). Ve bugünden sonra da daha pek çok temadi edecektir..." [13]

Görüldüğü gibi M. Kemal'in bu tezleri, toplumların siyasî tarihini esas olarak "uyum ve durgunluk"la açıklayan, çatışma ve zıtlıkları ise istisnaî sayan ve bozulma belirtisi olarak görüp mahküm eden metafizik görüşlerden pek çok farklıdır. Toplumların "birlik ve uyum" üzerine değil, "tahakküm ve çatışma" üzerine kurulu olduğu yolundaki bu tezler, Anayasa literatürümüze burjuva materyalizminin ilk ve güçlü bir girişi olarak değerlendirilmelidir.

M. Kemal'in bu görüşleri, hiç şüphe yok ki, içinde bulunulan tarihî şartların bir ürünüdür. Millî ve bağımsız demokratik devlet tezinin bütün sosyal ve siyasî temelleriyle belirdiği bir dönemde, millî güçlerin ve onun önderinin anayasal tezleri "uzlaşma ve uyum" eksenli olamazdı. Bunlar, istilacıları kovmak ve feodal kurumları ve devleti yok etmek için, "mücadeleci" olmak zorundaydılar. Dolayısıyla M. Kemal'in ağzından dile gelen "birlik ve uyum yok, baskı ve ona karşı direnme var" şeklindeki bu tez, ulusal devrim şartlarının ve bu devrimin sürekli bir yükselme gösterdiği dönemlerin tezidir. Kurtuluş savaşının kazanılmasından, feodal devletin ve bazı feodal siyasi-hukuki kurumların tasfiyesinden ve nihayet birtakım reformların yapılmasından sonra ortaya çıkan anayasal tezler ise "mücadele" tezleri değil, "uyum ve uzlaşma" tezleridir. Sınıfları ve sınıf mücadelesini yoksayan "sınıfsız millet" teorisi de, bu yeni ve tutucu anayasal tezlerin en çok bilinen siyasi sloganlarından biridir. Rejimin yerleşmesi ve tutuculaşması ile kemalist anayasal tezlerin radikalliğini yitirmesi olayı arasındaki yakın bağ, ilerideki yıllarda

(13) **Söylev ve Demeçler**, c. I, s. 208.

bazı kemalist yazarların savundukları görüşlerin incelenmesine de ışık tutar.

M. Kemal Atatürk'ün **Türkiye** ile ilgili anayasal gelişme tezi nedir? Buna, Osmanlı'dan başlayarak cevap aramak gerekir.

M. Kemal'in Osmanlı anayasal sistemine bakışı son derece radikal ve uzlaşmaz niteliktedir. M. Kemal'in, Osmanlı kamu hukukuna bakışında temel açısı, bağımsızlık ve onun kaybı noktasıdır. Bunu İzmir İktisat Kongresinde şöyle belirtmiştir:

> "Osmanlı ülkesi yabancıların serbest bir sömürgesinden başka bir şey değildi ve Osmanlı halkı içindeki Türk milleti tamamen tutsak bir duruma gelmişti." [14]

Osmanlı İmparatorluğu'nun iç yapısıyla ilgili olarak M. Kemal'in yaptığı temel saptama da, feodal sultanların zulmüne işaret etmektir:

> "Osmanoğulları zorla Türk milletinin hâkimiyet ve saltanatına vazıülyed olmuşlardı (el koymuşlardı). Bu tasallutlarını altı asırdan beri idame eylemişlerdi (sürdürmüşlerdi)." [15]

Osmanlı feodal toplumuna ve onun kurduğu baskı ve zulüm rejimine karşı ulusal ve demokratik bir başkaldırmanın felsefesini dile getiren bu görüşler de, kemalist rejimin yerleşmesini ve tutuculaşmasını izleyen yıllarda eski keskinliğinden çok şey yitireceklerdir. İleriki dönemin kemalist anayasal tezlerinde görülen "Osmanlı düze-

---

(14) aktaran: D. AVCIOĞLU, **Milli Kurtuluş Tarihi**, c. I, İstanbul Matb., İstanbul 1974, s. 13.

(15) NUTUK, c. 2, s. 186.

nine karşı saygılı" olma tavrı, daha sonra, popülist çevrelerin "Osmanlı kurumları hayranlığı" ve nihayet islamcı-ırkçı karışımı bir gericiliğin bugün ortaöğrenim ders kitaplarına soktuğu "Osmanlı övgüsü" ve "feodal değerlere tapma" tavrı, bu gerilemenin başlıca uğrak ve vargı noktalarıdır. Bunların güncel versiyonu, "tarihle barışma" sloganında odaklaşan **"Neo Osmanlıcılık"**tır.

M. Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde girişilen anayasacılık hareketleri için ne düşünüyor? Onun, bu konudaki değer yargıları da olumsuz niteliktedir. Ona göre, Tanzimat'tan beri olagelenler, ya iç karışıklıkları savuşturmak ya da dış baskıları hafifletmek için başvurulmuş gelip geçici çarelerdir.[16] Bu açıdan II. Meşrutiyet bile olumsuzdur. Çünkü, egemenliğin gerçek sahibi olan millet ile padişah arasında bir denge kurmaya yeltenmiştir. Oysa tek doğru ve meşru olan, egemenliğin sadece millete ait olmasıdır.[17] Sonuç olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yenilik diye tanıtılanlar ya "taklit" eseri şeylerdir ya da tamamen uzlaşmaya dayalıdırlar ve bu yüzden de yeterli sayılamazlar, bir anlam taşımazlar.

Burada asıl ilginç nokta, M. Kemal'in Tanzimat dönemi hukuki gelişmelerine materyalist bir açıdan da yaklaşmasıdır. Ona göre, Tanzimat'ın hukuk alanında getirdiği liberal düzen (Ticaret Yasası vb.), ülke ekonomisinin çökmesine yardımcı olmuştur.[18] Dolayısıyla Tanzimat anayasacılığı sömürgeleşmeye de hizmet etmiştir.

---

(16) Tanzimat eleştirisi açısından M. Kemal'le Genç Osmanlıların düşüncesi arasında büyük bir benzerlik göze çarpmaktadır. Genç Osmanlıların Tanzimat eleştirisi için bkz. B. LEWIS, **The Emergence of Modern Turkey**, Sec. ed., Oxford Univ. Press, London, 1968, s. 170-173. Ayrılık, önerilen çözümlerdedir.

(17) T. Z. TUNAYA, **Atatürk ve Atatürkçülük**, s. 100-102

(18) bkz. **Söylev ve Demeçler**, c. 1, s. 219-220.

Bütün Osmanlı anayasal gelişmeleri içinde sadece bir temel kavram vardır ki, onun için verilen mücadelenin, M. Kemal'in gözünde farklı ve olumlu bir değer taşıdığı söylenebilir: Hürriyet. Gerçekten de, 1839 Gülhane Hattı Hümayûnu'ndan başlayarak kurtuluş savaşı günlerine kadar uzanan zaman içinde oluşan anayasal olaylardan sadece ikisi hakkındadır ki, M. Kemal'in, sınırlı da olsa, olumlu bir değer yargısına sahip olduğu görülür. Bunlardan birincisi Sultan Abdülaziz'e karşı "bazı erbabı hamiyet(in), milletin selameti hayatiyesini temin edecek bir kanun talebine kıyam cüretinde bulunarak", onun tahttan indirilmesine sebep olmalarıdır.[19] İkinci olumlu yargı da, "istihsali hürriyet" talebine[20] dayanmış olan II. Meşrutiyet'le ilgilidir.

M. Kemal'in **"anayasal gelişmemizin yönü"** konusundaki temel görüşü neydi? 1927'de verdiği Nutuk'ta, "Ben bütün vakayiin (olayların) yalnız istikameti umumiyesini (genel yönünü) işaret ve tespit etmekle iktifa edeceğim" (yetineceğim) diyen M. Kemal[21], Osmanlı kamu hukuku ile yeni kurulacak devletin kamu hukuku temelleri arasındaki farkı şöyle belirtiyor:

> Osmanlı Devletinin siyaseti milli değil, fakat şahsî, gayrivazıh (belirsiz) ve gayrimüstakar (istikrarsız) idi (...). Bizim vuzuh ve kabiliyeti tatbikiye gördüğümüz mesleki siyaset, **milli siyasettir**".[22]

M. Kemal'in, işgal altındaki topraklardan yükselen çeşitli öneriler karşısındaki tutumu da, Onun bu tezini daha iyi anlamamıza yardımcı olur. M. Kemal, kurtuluş

---

(19) **Söylev ve Demeçler**, c. I, s. 199-200.
(20) **aynı kaynak**, s. 200
(21) NUTUK, c. 2, s. 1
(22) NUTUK, c. 2, s. 3

çareleri olarak ileri sürülen "Osmanlı devletini sürdürme" (İngiliz ya da Amerikan mandacılığı) ya da bölgesel kurtuluş önerilerinin karşısına, bağımsız ve milli egemenliğe dayalı milli devlet teziyle çıkmıştır.[23] Bu tez ise, "şahsî bir teşebbüs" ürünü değil, doğrudan doğruya, oluşmaya başlayan "vahdeti milliye" (milli bütünlük) ile "milletin galeyan ve intibahı" (uyanışı)nın bir sonucudur.[24] O halde denebilir ki, daha sonra ortaya çıkacak olan pozitif gelişmelerin de ortaya koyacağı gibi, anayasal hareketlerimizin esas yönü **milli** ve **demokratik** bir devlet düzenine ulaşmaktır. M. Kemal'in görüşlerinden çıkan anayasal gelişme yönü budur.

Gelişmenin araçları

Milli ve demokratik devlet kurma amacına hangi yollardan ulaşılmış, bu uğurda hangi araçlara başvurulmuştur? M. Kemal'in bu konulardaki görüşlerinde dikkati çeken bir özellik, "politika"ya ve "hukuk"a verdiği önemdir.

"Politika"ya tanıdığı öncelik, M. Kemal'in, kurtuluş savaşının aynı zamanda Osmanlı düzenine karşı bir "isyan" niteliği taşımasına verdiği önemde kendini gösteriyor:

> "Osmanlı hükümetine, Osmanlı padişahına ve müsliminin halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek gerekiyordu."[25]

Hemen arkasından, milli kurtuluş için silahlı mücadelenin, beraberinde, "kaçınılmaz olarak" millet iradesine

(23) NUTUK, c. 1, s. 8-12, 54, 66-67.
(24) NUTUK, c. 2, s. 5
(25) NUTUK, c. 1, s. 10 (altını ben çizdim)

dayalı bir yönetimin bütün "esasat ve eşkalini" (esaslarını ve biçimlerini) getireceğinin belirtilmiş olması[26] da ilginçtir. Bu açıdan, kurtuluş savaşı şartlarında, yeni karar organlarının (Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri, Belediyelere verilen yeni yön) kurulması işinin desteklenmesi[27] önem kazanmaktadır.

M. Kemal'in sık sık yaptığı yurt gezilerinin de bu anlayış içerisindeki yeri büyüktür.[28] Bunlarla güdülen amacın, feodal-komprador siyasetçilere karşı halkın desteğini sağlamak olduğu ileri sürülebilir.

"Financial Times"a yazdığı bir yazıda İnönü bu konuda şöyle diyor:

> "Atatürk'ün cemiyet ile söyleşmek ve onunla iş görmek hevesi bu memlekete pahası ölçülmez iyilikler yapmıştır. 1919 ihtilâline girdiğinden itibaren, fikirlerini kongrelere, heyetlere ve fertlere anlatmaya çalışıyor. Nihayet, çetin silah hareketleri ile hallolunacak muğlak davalar için, her şeyden evvel cemiyeti ikna etmeye, yani cemiyet yapmaya teşebbüs ediyor. Bu zihniyetin en büyük eseri 1920'de TBMM'nin meydana gelmesi olmuştur..."[29]

Yine M. Kemal'in, saltanat ve hilafetin kaldırılışı sırasında, bu köhne kurumları savunan gerici siyaset adamlarına karşı, sırasında zor ve tehdit yollarına başvurmasına karşılık, saltanat ve hilafetin kaldırılmasından sonra halkla temas olanakları yaratarak, yurt gezileri düzenle-

---

(26) **aynı kaynak**, s. 11
(27) **aynı kaynak**, s. 21
(28) bkz. M. ÖNDER, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, İş Bank. Yay., Ankara, 1975
(29) aktaran: Afet İNAN, **"İstiklâl Savaşımızda Tarih Bilgisinin Rolü"**, ATATÜRK HAKKINDA KONFERANSLAR, Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1946, s. 9.

yerek bu değişikliklerin yararını halka kavratmaya çalışması da ilginçtir.[30] Bu O'nun, temel anayasal atılımları gerçekleştirmede sık sık kullandığı, "gericilere karşı şiddet, halka karşı sabır ve ikna" yöntemine bir örnektir. Ancak bunun, "gelişmeleri halkla birlikte yapmak"la ilgisi bulunmadığı, kitleleri siyasetine ortak etme tavrının, onları, olan bitenler konusunda bilgili kılmak ve bunların gereğine inandırmak eyleminden ibaret bulunduğu açıktır.

M. Kemal'in anayasal gelişme tezinde hukuk'un önemli bir yeri vardır. Hukuk ve ülkeyi yöneten yasalar her şeyden önce "dünyevi ihtiyaç ve anlayışlar"dan kaynaklanmalıdır.[31] Bu, tanrısal ya da dinî hukuk anlayışından, laik hukuk anlayışına geçişe işarettir. Birinci önemli nokta budur.İkinci özellik, hukuk ile siyaset arasındaki ilişkilerle ilgilidir. M. Kemal yeni oluşan millî karar organlarının hukuki bir statü kazanmalarına ve böylece kurumsallaşmalarına büyük önem vermiştir.[32] Aynı şekilde, kurtuluş sonrasında girişilen siyasi, sosyal ve kültürel yenilik çabalarının hukukileştirilmesi isteği de bunu gösterir. Saltanatın kaldırılmasından (1922) başlayarak, yeni rejimin 6 temel ilkesinin Anayasaya geçirilmesine (1937) kadar olan bütün bu anayasal gelişme bunun kanıtıdır.

Ancak burada dikkati çeken bir nokta, "hukuk"un devrimci "siyaset" amaçlarına bağlı kılınmasıdır. Bir başka deyişle, yeni devletin kuruluş sürecinde hukuk, soyut ve dokunulmaz bir değer değil, siyasi amaçların gerçekleşmesini kolaylaştıran bir araçtır. M. Kemal'in, varolan hukuk düzenine de ters düşen birtakım tehdit ve müda-

---

(30) NUTUK, c. 2, s. 186-201.

(31) bkz. **Söylev ve Demeçler**, c. 2, s. 237.

(32) bkz. NUTUK, c. 1, s. 12, 20-21 - c. 2, s. 4-5, 115-119.

halelerini, yine kendisinin yararlı ve kaçınılmaz göstermesinin[33] anlamı budur.

Türkiye'de, radikal siyasî amaçlara ulaşmada hukukun önemli, fakat siyasete bağımlı bir rol oynadığı tezini M. Kemal, Takrir-i Sükûn kanunu döneminde gerçekleştirilen temel reformlarla ilgili olarak şöyle ortaya koymaktadır:

> "Bunu, Takrir-i Sükûn Kanunu carî olduğu zamanda yaptık. Bu kanun carî olmasaydı, yine yapacaktık. Fakat bunda, kanunun mer'iyeti de (yürürlükte oluşu da) sühuletbahş (kolaylık sağlayıcı) oldu denirse, bu, çok doğrudur (...) Binaenaleyh, biz her vasıtadan, yalnız ve ancak, bir noktai nazardan istifade ederiz. O noktai nazar şudur: Türk milletini medeni cihanda layik olduğu mevkie is'at etmek (yükseltmek) ve Türkiye Cumhuriyetini sarsılmaz temelleri üzerinde her gün daha ziyade takviye etmek ve bunun için de, istibdat fikrini öldürmek..."[34]

Hangi hükümet sistemi?

Son olarak, M. Kemal'in, anayasal gelişmenin varolan ya da olması gereken yönleri konusunda savunduğu düşüncelerle ilgili daha somut bir soruyu ele almakta yarar var. M. Kemal'e göre, anayasal gelişmelerimiz bağımsız, millî ve demokratik bir yönelime sahip olduğuna gö-

---

(33) bkz. NUTUK, c. 2, s. 165, 180, 186, 213, 266.
(34) NUTUK, c. 2, s. 335-336. Afet İnan da, Atatürk'ten şu anıyı aktarıyor: Ünlü bir hukukçumuzun kendisine, "Bu tatbik ettiğiniz esaslar hiçbir hukuk kitabında yoktur" demesi üzerine, onun verdiği cevap şu olmuştur: "Tatbik edilip tecrübe edilen işler, kaide ve prensip haline gelirler. Ben yapayım, siz kitaba yazarsınız" (A. İNAN, **"Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Üzerine"** ATATÜRK HAKKINDA KONFERANSLAR, s. 76)

re, acaba bu eğilim, belli bir **hükûmet sistemini** zorunlu kılar mı, kılınmış mıdır?

Kamu hukuku genel teorisinde "hükûmet sistemi" deyince anlaşılan, egemenliğin kullanılışında devletin siyasal güçleri arasında kurulan ilişkilerdir. Başka bir deyişle, devlet yönetimi "kuvvetler birliği" (meclis hükûmeti sistemi) ilkesine göre mi, yoksa "kuvvetler ayrılığı" (başkanlık sistemi, parlamenter sistem) esasına göre mi düzenlenmek gerekir? M. Kemal bu konuda bir "gelişme yönü" saptıyor mu, bunlardan herhangi birinden yana açık bir tutum alıyor mu?

M. Kemal'in egemenlik, egemenliğin kullanılışı ve demokrasi konusundaki genel düşüncesi bilinmeden, yukarıki sorunlar karşısında aldığı tavır da yeterince kavranamaz. Onun, egemenliği millete ait bir yetki sayan görüşü, üzerinde uzun uzadıya durulmasını gerektirmeyecek açıklıktadır. Bu yönüyle M. Kemal feodal düzenin monarşik egemenlik anlayışının ve bunun aldığı "mutlakçı" ya da "sınırlı monarşik" biçimlerin karşısına demokratik egemenlik anlayışıyla çıkmıştır. Eğer Anayasal gelişmelerin de bir anlamı ve dili varsa, bu tutum, feodal toplumdan burjuva demokratik devlet anlayışına geçişin de habercisi olan bir olaydır.

Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait bir yetki olduğu görüşünü benimseyen M. Kemal'in, bu yetkinin kullanılış biçimi konusundaki son seçimi ise, doğrudan demokrasi değil, temsilî demokrasidir.[35] Hatta, değil doğru-

---

(35) M. Kemal'in egemenliğin kaynağı konusundaki görüşleri bakımından Rousseau'cu, temsil konusundaki görüşleri bakımından ise Montesquieu yanlısı olduğunu söyleyen İ. Arsel de bunu belirtmiş oluyor (İ. ARSEL, **Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına** (Şeriat devletinden laik cumhuriyete), AÜHF Yay., Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1975, s. 799).
Ancak belirtmek gerekir ki, M. Kemal "temsilî demokrasi"yi savunmakla birlikte "doğrudan demokrasi"yi gerçek demokrasi ve fakat gerilerde kalmış bir "ideal demokrasi" olarak övmektedir de. Bunu az ileride göreceğiz.

dan demokrasi, temsili demokrasinin birtakım doğrudan demokrasi kurumlarıyla (referandum, halkın kanun teklifi...) bezenmiş biçimi olan "yarı temsilî demokrasi" yolu da, M. Kemal'in anayasal tezine yabancıdır. Acaba neden?

Olabilir ki, M. Kemal, halkın siyasî bilincinin yetersiz sayıldığı, ondan gelecek girişimlerin tutucu yönde olacağı inancının pek yaygın olduğu bir tarihî geçiş döneminde, egemenliğin kullanılışı yetkisinin doğrudan doğruya millet tarafından değil de, temsilcileri olan ve olacak olan "seçkinler" eliyle kullanılmasını yeğlemiş bulunsun. Bu, feodal siyasi kurumlardan burjuva demokratik kurumlara geçişi işaretleyen bir tarihî dönemde, sadece feodal geleneklere karşı değil, burjuva demokratik yapıları soldan sıkıştırabilecek yeniliklere karşı bir anlam da taşır. M. Kemal'in, 1921 Anayasasının meclis görüşmeleri sırasında ortaya atılan "meslekî temsil"i benimsememesi de[36] böyle yorumlanabilir.

Şimdi, yukarıki sorunun irdelenmesine gelebiliriz: M. Kemal, egemenliğin temsilciler eliyle kullanılışı olayını, birtakım hukuki kalıplara dökmek ve bunları da değişmez kılmak istemiş midir? Başka bir deyişle, hükümet sistemleri konusunda kesin bir seçme yapmış mıdır?

M. Kemal bu konudaki düşüncelerini ilk defa olarak en ayrıntılı biçimde TBMM'de 24 Nisan 1920 günü yapmış olduğu bir konuşmada açıkladı. Burada dile getirilen görüşler, kuvvetler birliği ilkesinin ve meclis hükûmeti sisteminin teorik bir savunusu niteliğindedir.[37] Ancak

---

(36) bkz. N. BERKES, **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, Yön. Yay., İstanbul Matb., İstanbul 1965, s. 123.

(37) bkz. **Söylev ve Demeçler**, c. 1, s. 57-60.

dikkati çeken bir nokta da, savunulan düşüncenin gerekçelendirilişinde oldukça pragmatik davranılmış olmasıdır. M. Kemal bu konuşmasında asıl ağırlığı, içinde bulunulan olağanüstü durumun, bütün yetkilerin TBMM'de toplanmasını gerekli kıldığı noktasına veriyor, kuvvetler birliği ilkesini ve meclis hükümeti sistemini kalıcı ve tek ideal yol olarak sunan açıklamalarda bulunmuyor.

M. Kemal'in, hem kuvvetler birliği ilkesi hem de meclis hükümeti sistemi konusundaki olumlu düşüncelerini en geniş teorik boyutları içerisinde ortaya koyan açıklamalar, yine TBMM'de 1 Aralık 1921 günü, Bakanlar Kurulu'nun görev ve yetkilerini belirten bir yasa önerisi dolayısıyla yaptığı uzun konuşmada yer alır.[38] Denebilir ki, sadece hükümet sistemleri konusunda değil, fakat bellibaşlı bütün anayasal sorunlar konusunda M. Kemal'in benimsediği görüşleri en ayrıntılı biçimde dile getiren kaynakların biri, hatta birincisi bu konuşma, daha doğrusu bu "söylev"dir. Konuşmacının savunduğu düşünceler şöyle özetlenebilir:

Meşrûtiyet teorisi demek kuvvetler ayrılığı demektir. Buna göre, yasama, yürütme ve yargı güçleri ayrı ellerde toplanır ve birbirinden bağımsız olarak kullanılırlar. Buna da gerekçe olarak, kuvvetler birliğinin "istibdad"a yol açacağı ileri sürülür. Oysa gerçekte, ne tabiatta, ne dünyada, kuvvetler ayrılığı diye bir şey yoktur. Varolan şey kuvvetler birliğidir ve "milli irade" derken anlatmak istediğimiz de kuvvetler birliğidir. Kuvvetler ayrılığı ile eşanlama gelen "meşrutiyet teorisi"nin kuvvetleri ayırma ve bölme iddiası ise bir gözboyamadır. Çünkü bu durumda millet egemenliği yasamada değil yürütmede belirir. Ne

(38) bkz. **Söylev ve Demeçler**, c. 1, s. 182-214.

yasamanın, ne de yargının kendi kararlarını kendilerinin uygulaması mümkün değildir. Yürütme yasama işlemlerini uygulamayabilir, sanıkları yargı organı önüne çıkarmayabilir, ya da yargı kararlarını yerine getirmeyebilir. "Tatbik eden, icra eden, karar verenden daima daha kuvvetlidir."[39]

O halde, kuvvetler ayrılığı ilkesi neden ve nasıl ortaya çıkmıştır. Bunun "meşrutiyet teorisi"yle olan uyumu nereden geliyor? M. Kemal bu soruların cevabını şöyle vermekte:

> Daima saadeti beşeriyesini düşünen birtakım insanlar, daima düşünmüşlerdir ki: 'Ne yapalım? Bu kuvayi asliyeyi (asıl kuvveti), bu irade-i asliyeyi (asıl iradeyi) (yani milleti BT), bu irade-i müstebidenin (yani hükümdarın BT) tahtı tazyikından tecrit edelim (baskısından kurtaralım)... Hiç olmazsa bu iki kuvvetin sahiplerinin birbirine en az bir zarar verecek şeklini bulalım' demişler. Bir çare ve tedbir bulalım ki, kuvvei müstebidenin tesirini tahfif etsin (hafifletsin). Bu düşünülmüş olan şey nazariyat kitaplarında meşrutiyetle ifade olunur.. Kuvve-i müstebide sahibini de aldatmaya kıyam etmişler ve demişler ki: 'Korkma her şeyde hâkim sensin, her şey senin, yalnız senin. Yalnız şu suiistimali ve tatbik ettiğin kuvveti senin de istirahatin ve fakat senin de mevkiini katiyen sarsmamak şartile, müsaade buyurun da, taksim edelim' demişler. Daima yine kendisiyle beraber olmak şartiyle bir kuvve-i icraiye (yürütme kuvveti) ihdas etmişler (kurmuşlar). Fakat milleti aldatmak için de, bir kuvve-i teşriiye (yasama kuvveti) ve yine o kuvve-i

---

(39) **Söylev ve Demeçler**, c. I, s. 205-208.

icraiye ve kuvve-i müstebidenin tesirini tahfif (hafifletmek) için bir kuvvet daha: kuvve-i adliye (yargı gücü anlamına - BT). Ve hedefi, heyeti içtimaiyenin (toplumun) menafii hakikiyesini izrar eden (gerçek menfaatlerine zarar veren) kuvvetin tesiratını tahfif için ehvenişer olmak üzere bu taksimi kuva (kuvvetler ayrılığı ya da bölünümü). Fakat, hiçbir vakit efendiler, bu şekiller insanların saadeti beşeriyesini ve saadeti hakikiyesini temine kifayet edememiştir. Nasıl kifayet etsin ki, gayri hakiki ve gayri meşrûdur. Bizzarure yapılmıştır. Ehvenişer olmak üzere yapılmıştır ve efendiler, insanlar bu şekil dahilinde dahi kalmamışlardır ve kalmayacaklardır. Daima bu şeklin ve tazyikin —ki bu bir tazyiktir (baskıdır) — içinden çıkmak için çalışmışlar ve çalışacaklardır. Vücuda gelmiş olan inkılabatın (devrimlerin) hep bu yüzden olduğunu arz etmiştim. Bu inkılabatın en mühimmi... Fransız inkılabı kebiri (büyük devrimi)dir..."[40]

Görülüyor ki, M. Kemal'e göre kuvvetler ayrılığı ilkesi, meşrutiyetin bir ürünüdür. Meşrutiyet ise egemenliğin asıl sahibi olan halk için bir aldatmacadır. Dolayısıyla, hem meşrutiyet hem onun bir ürünü ve parçası olan kuvvetler ayrılığı ilkesi, "müstebid"le uzlaşmak, ona başeğmektir. Doğru olan, kayıtsız ve şartsız milletin egemenliğini kabul etmek ve gerçekleştirmektir. Onu gerçekleştirecek olan ise kuvvetler ayrılığı değil, kuvvetler birliği rejimidir:

Hakikatı halde, hâkimiyet yalnız bir şekilde tecelli eder (belirir). O da, bu hâkimiyetin sahibi

(40) **Söylev ve Demeçler**, c. I, s. 208-209.

olan insanların doğrudan doğruya bir araya gelerek teşrii, icrai ve adli vezaifi (görevleri) bizzat ifa etmeleriyle mümkündür..."[41]

M. Kemal, görüldüğü gibi, ideal biçim olarak "doğrudan demokrasi"yi savunmakta ve bunun bir hayal ürünü olmadığını, tarihte de örnekleri görülen (Roma, Isparta, Atina, Kartaca) ve en demokratik yönetim biçimi olduğunu ileri sürmektedir. Ne var ki, ortaçağda ortaya çıkan birtakım "müstebidler" bu sistemi yıkmışlardır. Böylece, "kurunu kadimede (antik çağda) mevcut olan bu güzel şeyler, tarihi Kurunu Vustada (ortaçağ tarihinde) birtakım müstebid krallıklara ve imparatorluklara inkılâb etmiştir (dönüşmüştür)." [42]

O halde, modern çağda millet iradesini ve egemenliğini en iyi gerçekleştirecek yönetim biçimi nedir? Kuvvetler birliğini temel alan doğrudan demokrasi bugün artık uygulanamayacağına göre, en doğru yol temsilî demokrasinin kuvvetler birliğini kabul eden biçimidir, yani meclis Hükûmeti sistemidir:

"Binaenaleyh, hükûmeti avam (halk hükûmeti) denilen, bu izah ettiğim nokta, bugün için ancak ve yalnız bizim şeklimizde kabili tecelli ve tatbiktir. Bundan başkası doğru değildir."[43]

Görülüyor ki bu konuşmasında M. Kemal, kuvvetler birliği rejimini gelip geçici durumların bir gereği olarak değil, doğrudan doğruya bir ilke sorunu olarak kavramakta, sunmakta ve savunmaktadır. Ona göre kuvvetler

---

(41) **Söylev ve Demeçler**, c. I, s. 209.
(42) **Söylev ve Demeçler**, c. I, s. 210.
(43) **aynı yerde.**

birliği ve meclis hükûmeti sistemi, milli egemenliğin ve millet iradesinin özgürlüğünün biricik güvencesi olan hükûmet sistemidir. Dolayısıyla burada pragmatik bir tutum değil, teorik ve ideolojik bir tutum vardır. Kuvvetler birliği ve meclis hükûmeti sistemi, kalıcı ve ideal olan tek çözümdür:

> "Ve ben eminim ki arkadaşlar, cihanda mevcut olan tarzı hükûmetlerden bir hatve daha ileri çıkmak bu beşeriyet için nasip olacaksa, emin olunuz ki efendiler, bulacakları şekil Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin şekli olacaktır..."[44]

M. Kemal'in, hükûmet sisteminin ne olması gerektiği konusundaki bu görüşleri çok kesin ve değişmez gibi görünüyor. Oysa, bu konuda bir kesin yargıya varmak için acele etmemek gerekir. Çünkü Atatürk'ün, yukarıki görüşleriyle çelişen düşünce ve davranışları da olmuştur. Örneğin, meclisteki ikinci grubun baskısından bir ölçüde de olsa sıyrılmak için, yürütme organı yaratıcı düzenlemeleri destekledi, saf meclis sistemine geri dönüş niteliği taşıyacak önerilere ise karşı çıktı.[45]

Cumhuriyetin ilânı gibi, öteden beri M. Kemal'in kafasında hazır olduğu anlaşılan ve olayların tabii gelişiminin de gerektirdiği bir değişikliği, olayların dış yüzüne bakılacak olursa, M. Kemal'in 28 Ekim gecesi aniden gündeme alınış ve bunu yanındakilere açıklamış olması da bu yolda bir örnek sayılabilir. Onun kendi ifadelerinden, bu olayın o gün güncellik kazanmasının özel nedeninin,

---

(44) **Söylev ve Demeçler**, c. I, s. 209.
(45) bkz. NUTUK, c. 2, s. 166-167, 265.

ikinci grubun engellemelerini boşa çıkarmak ve yürütmeyi meclisin dışından yaratmak isteği olduğu anlaşılıyor.[46]

Yine aynı dönemle ilgili olarak başka örnekler de vardır. Sözün gelişi, kuvvetler birliği ilkesiyle bağdaşmaz bir tutum olarak, bir "vekil"i, görevinden çekilmeye zorlaması ve bunu sağlaması[47], Başkomutanlık yetkilerini almasıyla kanun gücünde **emir** vermeye yetkili hale gelmesi ve bir anlamda TBMM'nin de yetkilerini üzerine alışı[48], bu yetkilerin kullanılışını denetlemekle görevli bir meclis encümeninin kurulması hakkındaki önergeyi, ancak kendisinin bu encümene başkanlık etmesinin kabulü şartıyla benimsemesi[49], sırasında silahlı kuvvetler indindeki gücünü meclise karşı bir koz olarak kullanması ve ikinci grup milletvekili adaylarına karşı yıldırıcı tutumu[50], saltanatın ilgasında meclis dışı zor yollarını hatırlatması[51] gibi.

Son olarak M. Kemal'in 1924 Anayasasının hazırlanması sırasında, yeni Anayasaya meclisin feshi ve kanunların vetosuyla ilgili kuralların konmasını istediği, ancak bunların meclisce onaylanmadığı hatırlanmalıdır.[52]

---

(46) bkz. NUTUK, c. 2, s. 266 vd.
(47) bkz. NUTUK, c. 2, s. 112.
(48) bkz. NUTUK, c. 2, s. 128-132.
(49) bkz. NUTUK, c. 2, s. 145.
(50) bkz. NUTUK, c. 2, s. 159-167
(51) bkz. NUTUK, c. 2, s. 186.
(52) bkz. A.Ş. GÖZÜBÜYÜK - Z. SEZGİN, **1924 Anayasası hakkındaki Meclis Görüşmeleri**, SBF Yay., Ankara 1957, s. 41, 49, 58, 59, 201 (fesih); 42, 59, 62, 64 - 65, 83, 89, 265 - 267, 271 (veto). Kanunların vetosu kuralının önerilmesi ve reddi konusunda Ş. S. Aydemir'in ilginç görüşleri için bkz. **"Türkiye'nin Yapısal Analizi"**, Demokratik Sol Düşünce Forumu, Sosyal Demokrat Yay., Ulusal Basımevi, Ankara 1971, s. 35-36.

O halde, hükümet sistemleri konusunda Atatürk'ün gerçek düşüncesi nedir? Bu soruya verilecek tek cevap, M. Kemal'in bu konudaki tutumunun zamanın gereklerine göre değişkenlik gösterdiğidir. Buna eklenebilecek tek şey, onun tercihinin, saf bir meclis hükûmeti sisteminden parlamenter bir sisteme doğru kayış gösterdiğidir. Bunu da, söz konusu düşünce ve tutumları yaratan çevre şartları belirlemiştir. M. Kemal, kuvvetler birliği ve meclis hükümetini överken, biri özel öbürü genel iki amaç gütmektedir. Özel amacı "vekil"lerin TBMM'ce ayrı ayrı seçilmesinin sağlanmasıdır.[53] İkinci ve asıl amacı ise, Arsel güzel belirtiyor:

"Atatürk için önemli olan sorun, egemenliğin sadece ve en üstün bir iktidar olarak millete ait bulunduğunu belirtmek değil ve fakat milletin bu egemenliği padişah ile paylaşmaksızın kullanabilmesini sağlamaktı (...). Atatürk kuvvetler ayrılığı nazariyesini çürütmek suretiyle 1876 Anayasasını ve onun devamı olan 1909 değişikliklerini temelinden yıkabilecekti. Çünkü Atatürk'e göre meşrutiyet demek kuvvetler ayrılığı demekti ve kuvvetler ayrılığı ise meşrutiyet demekti (..). Oysa ki, meşrutiyet Atatürk'e göre milletlerin gözünü boyamak amacıyla bulunmuş bir rejimdi (...). Meşrutiyet denilen rejim aslında birbirine zıt ve birbiriyle çatışan iki çıkarı bağdaştırmak esasına dayatılmıştır (...). Gerek meşrutiyet rejimi ve gerek onu var eden kuvvetler ayrılığı nazariyesi bu bakımdan gerçeğe aykırı ve meşru sayılmaması gereken şeylerdir."[54]

---

(53) bkz. **Söylev ve Demeçler**, c. I, s. 211-214.
(54) İ. ARSEL, s.g.e., s. 764, 768.

Mustafa Kemal'in, saf bir meclis hükûmeti sistemini savunmaktan vazgeçişi de siyasal gelişmelerin yeni özellikleriyle açıklanabilir. O, mutlak bir meclis üstünlüğünü, bir süre için, kurtuluşun gerçekleşmesi, saltanat ve hilafetin kaldırılması için gerekli bir silah olarak görmüştü. Bunlar ancak, kuvvetler birliğinin ve saf meclis hükûmeti sisteminin yüceltilmesiyle gerçekleştirilebilecek atılımlardı. Bunlardan sonra ise, rejimin her alanda güçlendirilmesi, öbür ileri atılımların gerçekleştirilmesi gündemdeydi. Bu ise güçlü bir yürütmeyi gerektirirdi. Meclisten gelen ve ileride de gelebilecek olan engellemelerin törpülenmesi bu bakımdan gerekliydi.[55]

Yine belirtmek gerekir ki, bu yeni yönelim, yani yürütmenin sivrilmesi eğilimi, sadece feodalite kalıntısı üst yapı kurumlarına karşı değil, daha soldaki güçlere karşı da bir tedbir olarak belirecektir. Gerici Şeyh Sait ayaklanması üzerine çıkarılan ve hükûmete olağanüstü yetkiler veren Takrir-i Sükûn kanununun uygulanışı da bunu gösterir.[56]

Sonuç olarak, M. Kemal'in kuvvetler birliği ve meclis hükûmeti sistemini kalıcı ve değişmez bir model diye benimsediği söylenemez. Bunları, teorik ve bilimsel açıdan canlı bir şekilde savunduğu günlerde bile, düşüncesi bunları değişmez kılmak değildir. Hatta tam tersine, asıl bunları bir "geçiş dönemi"nin zorunlu köprüleri olarak gördüğü, asıl yöneliminin ise parlamenter sistem olduğu söylenebilir. Aşağıdaki sözler de bunu gösteriyor:

"... Kabine sistemine geçmekten içtinap ediyorduk (kaçınıyorduk). Çünkü derakap (hemen) salta-

(55) aynı yönde bkz. İ. ARSEL, a.g.e., s. 772.
(56) bkz. M. TUNCAY, **Türkiye'de Sol Akımlar** (1908-1925), SBF Yay., Sevinç Matb., Ankara 1967, s. 187-190.

natçılar, padişahın istimali selahiyeti (yetkilerini kullanması) lüzumunu ortaya atacaklardı. İşte, intikal devresinin bu mücadele safhalarında bizim kabul ettirmek mecburiyetinde bulunduğumuz mütevassıt (aracı, arabulucu) şekli, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti sistemini, haklı olarak natamam (tamamlanmamış) bulan, meşrutiyet şeklinin saraheten ifadesini temine çalışan muhasımlarımız bize itiraz ediyorlar, diyorlardı ki, bu yapmak istediğiniz şekli hükûmet neye, hangi idareye benzer? Maksat ve hedefimizi söyletmek için tevcih olunan bu nevi suallere, biz de, zamanın icaplarına göre cevaplar vererek saltanatçıları iskât etmek (susturmak, cevap veremez hale getirmek) zaruretinde idik."[57]

M. Kemal Atatürk'ün sağlığında ve kendi girişimiyle uygulamaya konan çok partili hayat denemeleri de (1924 ve 1930) hatırlanacak olursa, onun, anayasal gelişmelerimizin ileriki yönü konusundaki görüşünün batı tipi ve bir'den fazla partili parlamenter demokrasi ve sistem olduğunu söylenebilir.[58] Şu var ki, bu doğrultuda atılan adımlardan hiçbiri, kemalist temel reformları sarsacak, özellikle laiklik ilkesini zedeleyecek sonuç vermemeliydi. Kendi döneminde, kendisinin önayak olduğu çok partili hayat denemelerine, yine kendisinin dolaylı ya da dolaysız olarak son vermek gereğini duymuş olması bunu gösteriyor. Nitekim O da, bu genel amaç ile Türkiye'ye özgü

(57) NUTUK, c. 2, s. 294

(58) bkz. T. Z. TUNAYA, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, 3. baskı, S? Garan Matb., İstanbul 1975, s. 439 vd. - O. ALDIKAÇTI, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası** (genişletilmiş 2. baskı), İÜHF Yay., Yenilik Basımevi, İstanbul 1973, s. 88. İ. İnönü'nün bu yöndeki görüşleri için bkz. D. AVCIOĞLU, **Türkiye'nin Düzeni** (Dün, bugün, yarın), c. II, Genişletilmiş yeni basım, Cem Yay., A. Sarı Matb., İstanbul 1973, s. 555-546.

özel sınırlama nedenleri arasındaki bağı 8 Mart 1928 tarihinde Le Matin gazetesi muhabirine verdiği bir demeçte şöyle ortaya koymakta:

"Türk demokrasisi Fransa İhtilâlinin açtığı yolu takip etmiş, lâkin kendisine has vasf-ı mümeyyizle inkişaf etmiştir."[59]

Atatürk'ün anayasal hukuk tezinin temelleri bunlardır.

(59) bkz. **Söylev ve Demeçler**, C. III, İkinci baskı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961, s. 81.

BÜYÜK AVRUPA, BÜYÜK ATATÜRK'Ü VE GENÇ TÜRKİYE CUMHURİYETİ'Nİ AVRUPA'NIN PENCERESİNDEN NASIL GÖRÜYOR?

Y. Mim. Dr. Eriş ÜLGER

YIL 1918, Alman Mareşali Liman von Sanders Atatürk'e soruyor:

— Paşam, harp para meselesidir, paranız yok.

— Bulunur, der Atatürk.

Mareşal:

— Ama, ordunuz da yok, diye ilave eder.

Cevap gayet kısadır:

— Kurulur.

Alman Mareşali biraz da hayretle sorar.

— Peki, parayı buldunuz ve orduyu kurdunuz, ama düşman çok.

Atatürk o alev alev yanan gözleri ile cevap verir:

— Yenilir.

Bu, Atatürk'ün İstiklâl Savaşı'nı en güzel şekilde özetleyişidir.

Avrupa 600 küsur sene dini kurallara göre idare edilmiş bir ülkenin bir çırpıda Cumhuriyet haline gelişini ve getirilişini hayretle ve biraz da kıskançlıkla izlemiştir. O derece ki, tüm reformlar yapılırken ve yerli yerine oturtulurken, Avrupa bırakın bu konudaki fikir ve düşüncele-

rini söylemeyi, reformların hızlı gelişimini bile takip edememiştir.

Tarihçi Prof. Herbert Metzig, Atatürk ve reformları için, 1920'li yıllarda şöyle diyordu. "Atatürk'ün reformları ve söyledikleri, göklerde bir bayrak gibi dalgalanıyor, ki bu bayrak dünyaya barışı getirecek. Ve bizler bu büyük insanın düşüncelerini bile takip edebilecek güçte değiliz."

Avrupa, Türkiye'deki bu gelişmelerden üzgün. Çünkü 600 küsur sene sömürülen toplum gitmiş, onun yerine genç, dinamik, sözüne güvenilir bir devlet gelmiş.

Avrupa üzgün, çünkü 600 küsur sene tek taraflı bir çıkara dayanan sistem yıkılmış, yerine karşılıklı çıkar ve menfaate dayanan ilişkiler kuracak kararlı bir devlet gelmiş.

Fakat Avrupa, bir diğer yönden memnun, çünkü, Avrupa ve Asya'yı bağlayan topraklar üzerinde sözüne güvenilir, itimat edilir ve dost bir devlet doğmuştur.

Atatürk'ün 1937'lerin başında Hatay konusu ile ilgili olarak Fransa'ya yazmış olduğu mektuplar, bu büyük insanın devlet ve millet anlayışının en güzel misalleridir.

Atatürk 21 Ocak 1937'de yazmış olduğu mektupta Fransa'ya şöyle diyordu:

"Acaba Fransız devlet adamlarının, bu işi çıkmaza sokmaktaki gayeleri ne olabilir?

Cevabı kendisi veriyor:

"Doğrusunu söylemek icap ediyorsa, biz bunu anlıyoruz. Anladığımızın açıklaması şudur: Fransa'nın başına, baş diye üşüşmüş olan bu efendiler, idare etmekte oldukları büyük Fransız milletinin nasıl idare olunacağını bilmedikleri gibi, Hatay meselesi ile milli alaka güden yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin haklarını müdafaa ve gereğinde o hakların yerine getirilmesi için göstereceği fiili enerjiyi de takdirden uzak bulunmaktadırlar."

22 Ocak 1937 tarihli mektubunda ise "Zavallı Fransa" başlığı ile şunları yazıyordu Atatürk:

"Paris'te Kedoseg denilen bir yer vardır ki, Fransa'nın Dışişleri Bakanlığı olarak tanınmıştır. Bu yer acaba Fransız milletinin ve devletinin hakiki menfaatlerini, ciddi bir şekilde sezerek, yerinde müdahale eden, uzak görüşlü diplomatların çalıştığı bir yer midir, yoksa, birtakım manasız fikir ve formalitelere saplanarak hakikati, dosyaların içeriğine feda edecek kadar dalgın, kısa görüşlü bürokratların yeri midir?"

Atatürk, 3. mektubunda ise kararlı bir tonda, Fransa'nın ve dünya devletlerinin dostluklarına pek çok kıymet verildiğini, şayet, bu husus Fransa tarafından anlaşılmıyorsa, dost devletlerin bunu Fransa'ya anlatmaları gerektiğini bildirerek, böyle yapılmayacak olursa, 'Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi şeref ve onurunu, kendi hak ve menfaatini korumanın yolunu bildiğini" ifade ediyordu.

Devamla şöyle diyordu Atatürk:

'Türkiye Cumhuriyeti'ne eski Osmanlı İmparatorluğu'nun bir uzantısı ve devamı gibi bakılarak ona karşı dejenere bir politika takip olunduğunu ve hâlâ bu sevdada yaşayan diplomatların siyasette söz sahibi olduklarını görürsek, bunun yalnız isabetsiz değil, aynı zamanda tehlikeli bir meslek olduğunu söylemekten de kendimizi alamayız."

Atatürk Hatay meselesiyle ilgili olarak kaleme aldığı bir diğer mektubunda kendi hükümetine de sitem ediyordu:

"15 gün bekleyin dediniz, bekledik. 16. gündeyiz, vaziyet nedir? Ne oluyor? Ve de ne olacak?"

Türkiye'nin olayları sabırla takip ettiğini, ancak, neticeye gidilememesinin sebebinin Türkiye olmadığını bildirerek, şöyle diyordu:

"Bunun sebebi biz Türklere değil, bizi, Türkleri, asırlardan beri alt alta gelmekte olan eski bir siyaseti Türkiye Cumhuriyeti Devleti üzerinde tazelendirerek ve olgunlaş-

tırarak yürütebileceklerı akılsızlığında inat edenlere sorulmalıdır."

Ve Atatürk 5. ve son mektubunu şöyle noktalıyordu:

"Türkiye Cumhuriyeti hükümeti aldatılabilir bir varlık değildir. Onu aldatabilirim kanısında olanların, işte asıl onların, kendileri için telafisi çok güç olacak derecede aldanmış olduklarından ve olacaklarından şüphe etmemelidir.

Türkiye Cumhuriyeti çok haklı olduğu Hatay davasını ortaya atarken, bunun bütün sonuçlarını düşünmemiş olduğunu kim iddia edebilir. Artık dinlenilecek sözün kimin ağzından çıktığına çok dikkat edilmelidir. Türk'ün sözü, Türk'ün haklı ve yerinde sözü, Türk'ün kendisidir. Ona uymamak, onu tanımamak, onu hiçe saymak, buna cesaret gösterenlerin, düşünmedikleri akıbetle karşılaşacaklarından asla şüphe edilmemelidir."

Bu mektupların sonunda ne olduğunu merak eden okurlarımıza sonucu da söyleyelim:

30 Mayıs 1937'de Hatay bağımsızlığına 1 Haziran 1937'de de Anavatana kavuşuyordu.

Avrupa basınının M. Kemal Atatürk'e bakış açısını özetlemeden, yeri gelmişken birkaç noktaya değinmek istiyorum.

Bir araştırmacı olarak, kanaatimiz odur ki, Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a, Osmanlı saltanatına ve düşüncesine karşı savaşmak için çıkmıştır. Önce gaflet, dalalet ve hıyanet içinde olanlar yenilecek, sonra Yunan'ı, İngiliz'i, Fransız'ı denize dökülecekti. Öyle de oldu.

Bugün hüzünle belirtmek durumundayız ki, sadece Türkiye'de değil, yurt dışında da Atatürkçüyüm demek yürek ister hale gelmiştir. Oysa, çok değil 50-60 sene evvel Atatürkçü olmak en güzel meziyetti, gurur ve iftihar kaynağı idi.

Bunun nedenlerini kısaca araştırırsak, göreceğiz ki: 1950'lere kadar devlet Atatürkçü idi, olmak mecburiye-

tinde idi. Çünkü topluma başka türlü laik düşünce, Cumhuriyet ve nimetleri, Milliyetçilik vb anlatılamazdı. Bütün bunlar, eğitimle, öğretimle, her türlü olanak kullanılarak anlatıldı. Ve Atatürkçü bir toplum ve nasıl meydana getirildi. Bugün Atatürkçüyüm diyen herkes işte bu nesle müteşekkir olmalıdır.

1950'lerden sonra, toplum Atatürkçü oldu, devleti idare eden kadrolar ise bu düşünceden uzaklaştılar. Ancak, reformların sahibi toplum ve Cumhuriyetin bekçisi gençlik, Atatürkçü düşünceden uzaklâşılmasına müsaade etmedi. Oysa 1970'lerden sonra Atatürk karşıtı fikirler ve atılan tohumlar yeşererek, meyvelerini vermeye başladı. Ve toplum ve gençlik Atatürkçü düşünceden uzaklaştı, neticede devleti ile, toplumu ile Atatürk Türkiye'sinde, Atatürk'ü inkar eden bir duruma gelindi.

Avrupa'nın Atatürk'e bakış açısını özetleyen 28 Mayıs 1921 tarih ve 222 numaralı "Münchener Neuste Nachrichten" haber-yorum makalesini sizlere aynen aktarıyorum:

"Küçük Asya'nın kalbinden doğan ve 'Fraklı Yağmacılara' alayla gülerek, 'Benim insiyatifim ve onayım dışında alınan bütün kararlar, sadece bir kâğıt parçasıdır" diyen kişiden başka, artık hiç kimse Türkiye'nin geleceğine inanmak istemiyordu."

Kısa bir süre içinde kendisine, ölümü göze almış binlerce kişinin katılmasıyla, Batı Avrupa'nın devlet kurucularına uykusuz geceler geçirten bir kuvvet haline gelmişti. Mezopotamya'da İngilizler'i, Kuzey Suriye'de Fransızlar'ı, birkaç kez yenilgiye uğratmıştı. Ermeniler onun vuruşlarının etkisinden kaçmak için kurtuluşu Bolşevizm'de aramışlardı. Yunanlılar'ın da başına vurarak bazı hayallerini kırmıştı.

Büyük güçlükler altında, insanüstü başarılar elde eden, halkına, kendisine ve geleceğine inanmayı tekrar öğretebilen, Türk halkına en zor anında tanrı tarafından

gönderilen bu insanın adı **MUSTAFA KEMAL PAŞA**'dır. Kendisi henüz 40 yaşında bile değil. Doğum yeri Selanik ve orta halli bir Türk ailesinden gelme. Sadece kendi gayreti ile, çağının büyüklerinden bir arka görmeden büyümüş bir insan.

Bir kargaşalık olduğunda vakar içinde parlaması için tabiat bu ateşli dehayı yaratmış. Talihsiz Türk toprağına çöken gecenin karanlığını aydınlatmak için, yalnız bu alev gerekliydi. Türk halkının inancı ona bir şaheser ortaya çıkarma görevi vermişti. Hepsinden de zor olanı, despot olmadan duruma hakim olmak ve düşmanların tehdit edici güçlerine karşı koyabilmekti. Kemal'in başarı hırsı onun memleket sevgisinin kontrolü altında bulunmaktaydı.

Büyük eserine, karşıtlarının iddia ettikleri gibi hırslı bir kişi olmasından dolayı değil, vatan sevgisinden ötürü başlamıştır.

Kemal'in etkisi yalnız milli alanda kısıtlı mı kalacak, yoksa İslam dünyasının kurtarıcısı olarak da bir ödev yüklenecek mi, bunu bundan sonraki olaylar gösterecek. Gelecek günlerde ne olursa olsun, Türk halkı, sadece Türkiye tarihinde değil, Dünya tarihinde de büyük milli kurtarıcılar arasında parlak bir yer almış olan Mustafa Kemal Paşa'yı millî bağımsızlığın kahramanı olarak kutlamakta ve ondan gurur duymakta haklıdır.

Sonuç olarak: Bugün Türkiye'nin tek çıkış yolu,

"DAMARLARINDA ASİL KAN TAŞIYAN TÜRK GENÇLİĞİDİR."

NE MUTLU TÜRK MİLLETİNE Kİ HER DAR ZAMANINDA BAŞVURACAĞI ATATÜRK GİBİ BİR DEHAYA VE OKUYUP GEÇMİŞTEN DERS ALACAĞI NUTUK (SÖYLEV) GİBİ BİR KİTABA SAHİP.

MUSTAFA KEMAL'DEN ATATÜRK'E

Meriç VELİDEDEOĞLU

ATATÜRKÇÜLÜĞÜN sonsuza dek sürecek bir çağdaşlık yürüyüşü olduğunda birleşen düşün ve yazarlarımızdan kimisi, Atatürk gerçeğini yazının başlığındaki akış doğrultusunda ele alırlar. Bu, O'nu tarihsel bütünlüğünden soyutlamadan, tarihsel dokudan ayırmadan anlamayı, kavramayı sağlayan bir yoldur. Ayrıca bu yaklaşım, tarihte yer almış kişileri tanıtmada zaman zaman görülen abartma eğilimini önleyeceği gibi, tarihsel kişilerce gerçekleştirilenlerin "rastlantı" olup olmadığını da görmemize olanak tanır.

Bu bakımdan Atatürk'ün savaşımını yönlendiren kimi tarihsel olgulardan yürüyerek, kurduğu çağdaş devletin özünü oluşturan ilkelere nasıl vardığını anlamaya çalışacağız.

Osmanlı Devleti'nin türlü alanlarında görülen değişmelerin, yeniliklerin başlangıcını III. Selim dönemine dek uzandıranlar varsa da, bu yenilikçi adımların resmen ortaya konuluşu, bilindiği gibi **"1839 Tanzimat Fermanı"** iledir. Bunu **"1856 Islahat Fermanı"** izler. **1876**'da ise en köklü yenilik olarak kabul edilen **"Kanun-u Esasi"** yani ilk Osmanlı Anayasası ilan edilir.

Ne var ki, özellikle dış güçleri yatıştırmak, memnun etmek için yapılan bu atılımlar istenen sonucu vermemiş, **1877 Savaşı**'nın çıkmasını önleyememişti. Osmanlı Devleti'nin komşusu Rusya ile yaptığı bu savaşta, Rusların, Yeşilköy'e dek gelmeleri üzerine **1878 Berlin Kongresi** yapılarak güç-bela bir barış antlaşması sağlanmıştı. Savaş bitmesine bitmişti ama ekonomi de çığırından çıkmıştı. Aldığı borçların ördüğü ağın içinde çırpınan devlet bu sorunu, **1881**'de **"Muharrem Kararnamesi"** adıyla tarihe geçen bir bildiriyle kurduğu ünlü **"Düyun-u Umumiye İdaresi"** (Kamu Borçları Yönetimi) ile çözmeye koyulmuştu.

Bu son üç tarihin yani, 1. 1876 Anayasası, 2. 1878 Berlin Antlaşması ve 3. 1881 Muharrem Kararnamesinin, Mustafa Kemal'den Atatürk'e varış yolunda etkisini en çok gösteren tarihsel olaylar olduğu ileri sürülür. Bu kanıya katılmanın gereğini bu üç tarihsel olayı anımsadığımızda görebiliriz. Anımsatmaya sondan başa doğru, ilkin 1881 Muharrem Kararnamesi'nden kısaca söz etmekle başlayıp, son olarak 1876 Anayasası'nın —günümüze kadar yansıyan— en olumsuz yönüyle, Atatürk'ün savaşımını ele alarak denemek istiyorum.

1881 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin borçları için, Batılılar bir "kolaylık" düşünmeyi artık iyice kafalarına koymuşlardı. Osmanlı Devleti'nin çağrısı ile İstanbul'da yapılan toplantıda, daha önce, devletin borçlarına karşılık olarak gösterilen içki, tuz, balık avı, damga ve tütün vergileri şimdi yabancıların da katılacağı bir kurulca yani Duyun-u Umumiye İdaresi'nce toplanacaktı. Bu ne demekti? Bir devlet gelir kaynaklarının temelini oluşturan vergilerini toplama hakkını yabancıların katılımıyla oluşan bir yönetime bırakıyordu. Öyle bir yönetim ki, Duyun-u Umumiye Meclisi'nin başkanlığını Türk Hükümeti değil de, bir dönem İngiltere, bir dönem Fransa üstleni-

yordu. Yönetimin tüm genel müdürleri, kilit noktalarındaki yüksek düzeydeki memurlar hep Avrupalıydılar. Anadolu'daki memurlar ise yerli Hıristiyanlardandı. Çoğunlukla Ermeni ve Rumlardan seçilen bu vergi toplayıcılarının, Anadolu'nun yoksul emekçilerine, tütün üreticilerine acımasızca yaptıkları baskılar, işkenceler, öldürmeler hakkında pek az yazılmıştır. Bir halkın kendi yurdunda, sömürge olmayan bağımsız devletinin yönetiminde ama, yabancı buyruğuyla emeğinin bu kertede yok pahasına sömürülmesinin, yirminci yüzyıla dek sürmesi tarihin en özgün olgularından biridir.

Bir bakıma, "Devlet içinde devlet" olan Duyun-u Umumiye İdaresi, Osmanlı ülkesinin geniş bir alanının ekonomik kaynaklarını kendi çıkarı doğrultusunda işletmekle kalmıyor, görülmemiş derecede yasal imtiyazı olan yabancı sermaye ile birlikte, İstanbul caddelerinde tramvay yürütmekten, Boğaz'da yolcu vapurları işletmekten tutun da, Libya'daki Türk askerlerine gereken pirinci sağlamaya varan her türlü ticareti, yatırımı, işletmeyi de dolaylı olarak elinde tutuyordu.

İşte Mustafa Kemal'in doğduğu yıl tezgâhlanan, II. Abdülhamit'in ürünü olan, düşlenemeyecek düzeydeki bu sömürü düzenini, Duyun-u Umumiye'yi, Atatürk 1923'de Lozan'da kıyasıya geçen tartışmalar sonunda yıkacaktır.

İkinci olaya gelince: 1878 Berlin Kongresi ve Barış Antlaşması Osmanlı tarihinde "93 Harbi" olarak anılan savaşın sonucunda düzenlenir. 64 maddelik antlaşmayla Osmanlı Devleti topraklarının beşte ikisini kaybeder, nüfusundan da beş buçuk milyon eksilir. Ayrıca sekiz milyon Frank savaş ödencesi (tazminatı) vermeye mahkum edilir.

Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan çıkarılmasının ilk tohumları atılır. Bunların olgunlaşmış meyvesi de tam 42 yıl sonra Mustafa Kemal'in karşısına

"Sevr Antlaşması" biçiminde, Osmanlı Devleti'ni tarihten silen bir belge olarak çıkacaktır. Mustafa Kemal bu belgeyi yok etmek için ilkin cephelerde savaşacak, daha sonra Lozan'da, Sevr'i geçersiz kılacaktır.

1990'larda kimi hainlerce, ikinci Cumhuriyet maskesi altında Sevr'in yeniden gündeme getirileceğini de, Atatürk o eşsiz sezgisiyle, uzgörüsüyle sezmiş görmüş olmalı ki **Söylev**'de şöyle der: "Gelecek kuşakların, Cumhuriyet'e hiç acımadan saldıranların başında 'cumhuriyetçiyim' diyenlerin yer aldığını gördükleri zaman şaşacaklarını hiç sanmayınız! Tersine, Türkiye'nin aydın ve cumhuriyetçi çocukları, böyle 'cumhuriyetçi' geçinmiş olanların gerçek düşüncelerini irdeleyip saptamakta hiç de güçlük çekmeyeceklerdir." [1]

Ele almayı sona bıraktığımız "1876 Kanun-u Esasi" sine gelince: 119 maddelik bu ilk Anayasamızla Osmanlı Devleti'nin bir "din devleti" olduğunun yasal olarak bütün dünyaya ilan edildiği görüşü yaygındır. Bu görüşün savunucularından Prof. Niyazi Berkes'e göre, yapılan Anayasa "Osmanlı tarihi boyunca hiçbir teokratik niteliği olmayan Saltanat'a dinsel bir Hilafet niteliği katarak ve bu iki niteliği kendinde birleştiren devlet başkanına kanun-üstü kutsallık sağlayarak, bir din devleti olma yolunun yasal temelini atmış oluyordu." [2]

Burada vurgulanan ayrımı gerçekten iyi değerlendirmek gerekir. Çünkü Yavuz Sultan Selim'den bu yana, bütün Osmanlı padişahlarını "Halife" olarak da algıladığımız için bu yasallaştırmayı doğal bulabiliriz. Ama yukarıda belirtilen görüş doğrultusunda 1876 Anayasası'na bakarsak özellikle dördüncü maddeyi ele aldığımızda, "İslâm

(1) M. Kemal Atatürk, Söylev I.II, (Basıma hazırlayan: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu),Çağdaş Yayınları, 1993

(2) Niyazi Berkes, Atatürk ve Devrimler, Adam Yayıncılık, 1982

aleminin başı bütün dünya Müslümanlarının koruyucusu olan bir Halife" sanının getirildiği görülür. Ne var ki, bu yükümlülüğü yerine getirebilmesi için o kişinin "insan-üstü" yani kutsal bir nitem taşıması, "ruhani bir varlık" olması gerekir. Çünkü evrensel bir Halife'nin meşruluğunun, geçerliliğinin dayanacağı tek kaynak budur; tıpkı Hıristiyanlığın Papa'sında olduğu gibi.

Oysa, İslamda değil ilk dört halifenin, Peygamberin bile Tanrısal bir nitem taşıdığından söz edilemez. Peygamber yalnızca aracı yani "Tanrı sözcüsü" olma gibi bir görevle onurlandırılmıştı. Peygamber ardıllığı olan "Halife" kavramının, "hem dünyasal hem dinsel" anlamıyla mı, yoksa yalnızca "dinsel" ya da yalnızca "dünyasal" nitemiyle mi kullanıldığından söz edilemeyeceği, çünkü ilk Müslümanların böyle bir "iki yönlülüğü" düşünmedikleri belirtilir. Ayrıca ilk Halifelerin durumlarının genelde hep tartışmalı olması, "Halife" sanının tam olarak ne olduğunun bilinmediğinin de göstergesi olarak kabul edilir.

Öte yandan dört halife döneminde yapılan icraatın daha çok siyasal gücü biçimlendirecek bir örgütleşme doğrultusunda olduğu görülür. Emeviler'de ise üstünleşen, güçlenen siyasal-dünyasal otoritenin, devlet kurma yolunda hızla geliştiği gözlemlenir. Bu yapılanma Abbasiler'de de sürerek tam bir dünya devleti, bir imparatorluk kurulur.

Bu görünüm, Emevi ve Abbasi hükümdarlarının taşıdıkları "Halife" sanının, onlara bir "ruhanilik" nitemi vermediği gibi, dinsel bir erk kaynağı olarak da kullanılmadığını sergiler. Başka bir anlatımla, hükümdarın otoritesinin, egemenliğinin "halife" sanı ile beliren yanının hiçbir ruhani, ya da dinsel durumu yoktur. Dahası bu hükümdarlar dünyasal-siyasal erklerini meşrulaştırmak yolunda Halifelikten yararlanıp, kurdukları dünyasal devletin "haksal" oluşuna destek için kullanmışlardır.

Bu kanının somut örneği, onuncu yüzyılda üç ayrı

halifenin aynı zamanda hüküm sürmesidir: Bağdat'ta Abbasi, Endülüs'te Emevi, Mısır'da Fatımi Halifelerinin varlıklarını sürdürebilmeleri, Halifelerin dünyasal siyasal gücü temsil etmeleriyle mümkün olmuştu.

Türklerin İslamiyete girdikten sonra kurdukları devletlerde, örneğin, Selçuklu Devleti'nde, dinin gereği bir egemenlikten söz edilemez. Daha sonraki yüzyıllarda İbni Haldun (1332-1406) gibi düşünürler de Hilafetin dinsel değil siyasal bir kurum olduğunu belirtmekten çekinmemişlerdi.

Osmanlı Devleti'nde Yavuz Sultan Selim'den sonra, padişahların "halife" sanını taşımaları kendilerine "ruhani" bir nitelik, kutsal bir kişilik durumu getirmemişti. Onlar kimileyin bu sanı Peygamber ardılı (vekili) olarak değil de, doğrudan doğruya "Tanrı'nın yeryüzündeki vekili, gölgesi" olarak kullanırlarken bile amaçları, ruhanilik, kutsallık değil de, sahip oldukları mevkiin ve gücün haklılığına, dolayısıyla devletin düzeni sağlayacak eylemlerinin haksallığına temel yapmaktı.

Siyasal bilimciler Batı'da da geçerli olan bu tür meşrulaştırmayı, henüz "demokratik, hukuksal meşruluk" sisteminin bilinmediği dönemlerde yaygın olarak kullanıldığını vurgularlar.

Ne var ki, imparatorluğun "çöküş" belirtilerinin başladığı dönemde, Halife sanı ile "ruhani yetki" sağlanabileceği görüşü de belirir. Bu yapay yetki devletin yıkılışına koşut bir biçimde gelişerek, içte ve dışta kullanılır. Osmanlı devlet yapısında yer alan kurumların kendilerini yenilemeyip yozlaşmaları, böylece de çöküşü hızlandırmaları yetmiyormuş gibi, "Hilafet" kurumu da çağın gidişine ters düşen bir gelişmeye açılmış olur.

18. yüzyıl sonlarına doğru bu yetkinin kullanılışının siyaset alanına ilk yansıması görülür. 1784'te Kırım'ın, Rusya'ya bağlanmasını öngören antlaşmada, "Kutsal Rus Çarlarının Ortodoks din koruyuculuğu" yetkisine karşı-

lık, "Kutsal Osmanlı Sultanı" da Kırım Müslümanları üzerinde "ruhani bir güç sahibi" olacaktır. Bu ilk adımdan sonra, Batılı devletler sıraya girip kendi çıkarları için bu yetkiden yararlanmaya başlarlar.

İngiltere, Hindistan'ı sömürgeleştirirken, Hint Müslümanlarının olası bir karşı koymalarını engelleyecek belgeyi, "İslam Halifesi" sıfatıyla Padişah Abdülmecit (1839-1861)'ten almakta gecikmez. Hele, deniz aşırı Batı'daki Amerika (ABD)'nın İspanya ile savaşırken,Filipin Müslümanlarının kendi tarafını tutmaları için, Abdülhamit (1876-1908)'ten "İslam Halifesi" nitemiyle aldığı ferman oldukça ilginçtir. Bu kullanılış elbet bu kadarla kalmamış, Tunus ve Cezayir için Fransa, Cava'daki Müslümanların direnişini kırmak için Hollanda, Almanya ve başka ülkeler Halife'nin "ruhani yetkisi"nden yararlanmayı sürdürmüşlerdir.

Yabancıların bu yararlanmalarının —dikkat edilirse— 1876 Kanun-u Esasi'nin ilanıyla arttığı görülür. Bu da doğaldır. Yazının başında belirtildiği gibi, bu Kanun, Osmanlı Devleti'nin bir "İslam Devleti", bir "Dinsel Devlet" olduğunun yasallaştırılmasıydı.

On birinci maddede yer alan: "Devleti Osmaniye'nin dini, din-i İslamdır" belirlemesi de, yüzyıldan bu yana ağır ağır gelişen dinsel devlete, geçerli adıyla şeriat devletine bir başka yasal dayanaktı.

İşte Mustafa Kemal'den Atatürk'e geliş, yani çağdaş devlete varış yolunda en çetin, en uzun savaşımı bu yasallaştırmanın yıkılması için vermişti Atatürk. Gerçekten çok zorlu bir savaşım olmuştu bu. Çünkü üç ayrı alanda dayançla sürdürülmesi gerekiyordu. **1.** Cephe dışı olan dış-güçlerle, **2.** İstanbul Hükümeti'nce yönlendirilip, Hilafet-Saltanat koruyuculuğunu üstlenen işbirlikçi kuvvetlerle, **3.** Milli Mücadele'de Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda düşünsel ve eylemsel birlik içinde olmasına karşın, çağdaşlaşmanın anlamını kavrayamayan yakın ve uzak çevresiyle.

Üç ayrı alanda ama tek amaç, yani "çağdaş devleti kurmak" için verilen bu savaşım, Mustafa Kemal Atatürk'ün, tarihin artık yaşatmasının olanağı kalmayan çürümüş geleneklerden, bağlantılardan ulusunu koparmanın tarihsel yürüyüşüdür.

Her üç alandaki savaşımın boyutlarını belirtmek bu yazının sınırlarını aşar. Ne var ki, Mustafa Kemal'den Atatürk'e varışın somutlaştığı, sanki elle tutulur duruma geldiği üçüncü alandaki savaşımın nedenine kısaca değinmenin gereğine inanıyorum.

Konuya bir soru ile yaklaşmayı yeğlersek: Mustafa Kemal ile aynı yıl doğan, aynı eğitimi (askeri) alan, kimileyin aynı görevlerde (Trablusgarp Savaşı) bulunan, aynı yıl Milli Mücadele'yi desteklemek üzere Anadolu'ya geçen, Ulusal Kurtuluş Savaşı süresince, milletvekili, bakan, Meclis Başkanı, Başbakan olan bir kişinin, tarihsel yürüyüşün doruklarından olan saltanatın kaldırılması noktasına gelindiğinde, Mustafa Kemal'in karşısında yer alıp: "Benim kanımda Padişah'ın ekmeği vardır. Padişah'a bağlı kalmak borcumdur. Halife'ye bağlılığım ise eğitimimin gereğidir" diyerek direnç göstermesinin nedenini sorabiliriz.

İşte bu nedeni araştırdığımızda, kaynağına indiğimizde Atatürk öncesi Mustafa Kemal'in oluşumunu izleriz. O da yetişme döneminde yaşıtlarıyla birlikte, Tanzimat (1839)'tan sonra daha da çoğalarak Osmanlı yaşamına, özekinine (kültürüne), düşün ortamına yerleşen Batılı değerlerle karşı karşıya kalmış, "milliyetçilik", "halkçılık", "muasırlaşma" gibi yeni kavramlarla tanışmıştı. Bunlar üzerinde düşündüğü, onları irdeleyip çevresiyle tartıştığı kesindir. Ne var ki milletin hizmetine girdiğinde, hele ulusun yazgısını değiştirmeyi üstlendiğinde, Mustafa Kemal'in bütün o kavramları oturttuğu temelin ötekilerden , çevresindekilerden bambaşka olduğu belirecektir.

Gerek Abdülhamit döneminde ve onu izleyen Meşru-

tiyet'te tümüyle, gerekse Milli Mücadele'de ve onu izleyen Ulusal Kurtuluş Savaşı döneminde çoğunlukla, "milliyetçilik, halkçılık, muasırcılık" yandaşı olanlar, her şeyden önce Saltanat ve Hilafetin koruyucusudurlar, kuludurlar. İçlerinde en geniş düşünüşlü olanlar bile bu kavramların temeline Saltanat ve Hilafeti yerleştirmeden edemezler. Başka bir anlatımla onlar;

• **"Milliyetçi"**dirler ama, temelinde "ulusal egemenliğin" yattığı ulusçuluktan uzaktırlar.

• **"Halkçı"**dırlar ama, temelinde "halk egemenliğinin" bulunduğu halkçılıktan yoksundurlar.

• **Muasırlaşmak**'tan yanadırlar ama, temelinde laikliğin bulunduğu çağdaşlaşlıktan uzaktırlar.

İşte Mustafa Kemal Atatürk, milliyetçiliği, halkçılığı, muasırlaşmayı, "ulusal egemenlik" ve "halk egemenliği" temeline oturtup, bu temel üzerine "laiklik" harcı ile örerek çağdaş bir devlet kurdu. Bu devletin gerek oluşum sürecinde gerek sonrasında "tarihin yaşatmadığı çürümüş gelenekler"den kendini arındıramayanların O'nu anlamaları olanaksızdı.

Mustafa Kemal'den Atatürk'e varış doğrultusundaki engellerden birine, Halifelik ve onun dayanağı olan dinsel devlete, şeriat devletine kısaca değindik. Mustafa Kemal'in gerek milletin hizmetindeyken, tüm düşünlerinin, tasarımlarının, önerilerinin, gerekse ulusun yazgısını üstlendikten sonraki bütün eylemlerinin toplamı, bileşkesi çağdaş devlet, laik Türkiye Cumhuriyeti'dir. Laiklik temelinden koparılmış bir devletin çağdaş olması düşünülemez; rejimi cumhuriyet olsa bile!...

Günümüz gençlerinin laik Türkiye Cumhuriyeti'ni 21. yüzyıla taşıyabilmeleri, ülkenin sorunlarını tüm bo-

yutlarıyla kavrayıp çözümler üretebilmelerine bağlıdır. Çözümlerin kalıcı olabilmeleri için de gençlerin 70 yıl öncesi yakın tarihi iyi bilmeleri gerekir. Bunu öğrenmenin en iyi yolu —her ne kadar Resmi Tarihçilerimizi öfkelendirirse de— Atatürk'ün **Söylev**'ini okumaktır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün onca yıllık tarihsel sorunlara çözümler getirirken önüne dikilen dış ve iç güçlerin, işbirliklerin günümüzde de yöntemlerini değiştirerek yine yerlerini aldıklarını, Söylev'in her yaprağını çevirirken yepyeni bir bilinçle görme olanağı doğar.

Cumhuriyet'in 70. yılında ne yazık ki buna çok ihtiyacımız var!...

Kaynakça:

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Devirden Devire 1. ve 2. Cilt, Bilgi Yayınevi, 1974

Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt 6, Güven Yayınevi, 1963

Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Bilgi Yayınevi, 1973

İbni Haldun, Mukaddeme, Onur Yayınları

ATATÜRK'E ARMAĞAN

Hakikati konuşmaktan korkmayınız.
Mustafa Kemal Atatürk

Biz cahil dediğimiz vakit mutlaka mektepte okumamış olanları kasdetmiyoruz. Kasdettiğim ilmi, hakikati bilmektir. Yoksa okumuş olanlardan en büyük cahiller çıktığı gibi, hiç okumak bilmeyenlerden de bilhassa sizlerin içinizde görüldüğü gibi, hakikati gören hakiki alimler çıkar.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri
Cilt 2, Sayfa 132

Alfabetik sırayla yazarlar:
Nermin Abadan UNAT, Oktay AKBAL, Toktamış ATEŞ, Necla ARAT, Jale BAYSAL, Aysel ÇELİKEL, Emin ÇÖLAŞAN, İbrahim KABOĞLU, Sami KARAÖREN, Ahmet Taner KIŞLALI, Suna KİLİ, Yekta Güngör ÖZDEN, Halide PEK, Türkan SAYLAN, Bahri SAVCI, İlhan SELÇUK, Ali SİRMEN, Bülent TANÖR, S. Eriş ÜLGER, Meriç VELİDEDEOĞLU

Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayını